ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯБЛОНЬ ВОЛОДИМИР ДМИТРОВИЧ

УДК 338.48

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ В. Д. Яблонь

Науковий керівник: Барна Марта Юріївна,
доктор економічних наук, професор

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Яблонь В. Д. Теоретико-методичні засади державної політики розвитку туристичного комплексу України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Львівський торговельно-економічний університет, Львів, 2024.

У дисертації вирішена сукупність завдань щодо наукового обґрунтування теоретико-методичних засад формування і реалізації державної політики розвитку туристичного комплексу країни.

Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методичних засад державної політики розвитку туристичного комплексу України.

Об’єктом дослідження є процес розвитку туристичного комплексу, а предметом дослідження – теоретичні засади, методичні положення, стратегічні пріоритети, механізми та інструменти державної політики розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України.

Обґрунтовано концептуальне підґрунтя поняття «туристичний комплекс» як об’єкта державної політики, окреслено його завдання та роль в системі соціально-економічного розвитку. Набули подальшого розвитку концептуальні засади поняття «туристичний комплекс» за рахунок його декомпозиції за глибиною (галузь туризму → туризм як вид економічної діяльності → туристичний сектор → туристичний комплекс) і шириною (міра вертикально-горизонтальної інтеграції + масштаби впливу на економічну і соціальну сферу) категорії, що дозволяє більш детально охарактеризувати поняття і систему елементів туристичного комплексу на засадах їх компарування і диференціації, відповідно визначити повноцінний спектр аспектів соціальної і економічної ролі.

Розроблено концептуальний базис державного регулювання розвитку туризму. Виявлено особливості аналізування розвитку туристичного комплексу регіону та державної політики його забезпечення. Удосконалено

концептуальний базис формування державної політики розвитку туристичного комплексу, а саме на відміну від підходів, коли в таких цілях підбирається система усталених методів, механізмів, інструментів та засобів регулюючого впливу держави на галузево-секторальний розвиток, запропоновано метод спеціалізації в плануванні (шляхом ідентифікації особливостей і переваг за кожним з елементів державного регулювання в цій сфері (суб'єкти, мета, цілі і завдання, принципи, стратегія, методи, механізми, інструменти і заходи)) та різнорівневому (мікро-, локальної інтеграції, галузева, суспільна та композиційна) аналізі ефективності державної політики в цій сфері

Надано загальну характеристику передумов та особливостей, а також здійснено аналіз чинників розвитку туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України. Встановлено, що області Карпатського регіону України характеризуються як території з високим рівнем туристичного потенціалу, а також гарними передумовами для функціонування й розвитку туристичного комплексу. Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал областей регіону в поєднанні з вигідним географічним положенням слугує переконливим аргументом на користь висновку про існування прямих передумов для розвитку тут туристичного комплексу. На новітньому етапі розвитку вітчизняної економіки передумови розвитку туристичного комплексу регіону на загал покращилися. Підтвердженням такого висновку є, по-перше, збереження екосистеми територій (попри низку екологічних проблем, а також виробку лісів, забруднення водних об'єктів і т. п.); по-друге, наявність позитивних тенденцій в сенсі соціально-економічного розвитку регіону та збільшення місткості внутрішнього ринку; по-третє, покращення низки макроекономічних характеристик розвитку туризму та його інфраструктури на території регіону (збільшення чисельності суб'єктів господарювання у таких видах економічної діяльності, як тимчасове розміщування й організація харчування, мистецтво, спорт, розваги й відпочинок; зростання кількості обслуговуваних туристів у готелях,

нарощення масштабів господарської діяльності в секторі туризму та рекреації і податкових поступлень, покращення інтелектуально-кадрового забезпечення суб'єктів туристичної галузі та ін.).

Доведено, що спершу пандемія COVID-19, а надалі повномасштабна війна, що розпочалася у 2022 р., з одного боку, послабила можливості для розвитку туристичного комплексу регіону (коли призвела до масового відтоку населення за кордон, зниження рівня доходів та звуження, таким чином, місткості внутрішнього ринку регіону, у т. ч. туризму; заклади тимчасового розміщування регіону у першій половині 2022 р. приймали переважно ВПО не орієнтуючись на комерційний результат; зменшилася кількість діючих турагентств, туроператорів, закладів тимчасового розміщування; погіршився оздоровчий, лікувальний та санаторно-курортний складники туристичного потенціалу краю), однак, з іншого боку, одночасно послугувала чинником – стимулятором активізації обсягів надання туристичних послуг у підсумку втрати морських курортів на півдні країни, переміщення в західні області України осіб з територій бойових дій і прилеглих областей, обмеження у виїзді за кордон чоловічого населення у віці 19-59 років.

Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання туристичного потенціалу території, який, на відміну від базових і компаративних підходів (порівняння з еталонними індикаторами), передбачає комплементарний аналіз з використання методу факторної ознаки для виявлення чинників-драйверів та індикаторів з контраверсійними ознаками розвитку компонент і потенціалу загалом, що дає змогу будувати форсайт детермінант туристичного потенціалу (просторовий підхід), моделювати сценарії впливу каталізаторів і регресорів на розвиток туристичної галузі і формувати нову регіональну стратегію розвитку індустрії туризму у структурно-темпоральному вимірі відповідно до ступеня чутливості туристичного потенціалу до умов середовища.

Для комплексного аналізу розвитку туристичного потенціалу областей

Карпатського регіону України розроблено й апробовано методичний підхід, який ґрунтується на розрахунку емпіричного показника компонент (природний, соціально-економічний, інституційно-організаційний та інноваційний потенціали) і туристичного потенціалу загалом. Встановлено, що розвиток туристичного потенціалу Закарпатської області протягом 2010-2021 рр. був помірний (середнє значення становило 0,671), а середньорічний темп становив 0,41 в.п. Ідентифіковано каталізатори розвитку туристичного потенціалу Закарпатської області (потужність очисних споруд, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, середньомісячна номінальна заробітна плата, наявний дохід населення, кількість клубних закладів, частка іноземців-туристів у регіоні).

Оцінено якість системи державного регулювання розвитку туристичного комплексу регіону. Розроблено методичні засади аналізування якості державної політики розвитку туристичного комплексу регіону шляхом розробки й апробації методичних рекомендацій зі перехресної перевірки стану реалізації базисних функцій управління в сфері розвитку комплексу та поточної характеристики елементів його SWOT-аналізу; авторський підхід відрізняється від усталених (передбачають виявлення позитивних практик і недоліків державного регулювання) можливістю перевірки успіхів в частині посилення сильних сторін і належному використанні можливостей та наявного потенціалу, послаблення слабких сторін та нівелюванні викликів і загроз розвитку туристичного комплексу регіону.

Визначено положення стратегії розвитку туристичного комплексу регіону. Запропоновано новий методичний підхід до стратегування державної політики розвитку туристичного комплексу, для чого з урахуванням специфіки поточного стану, тенденцій і проблематики розвитку туризму в Карпатському регіоні України (результати SWOT-аналізу) обґрунтовано елементи стратегії розвитку його туристичного комплексу (мета, стратегічні та операційні цілі, завдання, індикатори реалізації

операційних цілей, заходи стратегії); відмінними аспектами авторського підходу є визначення трьох сценаріїв розвитку туристичного комплексу та відповідно їх специфіки, узгодженість цілей і завдань стратегії зі положеннями стратегій регіонального розвитку та стратегій розвитку туристичного комплексу областей регіону, підбір розлогої системи кількісно-якісних індикаторів, що уможливлює запровадження регіонального моніторингу реалізації стратегії.

Обґрунтовано організаційно-економічний механізм державної політики розвитку туристичного комплексу регіону. Набули подальшого розвитку методико-прикладні положення реалізації державної політики в сфері розвитку туристичного комплексу регіону шляхом обґрунтування положень, системи, структури і алгоритму впровадження та досягнення результатів організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України; на відміну від традиційного способу побудови управлінських механізмів з передбаченням в таких цілях суб'єктів, об'єктів, інструментів та засобів регулювання, механізм складається з управлінської підсистеми (вимоги, етапи, функції, принципи, методи, інструменти) та двох взаємопов'язаних між собою блоків: (1) організаційного та (2) економічного, а послідовна реалізація його заходів надає таку перевагу, як керований розвиток комплексу, включно з реалізацією його ролі в зростанні регіональної економіки та покращенні якості життя населення.

Визначено напрями державної політики розвитку туристичних кластерів як інструмента реалізації потенціалу туристичного комплексу регіону. Розвинуто теоретико-методичний базис політики створення й розвитку туристичних кластерів, зокрема змінено бачення методики визначення його учасників, коли структура інституційно-організаційних елементів кластеру формується одночасно у відповідності до а) етапів технологічного процесу створення і надання туристичних послуг та б) підсистеми суб'єктів – гравців першого (безпосередньо створення і надання послуг) і другого (функціонально-ресурсного забезпечення кластеру) рівнів;

такий метод дозволяє сформувати більш комплексний і системний склад учасників кластеру, краще усвідомлювати завдання кожного з них та розуміти відповідні функціонально-ресурсні взаємозв'язки, може бути закладеним в інституційно-нормативне забезпечення інституціалізації кластеру, враховуватися під час генерального планування просторового розвитку туристичного комплексу регіону.

Ключові слова: туризм, туристичний комплекс, туристичний потенціал, регіон, розвиток, чинники, державна політика, державне регулювання, стратегія, організаційно-економічний механізм, туристичний кластер.

SUMMARY

Iablon V. D. Theoretical and methodological foundations of the state policy of development of the tourist complex of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences on the specialty 08.00.03 – economics and management of the national economy. – Lviv University of Trade and Economics, Lviv, 2024.

The dissertation solves a set of tasks related to the scientific substantiation of the theoretical and methodological foundations of the formation and implementation of the state policy for the development of the country's tourism complex.

The aim of the dissertation is to develop the theoretical and methodological foundations of the state policy for the development of the tourist complex of Ukraine.

The object of the research is the process of development of the tourist complex, and the subject of the research is the theoretical principles, methodological provisions, strategic priorities, mechanisms and tools of the state policy of the development of the tourist complex of the Carpathian region of Ukraine.

The conceptual background of the concept of "tourist complex" as an object of state policy is substantiated, its tasks and role in the system of socio-economic

development are outlined. The conceptual foundations of the concept of "tourist complex" have gained further development due to its decomposition by depth (tourism industry → tourism as a type of economic activity → tourism sector → tourist complex) and width (measure of vertical-horizontal integration + scale of influence on the economic and social sphere) categories, which allows to characterize in more detail the concept and system of elements of the tourist complex on the basis of their comparison and differentiation, accordingly to determine a full range of aspects of the social and economic role.

The conceptual basis for state regulation of tourism development has been developed. The peculiarities of the analysis of the development of the tourist complex of the region and the state policy of its support are revealed. The conceptual basis for the formation of the state policy for the development of the tourist complex has been improved, namely, in contrast to approaches where a system of established methods, mechanisms, tools and means of regulatory influence of the state on sectoral and sectoral development is selected for such purposes, a method of specialization in planning has been proposed (by identifying features and advantages according to each of the elements of state regulation in this area (subjects, goals, objectives and tasks, principles, strategy, methods, mechanisms, tools and measures)) and multi-level (micro-, local integration, sectoral, social and compositional) analysis effectiveness of state policy in this area.

A general description of the prerequisites and features is provided, as well as an analysis of the factors of the development of the tourism potential of the regions of the Carpathian region of Ukraine. It was established that the regions of the Carpathian region of Ukraine are characterized as territories with a high level of tourist potential, as well as good prerequisites for the functioning and development of the tourist complex. The natural-resource and historical-cultural potential of the regions of the region in combination with a favorable geographical position serves as a convincing argument in favor of the conclusion that there are direct prerequisites for the development of a tourist complex here. At the latest stage of

the development of the domestic economy, the prerequisites for the development of the tourist complex in the region have generally improved. The confirmation of this conclusion is, firstly, the preservation of the ecosystem of the territories (despite a number of environmental problems, as well as forest harvesting, pollution of water bodies, etc.); secondly, the presence of positive trends in the sense of socio-economic development of the region and increasing the capacity of the domestic market; thirdly, improvement of a number of macroeconomic characteristics of the development of tourism and its infrastructure in the territory of the region (increase in the number of business entities in such types of economic activity as temporary accommodation and organization of meals, art, sports, entertainment and recreation; growth in the number of tourists served in hotels, expansion of the scale of economic activity in the tourism and recreation sector and tax revenues, improvement of intellectual - staffing of tourism industry entities, etc.).

It has been proven that, first, the COVID-19 pandemic, and then the full-scale war that began in 2022, on the one hand, weakened the opportunities for the development of the tourism complex of the region (when it led to a mass outflow of the population abroad, a decrease in the level of income and a narrowing, thus , the capacity of the region's domestic market, including tourism; in the first half of 2022, the region's temporary accommodation facilities mainly accepted IDPs without focusing on commercial results; the number of operating travel agencies, tour operators, and temporary accommodation facilities decreased; health, medical and sanatorium-resort components of the region's tourism potential have deteriorated), however, on the other hand, it simultaneously served as a factor - a stimulator for the activation of the provision of tourist services as a result of the loss of sea resorts in the south of the country, the transfer to the western regions of Ukraine of persons from the territories of hostilities and adjacent regions, restrictions on travel abroad for the male population aged 19-59.

The scientific and methodological approach to the assessment of the tourist potential of the territory has been improved, which, in contrast to the basic and

comparative approaches (comparison with reference indicators), involves a complementary analysis using the method of factor characteristics to identify driver factors and indicators with controversial signs of the development of components and potential in general, which makes it possible to build a foresight of the determinants of tourism potential (spatial approach), to model scenarios of the influence of catalysts and regressors on the development of the tourism industry and to form a new regional strategy for the development of the tourism industry in the structural-temporal dimension according to the degree of sensitivity of the tourism potential to environmental conditions.

For a comprehensive analysis of the development of the tourism potential of the regions of the Carpathian region of Ukraine, a methodical approach was developed and tested, which is based on the calculation of the empirical indicator of the components (natural, socio-economic, institutional-organizational and innovative potential) and the tourism potential in general. It was established that the development of the tourism potential of the Transcarpathian region during 2010-2021 was moderate (the average value was 0.671), and the average annual rate was 0.41 p.p. Catalysts for the development of the tourism potential of Zakarpattia Oblast have been identified (the capacity of sewage treatment plants, current costs for environmental protection, the share of current costs for environmental protection in the GRP, average monthly nominal wages, disposable income of the population, the number of club establishments, the share of foreign tourists in the region).

The quality of the system of state regulation of the development of the tourist complex in the region was assessed. Methodological principles for the analysis of the quality of the state policy for the development of the tourist complex of the region have been developed by developing and approving methodological recommendations for cross-checking the state of implementation of basic management functions in the field of development of the complex and the current characteristics of the elements of its SWOT analysis; the author's approach differs from the established ones (they involve the identification of positive

practices and shortcomings of state regulation) by the possibility of checking successes in terms of strengthening strengths and proper use of opportunities and existing potential, weakening weaknesses and eliminating challenges and threats to the development of the region's tourism complex.

The position of the strategy for the development of the tourist complex of the region has been determined. A new methodical approach to strategizing the state policy of the development of the tourist complex is proposed, for which, taking into account the specifics of the current state, trends and problems of tourism development in the Carpathian region of Ukraine (the results of a SWOT analysis), the elements of the strategy for the development of its tourist complex are substantiated (goal, strategic and operational goals, tasks, indicators of implementation of operational goals, strategy measures); distinctive aspects of the author's approach are the definition of three scenarios of the development of the tourist complex and, accordingly, their specifics, the consistency of the goals and objectives of the strategy with the provisions of the strategies of regional development and the strategies of the development of the tourist complex of the regions of the region, the selection of an extensive system of quantitative and qualitative indicators, which enables the introduction of regional monitoring of the implementation of the strategy.

The organizational and economic mechanism of the state policy for the development of the tourist complex in the region is substantiated. The methodological and applied regulations for the implementation of the state policy in the field of development of the tourist complex of the region gained further development by substantiating the provisions, system, structure and algorithm of implementation and achieving the results of the organizational and economic mechanism of the development of the tourist complex of the Carpathian region of Ukraine; in contrast to the traditional way of building management mechanisms with the provision for such purposes of subjects, objects, tools and means of regulation, the mechanism consists of a management subsystem (requirements, stages, functions, principles, methods, tools) and two interconnected consists of

blocks: (1) organizational and (2) economic, and the consistent implementation of its measures provides such an advantage as the managed development of the complex, including the implementation of its role in the growth of the regional economy and improvement of the quality of life of the population.

The directions of the state policy for the development of tourist clusters as a tool for realizing the potential of the region's tourist complex have been determined. The theoretical and methodological basis of the policy for the creation and development of tourist clusters has been developed, in particular, the vision of the method of determining its participants has been changed, when the structure of the institutional and organizational elements of the cluster is formed simultaneously in accordance with a) the stages of the technological process of creating and providing tourist services and b) the subsystem of subjects - players of the first (direct creation and provision of services) and second (functional and resource support of the cluster) levels; this method makes it possible to form a more complex and systematic composition of the cluster participants, to better understand the tasks of each of them and to understand the relevant functional and resource relationships, it can be included in the institutional and normative support of the institutionalization of the cluster, taken into account during the general planning of the spatial development of the tourist complex of the region.

Keywords: tourism, tourist complex, tourist potential, region, development, factors, state policy, state regulation, strategy, organizational and economic mechanism, tourist cluster.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Rakowska J., Iablon V. Characteristics of the state policy regulating the development of tourism in the Carpathian region of Ukraine. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 4. С. 466-471. (0,6/0,3 д.а.; особистий внесок: визначено характеристики

державного регулювання розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України) (Google Scholar, Index Copernicus).

2. Яблонь В. Д. Положення організаційно-економічного механізму державної політики розвитку туристичного комплексу. *Modeling the Development of Economic Systems*. 2023. № 4. С. 332-338. (0,5 д.а.) (Google Scholar, Index Copernicus).

3. Яблонь В. Д. Орієнтири політики відновлення потенціалу туристичного комплексу в умовах війни і повоєнної відбудови. *Академічні візії*. 2023. Вип. 15. С. 184-189. URL : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/699/636 (0,55 д.а.) (Google Scholar, Cite Factor, Open AIRE).

4. Барна М. Ю., Яблонь В. Д. Елементи стратегії розвитку туристичного комплексу регіону. *Development Management of Service Industry*. 2023. № 4. С. 238-242. (0,6/0,3 д.а.) (Google Scholar, Index Copernicus).

5. Яблонь В. Д. Концептуальний базис державного регулювання розвитку туристичного комплексу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Вип. 31. С. 248-255. (0,7 д.а.) (Google Scholar, Cite Factor, Open AIRE).

Публікації у зарубіжних виданнях:

6. Barna M. Yu., Iablon V. D. Substantial characteristics of the tourist complex as an object of the state policy. *Journal of Education, Health and Support*. 2015. № 5 (3). С. 395-405. (1,0/0,5 д.а.; особистий внесок: визначено характеристики розвитку туристичного комплексу як об’єкта державного регулювання) (Index Copernicus).

7. Барна М. Ю., Яблонь В. Д. Завдання та роль туристичного комплексу в системі соціального й економічного розвитку національної економіки. *Journal of Education, Health and Support*. 2015. № 5 (7). С. 699-709. (1,1/0,6 д.а.; особистий внесок: визначено завдання та роль туристичного комплексу в забезпеченні регіонального розвитку (Index Copernicus).

Публікації за матеріалами конференцій:

8. Яблонь В. Д. Принципи аналізування та управління розвитком суб'єктів туристичного бізнесу. Зб. матер. VII міжнар. наук.-практ. конференції «Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку». Одеса : НУ «Одеська політехніка», 2024. С. 179-181 (0,25 д.а.).

9. Яблонь В. Д. методичні засади формування державної політики розвитку туристичного комплексу. Зб. матер. VIII міжнар. наук.-практ. конфер. «Управління розвитком соціально-економічних систем». Харків : Державний біологічний ун-т, 2024. С. 394-396 (0,25 д.а.).

10. Яблонь В. Д. Концептуальний базис управління розвитком туристичного комплексу. Зб. матер. XI міжнар. наук.-практ. конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2024. С. 693-695 (0,25 д.а.).

11. Яблонь В. Д. Концептуальний базис управління розвитком туристичного комплексу. Зб. матер. II всеукр. наук.-практ. конференції «Актуальні проблеми економіки та підприємництва в умовах викликів і загроз». Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2024. С. 131-132 (0,2 д.а.).

12. Яблонь В. Д. Нові інструменти відновлення потенціалу туристичного комплексу України. Зб. тез III міжнар. наук-практ. конфер. «Innovative development of science, technology and educationa». Ванкувер, Канада : Perfect Publishing, 2023. С. 788-791 (0,3 д.а.).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ……. **2**

ВСТУП……..……... **17**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ…… **26**

1.1. Туристичний комплекс як об’єкт державної політики, його завдання та роль в системі соціально-економічного розвитку ……... 26

1.2. Концептуальний базис державного регулювання розвитку туризму …. 44

1.3. Особливості аналізування розвитку туристичного комплексу регіону та державної політики його забезпечення ……..... 61

Висновки до розділу 1……..……. **79**

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ ТА ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.……. **83**

2.1. Загальна характеристика передумов та особливостей розвитку туристичного комплексу регіону …….. 83

2.2. Аналіз чинників розвитку туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України …….. 105

2.3. Якість системи державного регулювання розвитку туристичного комплексу регіону.....…… 126

Висновки до розділу 2……..... **144**

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ ……..... **148**

3.1. Положення стратегії розвитку туристичного комплексу регіону …….. 148

3.2. Організаційно-економічний механізм державної політики розвитку 167

туристичного комплексу регіону ……..……..…
3.3. Створення туристичних кластерів як інструмент впровадження державної політики розвитку туристичного комплексу регіону …..……. 184
Висновки до розділу 3…… 201
ВИСНОВКИ……..….. 205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..….. 210
ДОДАТКИ……... 226

ВСТУП

Актуальність теми. Україна має гарні природно-кліматичні умови, ресурси, рекреаційно-лікувальні й санаторно-курортні об’єкти, велику самобутню історико-культурну спадщину, що формує значний потенціал розвитку туристичного комплексу, унікальність і різноманітність якого формують Карпатський, Кримський, Причорноморський, Київсько-Дніпровський, Поліcько-Подільський та Донецько-Дніпровський туристичні райони з властивими для них туристичними ресурсами й ознаками привабливості.

Відновлення та ефективна реалізація потенціалу туризму, зокрема на етапі повоєнної відбудови України, потребує, з одного боку, селективного (з урахуванням регіональної і місцевої специфіки), а, з іншого боку, системного (на засадах становлення повноцінного туристичного комплексу) підходу. Одним з перспективних напрямів є розвиток туристичного комплексу Карпатського регіону України, території якого мають властиву їм специфіку, обумовлену природно-ресурсними та кліматичними умовами цього краю, а також перевагами й можливостями (лікувальні й рекреаційні ресурси, санаторно-курортні комплекси, водні об’єкти, мальовничі ландшафти, унікальні рельєфи, великі площі лісів та значна чисельність об’єктів культурної спадщини і традиційних ремесел, розбудована мережа туристично-рекреаційних об’єктів і маршрутів) в сенсі нарощення й ефективного використання туристичного та суміжного з ним потенціалу.

Водночас, попри наявність низки трендів до розвитку об’єктів туризму, модернізації туристичної інфраструктури та збільшення обсягів туристичних потоків, які намітилися на довоєнному етапі, у повній мірі туристичний потенціал України не був реалізований, а в час спершу COVID-19, а надалі повномасштабної війни, вітчизняна туристична галузь набула ознак стагнації. Попри ці об’єктивні причини, розвитку туристичного комплексу перешкоджає й низка суб’єктивних чинників, а саме недостатня керованість і стратегічна вивіреність політики розвитку туризму як комплексу (з

генеральним плануванням розміщення об’єктів та спеціалізованої інфраструктури, зв’язків індустрії гостинності та дозвілля з іншими галузями економіки), хаотичність інвестицій і надмірна територіальна концентрація туристичних потоків в межах окремих дестинацій на тлі значно менш інтенсивного використання туристично-рекреаційних можливостей інших територій, все ще нерозвиненість повноцінної туристичної інфраструктури, незадовільний стан низки пам’яток історико-архітектурної спадщини, доріг та під’їздів до об’єктів курортної сфери, забруднення територій тощо.

Існуючі на сьогодні розробки теоретико-методичного та прикладного характеру або не враховують особливості функціонування та розвитку туризму в умовах війни і його відновлення у поствоєнний період, або не передбачають прогресивні практики та підходи до формування й ефективного використання потенціалу туризму як комплексу. Це актуалізує завдання розвитку концептуальних засад, а також обґрунтування дієвих і ефективних методико-прикладних інструментів та засобів удосконалення державної політики розвитку туристичного комплексу регіону.

Проблемам управління функціонуванням і розвитком туризму та туристичного комплексу присвячено багато уваги у дослідженнях Ю. Алексєєвої, М. Барни, А. Ветитнева, В. Герасименка, І. Гродзинської, В. Гуменюка, І. Дишлового, В. Калитюка, О. Макари, М. Мальованого, М. Мальської, І. Мельник, Б. Мізюка, Г. Михайліченко, О. Михайлюк, В. Москаленка, М. Окландера, І. Павленко, С. Сисоєвої, В. Степанова, Т. Ткаченко, Л. Транченко, С. Харічкова, О. Шаптали, Л. Шимановської-Діанич та ін.

Різні аспекти державної політики та державного регулювання розвитку туристичного комплексу глибоко досліджені і висвітлені у працях таких науковців, як Н. Антонюк, Т. Васильців, О. Вовчак, В. Геєць, М. Герасимчук, А. Голод, Ю. Дайновський, С. Домбровська, Г. Заячковська, В. Кравців, О. Марченко, Є. Масленніков, Л. Матвійчук, Н. Міценко, І. Писаревський, В. Полюга, Н. Попадинець, Ю. Сафонов, І. Свидрук, Б. Семак, В. Ткач,

В. Шиманська та ін.

Проте застосовувані механізми та інструменти державного регулювання все ще не мають належного ефекту, зокрема в частині формування повноцінного ефективно функціонуючого туристичного комплексу України та її регіонів, що визначило мету, завдання, об'єкт і предмет дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з темами наукових досліджень Львівського торговельно-економічного університету, а саме – в межах таких науково-дослідних тем: «Формування теоретико-методологічного забезпечення розвитку і функціонування туристичної галузі України в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0117U002092), де автором розроблено концепційні положення політики становлення та розвитку туристичного комплексу регіону, «Інституційно-інформаційний механізм стратегічного розвитку індустрії гостинності» (номер державної реєстрації 0117U002091), де автором розроблено положення стратегії та механізму розвитку туристичного комплексу регіону; а також Варшавського університету сільського господарства (Республіка Польща) у межах спільного дослідницького проєкту «Детермінанти місцевого і регіонального розвитку Польщі та України» (номер державної реєстрації 0122U222644), де автором узагальнено чинники й інструментарій розвитку туризму та його внеску в місцевий економічний розвиток.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методичних засад державної політики розвитку туристичного комплексу України.

З урахуванням визначеної мети в роботі поставлено і виконано такі завдання:

- обґрунтувати концептуальне підґрунтя поняття «туристичний комплекс» як об'єкта державної політики, окреслити його завдання та роль в системі соціально-економічного розвитку;

- розробити концептуальний базис державного регулювання розвитку туристичного комплексу;

- виявити особливості аналізування розвитку туристичного комплексу регіону та державної політики його забезпечення;

- надати загальну характеристику передумов та особливостей, а також здійснити аналіз чинників розвитку туристичного комплексу областей Карпатського регіону України;

- оцінити якість системи державного регулювання розвитку туристичного комплексу регіону;

- визначити положення стратегії розвитку туристичного комплексу регіону;

- обґрунтувати організаційно-економічний механізм державної політики розвитку туристичного комплексу регіону;

- визначити напрями державної політики розвитку туристичних кластерів як інструмента реалізації потенціалу туристичного комплексу регіону.

Об'єктом дослідження є процес розвитку туристичного комплексу.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні положення, стратегічні пріоритети, механізми та інструменти державної політики розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові та спеціальні методи: синтез і системний аналіз – для обґрунтування теоретичних основ поняття «туристичний комплекс», його завдань та ролі в соціально-економічному розвитку територій (п. 1.1); статистично-економічний та компаративний аналіз – під час формування загальної характеристики передумов і особливостей, а також аналізування чинників розвитку туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України (п. 2.1, п. 2.2); групування, логічний аналіз, стратегічний менеджмент – під час оцінювання якості системи державного регулювання розвитку туристичного комплексу регіону (п. 2.3), обґрунтування положень

стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України (п. 3.1); системний аналіз – з метою розробки організаційно-економічного механізму державної політики розвитку туристичного комплексу регіону (п. 3.2); аналітико-прогнозні розрахунки – для визначення напрямів державної політики розвитку туристичних кластерів (п. 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних підходів до формування і реалізації державної політики розвитку туристичного комплексу. Зокрема, у дисертації:

удосконалено:

– теоретико-методичні основи формування державної політики розвитку туристичного комплексу, а саме запропоновано метод спеціалізації в плануванні (шляхом ідентифікації особливостей і переваг за кожним з елементів державного регулювання в цій сфері (суб'єкти, мета, цілі і завдання, принципи, стратегія, методи, механізми, інструменти і заходи)) та різнорівневого (мікро-, локальної інтеграції, галузева, суспільна та композиційна ефективність) аналізування державної політики в цій сфері (на відміну від підходів, коли в таких цілях підбирається система усталених методів, механізмів, інструментів та засобів регулюючого впливу держави на галузево-секторальний розвиток);

– науково-методичний підхід до оцінювання туристичного потенціалу території, який, на відміну від базових і компаративних підходів (порівняння з еталонними індикаторами), передбачає комплементарний аналіз з використанням методу факторної ознаки для виявлення чинників-драйверів та індикаторів з контраверсійними ознаками розвитку компонент і потенціалу в цілому, що дає змогу будувати форсайт детермінант туристичного потенціалу (просторовий підхід), моделювати сценарії впливу каталізаторів і регресорів на розвиток туристичної галузі і формувати нову регіональну стратегію розвитку індустрії туризму у структурно-темпоральному вимірі відповідно до ступеня чутливості туристичного потенціалу до умов середовища;

– методичний підхід до стратегічного планування державної політики розвитку туристичного комплексу, для чого, з урахуванням специфіки поточного стану, тенденцій і проблематики туризму в українських Карпатах (результати SWOT-аналізу), обґрунтовано елементи Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України (мету, стратегічні та операційні цілі, завдання, індикатори реалізації операційних цілей, заходи стратегії); відмінними аспектами авторського підходу є визначення трьох сценаріїв розвитку туристичного комплексу та, відповідно до специфіки їх перебігу, узгодженість цілей і завдань зі положеннями стратегій регіонального розвитку та розвитку туристичного комплексу областей регіону, підбір розлогої системи кількісно-якісних індикаторів, що уможливлює запровадження регіонального моніторингу реалізації Стратегії;

– теоретико-методичний базис політики створення й розвитку туристичних кластерів, зокрема розроблено методику визначення складу його учасників, а саме у відповідності до етапів технологічного процесу створення і надання туристичних послуг та підсистеми суб’єктів першого (безпосередньо створення і надання послуг) і другого (функціонально-ресурсного забезпечення кластеру) рівнів; такий метод дозволяє сформувати повноцінну замкнену систему учасників, диференціювати завдання кожного з них та визначити функціонально-ресурсні взаємозв’язки, може бути закладеним в інституційно-нормативне забезпечення інституціалізації туристичних кластерів, враховуватися під час генерального планування просторового розвитку туристичного комплексу регіону;

отримали подальший розвиток:

– концептуальні засади дослідження поняття «туристичний комплекс» за рахунок його декомпозиції за глибиною (галузь туризму → туризм як вид економічної діяльності → туристичний сектор → туристичний комплекс) і шириною (міра вертикально-горизонтальної інтеграції та масштаби впливу на економічну і соціальну сферу) категорії, що дозволяє більш детально охарактеризувати поняття і систему елементів туристичного комплексу на

засадах їх компарування і диференціації, відповідно визначити повноцінний спектр аспектів соціальної і економічної ролі в регіональному розвитку;

– методичні засади аналізування якості державної політики розвитку туристичного комплексу регіону шляхом застосування методу перехресної перевірки виконання базисних функцій публічного управління в сфері розвитку комплексу та поточної характеристики елементів його SWOT-аналізу; авторський підхід відрізняється від усталених можливістю перевірки успіхів державного регулювання в частині посилення сильних сторін, належного використання можливостей та наявного потенціалу, а також послаблення слабких сторін і нівелювання викликів і загроз розвитку туристичного комплексу регіону;

– методико-прикладні положення реалізації державної політики в сфері розвитку туризму шляхом обґрунтування положень, системи, структури і алгоритму впровадження та досягнення результатів організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України; на відміну від традиційного способу побудови управлінських механізмів з передбаченням в таких цілях суб’єктів, об’єктів, інструментів та засобів регулювання, механізм складається з управлінської підсистеми (вимоги, етапи, функції, принципи, методи, інструменти) та двох взаємопов’язаних між собою блоків – організаційного і економічного, а послідовна реалізація його заходів надає таку перевагу, як керований розвиток комплексу, включно з реалізацією його ролі в зростанні регіональної економіки та покращенні якості життя населення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання пропозицій у межах державної політики забезпечення сталого розвитку туризму, формування й реалізації потенціалу розвитку туристичного комплексу. Наукові розробки та рекомендації використано в діяльності Управління туризму та курортів Львівської обласної державної (військової) адміністрації (довідка № 26-460/0/2-24 від 25.09.2024 р.), зокрема використано положення концепту розвитку туристичного комплексу регіону,

що забезпечує низку системних переваг, більш комплексний підхід до управління розвитком туризму в регіоні та на його окремих дестинаціях.

Обґрунтовані висновки щодо розробки та реалізації регіональної стратегії розвитку туристичного комплексу регіону використані в діяльності Національної туристичної організації України (довідка № 014 від 10.07.2024 р.).

Рекомендації щодо обґрунтування управлінських рішень стосовно удосконалення методичних підходів до розробки нових концепцій туристичних продуктів та їх просування в умовах кризи використано в діяльності туристичної фірми ПП «Кипарис-Тур» (довідка № 3/14 від 06.06.2024 р.).

Прикладні рішення, які стосуються розробки та реалізації стратегії розвитку підприємства туризму, а також першочергових заходів з виходу туристичних підприємств України з кризи у період повоєнного відновлення, використані в діяльності туристичного агентства «Любий Тур» (довідка № 18/02 від 15.05.2024 р.).

Результати дослідження впроваджені в освітньому процесі у Західноукраїнському національному університеті за курсами таких дисциплін: «Менеджмент», «Менеджмент організації», «Регіональне управління», «Управління соціально-економічним розвитком», «Управління інноваціями в публічній сфері» (довідка № 126-10/2216 від 24.09.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї й положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації обговорювалися на 5 міжнародних конференціях, зокрема: «Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку» (м. Одеса, 2024 р.), «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 2024 р.), «Актуальні проблеми економіки та підприємництва в умовах викликів і

загроз» (м. Кропивницький, 2024 р.), «Актуальні проблеми сучасної науки» (м. Дрогобич, 2024 р.), «Innovative development of science, technology and educationa» (м. Ванкувер, Канада, 2023 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 12 наукових праць обсягом 6,3 д. а. (4,7 д. а. належить особисто автору), а саме: 5 статей у наукових фахових виданнях (зокрема, 5 – у виданнях, внесених до реєстру міжнародних наукометричних баз даних), 2 статті у зарубіжних виданнях та 5 публікацій за матеріалами конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел на 16 сторінках та 5 додатків на 13 сторінках. Загальний обсяг роботи – 238 сторінок, зокрема 209 сторінки основного тексту. Робота містить 19 рисунків та 24 таблиць.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

1.1. Туристичний комплекс як об'єкт державної політики, його завдання та роль в системі соціально-економічного розвитку

Як свідчить історичний досвід, розвиток національної економіки в значній мірі визначається ресурсним потенціалом та конкурентними перевагами (можливостями). Попри класичні природно-кліматичні умови, наявність корисних копалин, вигідне геополітичне розташування тощо, країни з розвиненими і стабільно функціонуючими економічними системами дотримуються обраної і властивої їм галузевої пріоритезації, здійснюють раціональне розміщення та ефективно використовують наявні ресурси, поєднуючи реалізацію національних економічних інтересів, а також забезпечуючи задоволення й збалансування потреб населення і суспільства.

У низці заможних країн з-поміж галузево-секторальних пріоритетів розвитку свого часу було зроблено ставку на туристичний сектор й на тепер ця галузь національної економіки формує істотну частку у ВВП, ВРП, забезпечуючи інвестиції, створення робочих місць та стимулювання і підтримку розвитку значного спектру суміжних видів економічної діяльності.

Не секрет, що туризм має всі підстави стати однією з пріоритетних і перспективних (з огляду на розвиток національної економіки і зміцнення її конкурентних позицій в системі міжнародного поділу праці) галузей національного господарства й для України. Підставами для такого висновку слугують гарні природно-кліматичні умови та наявність найрізноманітніших туристичних ресурсів, а саме – природно-рекреаційних, історико-культурних та соціально-економічних. Україна характеризується не тільки великою чисельністю дестинацій, але й сама по собі на загал може вважатися як єдина велика комплексна туристична дестинація, що являє собою певну

географічну територію в межах Європейського континенту з особливим набором туристичних ресурсів та різноманітності й колоритності місцевого етносу [79].

Туристичний потенціал України хоча й об'єктивно послабився в умовах повномасштабної війни, а етап повоєнної відбудови ставитиме в пріоритет у більшій мірі відновлення об'єктів загальної і критичної інфраструктури, проте, економіко-ресурсний потенціал цієї важливої для відновлення і подальшого розвитку національної економіки України виду економічної діяльності все ж наявний і його слід максимально ефективно реалізувати, що сприятиме позитивним макроекономічним змінам і місцевому економічному розвитку, включно з поступом приватного підприємництва і суб'єктів господарювання галузей, традиційно дотичних до туризму, соціальним перетворенням за разом зі створенням робочих місць і забезпеченням зайнятістю населення поверненню українців на батьківщину, покращенню якості життя та міжнародного іміджу нашої держави.

Втім, досягнення цих та інших цільових орієнтирів державного регулювання розвитку економіки України потребує формування засад й реалізації механізмів та інструментів активної і ефективної державної політики в цій сфері. І особливо важливим при цьому, як на наш погляд, потрібно вважати системний та комплексний підхід до становлення і реалізації потенціалу безпосередньо туристичного комплексу країни та регіонів.

Однак, спершу слід диференціювати розуміння та бачення туризму з різних позицій насамперед його виступу галуззю економіки, видом економічної діяльності, сектором національного господарства (регіональної, місцевої економіки), туристичним комплексом. Кожне зі зазначених понять використовується в економічній літературі, маючи відповідне право на застосування та характеризуючи (розкриваючи) певну свою специфіку.

Як відомо, під галуззю економіки здебільшого розуміють сукупність споріднених підприємств та/чи суб'єктів господарювання, продукція (товари,

роботи, послуги) яких має однакове господарське призначення, характеризується однотипністю використовуваної сировини, матеріально-технічних та техніко-технологічних процесів, матеріально-технічної бази, професійно-кваліфікаційної структури та складу кадрів і навіть умов праці [41,с.24-28]. Іншими словами можна сказати, що окрема галузь – це сукупність суб'єктів господарювання, які її утворюють (формують загальну чисельність агентів галузі, здійснюють внесок в обсяги виробництва, кількість суб'єктів господарювання, генерують інші статистичні дані), мають практично ідентичні технологічні та бізнес-процеси і, що головне, здійснюють виробництво та збут продукції (товарів, робіт, послуг), яка задовольняє чітку однотипну потребу кінцевого споживача або ж інших підприємств, організацій.

Виходячи зі зазначеного, туристичний бізнес чи туризм в повній мірі відповідає вказаним характеристикам і таким чином по праву може вважатися галуззю економіки.

Більше того, у світовому масштабі ця галузь вельми інвестиційно приваблива, забезпечує істотні обсяги ВВП, слугує драйвером активізації процесів зростання більшості видів економічної діяльності (будівництво, виробництво харчових продуктів і напоїв, транспорт і зв'язок, готельно-ресторанний бізнес, сфера послуг і розваг, оздоровлення та рекреація, ін.), по суті виступаючи таким собі системо утворюючим чинником національного господарського комплексу.

Доречно звернути увагу на прогнози визнаних міжнародних експертів – фахівців на ринку туризму (Всесвітня рада з туризму та подорожей – *WTTC*), за даними яких загальносвітовий оборот туристичних продуктів та послуг (загальна місткість цього ринку) до 2033 року збільшиться ще на половину від тих обсягів, які є на тепер, що в грошовому вираженні становитиме біля 16 трлн дол. США. Таким чином, частка цього сегменту в глобальній економічній системі становитиме понад 10 %, що істотно, коли мега конкурентами цього виду економічної діяльності, по суті, слугують торгівля,

сільське господарство, промисловість, будівництво, енергетика, ІКТ, інші види послуг і т. п. Очікується, що в цій галузі загальна чисельність робочих місць зросте до 430 млн од. або це буде кожне дев'яте робоче місце в системі глобальної економіки.

Якщо звернути увагу на те, які країни є світовими лідерами за обсягами реалізованих туристичних продуктів, то це, фактично, країни – лідери за масштабами і темпами економічного зростання – США, Китай, Німеччина, Велика Британія, Японія, Франція, Мексика, Італія, Індія та Іспанія. Ще одним цікавим трендом, з позиції виступу туризму однією з пріоритетних галузей економіки, є збільшення туристичного попиту на подорожі до великих міст (культурний туризм) (на противагу, наприклад, рекреаційному, спортивному, водному туризму). Так, до прикладу, у 2022 р. провідні туристичні міста згенерували такі обсяги доходу від надання туристичних послуг: Париж – 36 млрд дол. США; Пекін – 33 млрд дол. США; Орландо – 31 млрд дол. США [58].

Однак, навіть попри такі переконливі показники та внесок в економічну систему, в Україні та багатьох інших країнах світу туризм не вводиться в ранг відокремленої галузі та розглядається як сукупність суб'єктів господарювання з різних галузей та з різних видів економічної діяльності, які в сукупності формують аналізований сегмент національного господарства. Як виняток – КВЕД «79. Діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність», що входить до секції *N* КВЕД «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування». Однак, ця галузь загальної сфери обслуговування включає лише суб'єктів господарювання, які спеціалізуються на продажі населенню й іншим організаціям туристичних продуктів, виступаючи лише посередником між підприємствами, які безпосередньо надають послуги з відпочинку й обслуговування туристів, з одного боку, та їх кінцевими споживачами, з іншого боку, та не створюючи й дещиці тієї доданої вартості, про яку йдеться, коли розглядається

повноцінний ланцюг нарощення вартості в туристичному бізнесі (секторі) – від ухвалення споживачем рішення про відпочинок, його трансферу до місця отримання туристичної послуги й завершуючи проживанням, обслуговуванням та харчуванням.

На наш погляд, така ситуація також розглядається як не сприятлива відносно статистичного спостереження за функціонуванням й розвитком туристичної сфери країни, що не дозволяє сформувати повноцінну інформаційно-аналітичну основу для організації державної політики в цій сфері, щодо належного контролю за системним поступом туризму в регіонах або різних секторах туристичного комплексу.

Відтак, значно вище і теоретико-методичне і методико-прикладне значення має розгляд туризму як виду економічної діяльності. Фактично така діяльність є помітно більшою (ширшою), а ніж функціонування туристичних агентств чи операторів, які, по суті не створюють тієї безпосередньої корисної вартості туристичної послуги для її споживача, а лише організовують комунікацію й перебіг технологічного процесу надання, отримання й споживання туристичних послуг.

Відтак, коли йдеться про туризм як вид або форму економічної діяльності, то при обґрунтуванні його сутнісно-змістових характеристик, на нашу думку, потрібно враховувати й закладати дії, заходи, цілеспрямовану організовану діяльність, у підсумку якої формується і споживається туристична послуга, призначена для задоволення потреб туристів. Такими прямими послугами, окрім бронювання, оформлення документів, страхування, організації перевезень тощо, є проживання, харчування, санаторно-профілактичне обслуговування, екскурсії й атракції, медичний супровід, послуги гідів, екскурсоводів, перекладачів та інше забезпечення [46; 69]. За такого підходу туризм розглядається як форма діяльності, за якої у межах одного чи кількох інституційно пов’язаних суб’єктів господарювання поєднуються кілька галузей, які на загал формують вид економічної діяльності, орієнтований на створення безпосередніх

туристичних продуктів (послуг).

Таким чином, туризм як форма економічної діяльності є закономірним явищем, що гармонізує і диверсифікує фундаментальні процеси господарського освоєння простору. Таке визначення знаходимо у [129,с.346-348].

При тому зустрічаємо й інші підходи до бачення та змістового наповнення туризму як виду економічної діяльності. До прикладу, у [149] зазначається: «… в економічному сенсі туризм доцільно трактувати як вид економічної діяльності, де створюються, надаються та споживаються послуги, які стосуються організації туристичних мандрівок, пов’язаних з тимчасовим перебуванням поза місцем постійного проживання їх споживачів (отримувачів) …; діяльність у галузі туризму поєднує створення та надання широкого переліку послуг (рекламно-інформаційних, транспортування, будівництва, сільського господарства та переробки продовольства, освіти, охорони здоров’я, спорту, культури та ін.)».

На думку М. Мальської, туризм слід трактувати як організовані, систематизовані й цілеспрямовані дії суб’єкта цього виду економічної діяльності, що стосуються надання туристичних і пов’язаних з ними послуг (на загал – туристичного продукту) туристам або на території країни (регіону) (внутрішній чи в’їзний туризм) або за кордоном (виїзний туризм) [91,с.17].

Згідно, Г. Заячковської, туризм є особливим видом економічної діяльності, де споживаються матеріальній й духовні блага, товари і послуги, суб’єкти якого об’єднуються в однорідну галузь національного господарства. З одного боку, підприємства туризму створюють туристичні продукти, а, з іншого боку, організовують відносини з туристами як споживачами послуг рекреації з урахуванням критеріїв певних чітко визначених обмежень і умов (виїзд за межі постійного місця проживання, тривалість подорожі, мотивація і мета поїздки, попит на дестинації, задоволення як безпосередніх (пов’язаних з подорожжю), так і супутніх потреб) [66,с.83].

Д. Грибова також досліджує туризм з позиції виду економічної діяльності, точніше – туристичного бізнесу, зазначаючи при тому, що термін «туризм» у більшій мірі стосується туристів або отримувачів туристичних послуг, осіб, які, власне, подорожують. Це процес подорожі. Тоді як з позиції організації і надання відповідних послуг потрібно вести мову про туристичний бізнес як вид економічної діяльності, у межах якого суб'єкти господарювання, що спеціалізуються на наданні послуг відпочинку, рекреації, оздоровлення, розваг і т. п., здійснюють комерційну господарську діяльність на власний страх і ризик з метою отримання прибутку [44,с.6-30]. До особливостей підприємництва в туризмі науковець відносить специфічність продукту та багатоаспектний характер туристичної послуги, взаємопов'язаність надання послуг і умов навколишнього середовища, навики та компетенції персоналу (пов'язані з обслуговуванням туристів), тісний зв'язок з наявністю інфраструктурного забезпечення, належного соціального середовища.

Узагальнюючи вище наведене, важливо вказати на те, що при розгляді туризму з позиції його виступу галуззю або видом економічної діяльності, по суті, розуміється мікрорівневий аспект, що стосується діяльності суб'єктів господарювання, які спеціалізуються на створенні та наданні відповідних спеціалізованих чи пов'язаних із ними послуг. Це певний вид бізнесу (рідше – неприбуткової господарської діяльності), розвиток та ефективне функціонування якого надає ті, чи інші позитивні результати в сенсі соціально-економічного поступу територій та країни в цілому. Головно це створення робочих місць та забезпечення місцевого населення зайнятістю, задоволення його потреб у відпочинку й дозвіллі, оздоровленні, залучення інвестицій, формування ВРП та ВВП, позитивний внесок у модернізацію інфраструктури та розширення місткості внутрішнього ринку.

Проте з позиції державного управління розвитком національного господарства значно більше методико-прикладне значення має дослідження туризму з позиції його виступу сектором чи комплексом національної

економіки, коли безпосереднім аргументом на користь такого висновку слугує ідентифікація туризму як потужного сегмента національного господарського комплексу, який реалізує важливу системо формуючу роль, акумулює значні зовнішні та внутрішні інвестиційні вливання, створює підґрунтя для зміцнення конкурентоспроможності економіки країни, одночасно доповнюючи склад стратегічно-пріоритетних галузей реального сектора та неоіндустріальних галузей, зокрема цифрових комунікацій і цифровізації на загал, ІКТ.

Як відомо, під сектором національної економіки розуміють поєднання низки взаємопов'язаних її елементів, що володіють спільними видовими, галузевими, інституційно-організаційними, технологічними й іншими ознаками/характеристиками; їх поєднання формує нову якість (не властиву окремим елементам без їх розгляду як цілісного сектора економіки) або в розвитку вертикальної інтеграції господарських зв'язків (від видобування сировини, до її переробки, виготовлення та доведення до кінцевого споживача готової продукції (товарів, робіт, послуг)), або в зміцненні горизонтальної співпраці; визначення та виокремлення секторів господарської системи має або концепційну, або прикладну мету [29,с.15-24].

Погоджуючись з таким трактуванням, потрібно одразу вказати на виникнення науково-методичної проблеми/дискурсу в частині того, які нові елементи, властивості, характеристики привносяться, коли досліджується поняття «туристичний сектор» у порівнянні з, наприклад, з туризмом як галуззю чи видом економічної діяльності. Адже тут також йдеться про суб'єктів одного чи різних видів економічної діяльності / галузей, які формують цілісну багатокомпонентну систему.

Згідно нашого бачення, терміни «сфера туризму», «сектор туризму», «сектор туристичного бізнесу» тощо мають більш широкий сенс, у т. ч. за рахунок охоплення учасників економічних відносин, зокрема не тільки безпосередньо юридичних та фізичних осіб, які надають туристичні послуги. Аналізуючи стан розвитку сфери туризму, сектора туристичного бізнесу слід

розглядати міру сформованості та ефективності використання інфраструктурного, інформаційного та кадрового забезпечення процесів підготовки, створення, просування й надання туристичних послуг.

Більше того, особливості функціонування та розвитку туристичного сектора передбачають активну участь не тільки великих туристичних операторів, підприємств видів економічної діяльності, де формується додана вартість туристичних послуг, але й індивідуальних підприємців та самозайнятих осіб, домогосподарств [44,с.10].

На основі узагальнення цих та інших результатів наукових пошукувань в царині формування й удосконалення теоретико-методичних засад поняття «туристичний сектор» [28;115;144;147], доходимо висновку, що його слід трактувати як діяльність сукупності суб'єктів господарювання різних галузей та видів туризму, об'єднаних за продуктовою, просторовою, функціональною чи іншою ознакою у межах системи елементів бізнес-середовища туристичного бізнесу, яка також характеризується високим рівнем горизонтальної, у т. ч. міжгалузевої, інтеграції.

Ключовим у такому підході, вочевидь, є аспект поєднання різних видів економічної діяльності. Як відомо, призначення класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) полягає у зведенні в єдину групу суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво схожої продукції (товарів, робіт, послуг) чи застосовують під час технологічного процесу власного бізнесу аналогічну сировину, методи, технології і т. п. [73].

Виходячи зі зазначеного, до туристичної галузі доцільно відносити суб'єкти господарювання, які входять до наступних видів економічної діяльності: *I* «Тимчасове розміщування й організація харчування», *Q* «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, *R* «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, *S* «Надання інших видів послуг», *N* «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування».

Як на нашу думку, ще ширшою (з економічної точки зору) доцільно вважати категорію «туристичний комплекс» національної економіки. Такий

висновок ґрунтується, з одного боку, на суто етимологічних характеристиках поняття «комплекс», «економічний комплекс», «комплекс національного господарства», а, з другого боку, на розумінні того, що, на відміну від туристичного сектора, туристичний комплекс включає в себе ще більш первинні/глибинні виробничо-господарські зв'язки і відносини між суб'єктами, на перший погляд, абсолютно не пов'язаними з туризмом та між собою видів економічної діяльності (як от – будівництво, сільське господарство та переробна промисловість, операції з нерухомим майном, фінансові та страхові послуги і т. п.).

Як показують результати наукових досліджень у цій сфері, етимологію поняття «економічний комплекс» здебільшого розвивають з таких засадничих положень: «… це просторово-економічні складові елементи єдиної системи, пов'язані виробничо-технологічними зв'язками» [107,с.242-246]; «… це поєднання предметів, подій, характеристик, властивостей, які у поєднанні і взаємодії утворюють єдине ціле» [65]; «… це комплекс чогось, що становить одне ціле» [35,с.55]; «… це сукупність пов'язаних між собою (навколо провідного виду економічної діяльності) тісними господарськими зв'язками і відносинами галузей національної або ж регіональної економіки» [84,с.11-24]; «… це поєднання певних видів економічної діяльності в однорідну сукупність, які формують господарські взаємозв'язки та функціонують на певній території, коли мотивацією до співпраці слугують постачання сировини, організація технологічних господарських процесів, різного роду кооперація та співпраця, у т. ч. задля пропозиції товарів (послуг) на ринку» [93,с.22-36]» «… це сукупність підприємств з різних видів економічної діяльності, яких пов'язують переваги кооперації та/чи інтеграції» [126,с.6-28].

Транспонуючи ці базисні положення на туризм, як на нашу думку, можна дійти висновку, що туристичний комплекс національної економіки може розглядатися як багатофункціональна цілісна система, що поєднує в єдиному складному технологічному процесі різні на перший погляд види

економічної діяльності, економічні агенти яких на справді співпрацюють задля реалізації власних фінансово-економічних інтересів, однак у сукупності це формує необхідне забезпечення для ефективного функціонування й розвитку туристичного сектора національної економіки. Одним з провідних результатів становлення повноцінного туристичного комплексу, власне, може вважатися досягнення значного прогресу у вертикально-горизонтальній інтеграції, а також у міжсекторальному та міжгалузевому співробітництві.

Підтвердження таких узагальнень знаходимо у результатах наукових досліджень, де предметом пошукувань слугує туристичний комплекс національного господарства. Так, згідно бачення Г. Підвальної, рекреаційно-туристичний комплекс слугує компонентом господарсько-територіальної структури економіки, виконуючи вагомі функції та завдання в системі суспільного відтворення; до нього входять готелі та інші об’єкти розміщення, суб’єкти ресторанного бізнесу, розваг, об’єкти пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначень, підприємства транспортної галузі, туристичні оператори й агенти, суб’єкти з надання екскурсійних послуг, послуг супроводу, поінформування і т. п. [103,с.151].

Науковець у своїх дослідженнях згадує й про зв’язки туризму зі сферою виробництва продовольства, торгівлею, а також будівництвом, девелоперським бізнесом та фінансовим сектором, участь яких у межах комплексу дозволяє реалізувати масштабні інвестиційні проєкти з розбудови туристичних об’єктів, розвитку їх інфраструктури. Стосовно соціально-економічної ролі цього сектора національного господарства, то це класичні нові робочі місця, ріст доходів населення, модернізація агломераційної та виробничої інфраструктури, інвестиції й валютні надходження, збільшення ВВП, податкові поступлення.

У дослідженні [90,с.167] подається, як на наше бачення, чи не найбільш розлогий підхід до компонування туристичного комплексу країни. Згідно нього види економічної діяльності та галузі національної економіки, суб’єкти

яких реалізують провідні функції відносно створення доданої вартості в системі формування туристичного продукту (підприємства готельного господарства, ресторанного бізнесу, санаторно-курортного обслуговування, оздоровчі заклади, туристичні підприємства, екскурсійні бюро), утворюють центральний блок туристичного комплексу. Однак, його ефективне функціонування й реалізація суспільних, корпоративних та державних завдань у значній мірі визначається та є не можливою без становлення і взаємодії з іншими блоками туристичного комплексу, якими визначено: (1) територіально-господарську підсистему (природно-рекреаційні ресурси та інфраструктура, пам'ятки культури, історичні місця, народні звичаї і традиції, соціально-економічний розвиток території / громади та якість системи управління ним), (2) підсистему супутньої інфраструктури (організації дозвілля, підприємства транспорту, об'єкти спортивної і культурної інфраструктури, медичні заклади, заклади освіти, суб'єкти фінансового сектора та ін.), (3) підсистему попиту на послуги туризму, (4) інституційно-організаційну підсистему (сукупність органів управління функціонуванням і розвитком туристичного комплексу, їх функцій та завдань, інструментарію, взаємозв'язків).

Дійсно, туристичний комплекс (як складна система різнохарактерних елементів) потребує своєї декомпозиції, здійснення якої дозволяє сформувати його структуру, визначити базисні та допоміжні, обслуговуючі елементи, ідентифікувати взаємозв'язки між ними, заповнити методичні прогалини, значно покращити методико-прикладні підходи до менеджменту. Однак, включення сюди структур, відповідальних за управління розвитком туристичного комплексу, розвиває отриманий результат дослідження до рівня, скоріше, такої характеристики, як «система управління туристичним комплексом».

І в дійсності А. Капліна та ін. стоять на позиції розмежування туристичного комплексу та системи управління його розвитком. Це, беззаперечно, нероздільні складові одного цілого, але система менеджменту

процесів стоїть вище (в ієрархії державного управління) й осторонь, адже вона відповідальна спершу за становлення (формування, вибудування) повноцінного туристичного комплексу країни, а вже надалі – за його розвиток і реалізацію потенціалу, коли сам по собі туристичний сектор є інституційно-організаційною системою (комплексом) суб'єктів господарювання різних форм власності, які поєднують речові й нематеріальні цінності та активи, залучають ресурси і приймають на себе ризики й економічну відповідальність, реалізують заходи у ланцюжку подій/складових доданої вартості в туристичному продукті: розміщення, обслуговування, харчування, проведення екскурсій, надання широкого спектру додаткових послуг з урахуванням ризику та економічної відповідальності за кінцеві результати своєї діяльності й ефективності функціонування держави в умовах ринку [70;150].

На думку В. Шиманської, туристичний комплекс – це поєднання суб'єктів господарювання різних сфер підприємництва – виробничого, торговельного і фінансового, а також т. зв. обслуговуючих секторів економіки – транспортних, сервісних, закладів розміщення, координація й співробітництво яких дозволяє створювати якісні конкурентоспроможні туристичні продукти та задовольняти суспільні потреби і, відповідно, попит на туристичні й супутні послуги (головне призначення), а також співпрацювати у сферах підготовки інтелектуально-кадрового забезпечення, матеріально-технічному й технологічному забезпеченні бізнес-процесів, використання природних та інших ресурсів, матеріальних і духовних цінностей території господарювання [148].

На засадах вищенаведеного є підстави навести авторське узагальнення декомпозиції та сутнісних характеристик поняття «туристичний комплекс», а також елементів, що його визначають на нижчих рівнях управління, як на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Декомпозиція туристичного комплексу

Джерело: авторська розробка.

Кожен зі зазначених рівнів, по суті, мезо- та/чи макроекономічний, позаяк охоплює економічних агентів різних секторів, видів економічної діяльності та галузей національної економіки, а також елементи бізнес-середовища, однак по мірі проходження рівнів формування туристичного комплексу набуває все більших ознак їх змістова характеристика, істотно розширюються аспекти вертикальної та горизонтальної інтеграції, зростають масштаби впливу на економіку та соціальну сферу країни, регіонів з розвиненим і реалізованим туристичним потенціалом.

Потрібно вказати й на те, що на кожному з аналізованих рівнів здійснюється вплив на соціально-економічний розвиток територій / країни. Якщо на рівнях туристичної галузі та туризму як виду економічної діяльності такий внесок здебільшого відповідає позитивним зрушенням на мікрорівні (робочі місця, зайнятість, оплата праці, дохід та фінансові результати, платежі до бюджетів тощо), то при дослідженні туризму як сектора та комплексу національної економіки відповідні ефекти значно масштабуються. Переважно це внесок у валовий регіональний та національний продукти, залучення інвестицій, у т. ч. привнесення на внутрішній фінансовий ринок валютних надходжень, створення робочих місць та забезпечення зайнятістю населення, розширення його купівельних фондів, а, відтак, забезпечення збільшення місткості внутрішнього ринку, пожвавлення ділової активності та сприяння розвитку малого приватного туристичного й іншого бізнесу, задоволення суспільних потреб у подорожах, відпочинку, оздоровленні і т. п.

На рівні туристичного комплексу національного господарства позитивні соціально-економічні зміни додатково поширюються на стимулювання розвитку, відповідно масштабування обсягів та результатів господарювання, на сільське господарство і переробну промисловість, будівництво, транспорт, страхову і фінансову діяльність, охорону здоров’я, сфери мистецтва, розваг і відпочинку.

Відповідно, важливо вести мову про достатньо значний і системно-комплексний вплив розвитку туристичного комплексу країни на її

соціальний і економічний поступ (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Завдання та роль туристичного комплексу в системі соціального й економічного розвитку національної економіки

Джерело: авторська розробка.

Таким чином, ефективне функціонування та розвиток туристичного комплексу національної економіки (у значній мірі через системний характер міжсуб'єктної, міжфункціональної та міжгалузевої взаємодії та комплексний вплив на велику кількість видів економічної діяльності і галузей національного господарства) має позитивний вплив на провідні соціальні й економічні процеси.

У частині соціального розвитку суспільства ведемо мову про покращення якості життя населення – ключової ознаки здорового розвиненого демократичного суспільства. Як відомо, якість життя – системна характеристика, яка формується з параметрів якості: особистого життя, соціально-трудових відносин, рівня життя та соціальної безпеки. Результати аналізування теоретико-методичних засад, сутності, функціонування, а також функцій і завдань туристичного комплексу в національній економіці дають підстави для висновку, що характерний тісний зв'язок і вплив на всі ці аспекти, домінантними з-поміж яких можна вважати створення значно кращих умов для зайнятості населення і формування його доходів, розвиток системи та інфраструктури соціальних послуг, диференціацію джерел їх отримання, розширення пропозиції праці і за рахунок цього зростання інклюзії і трудової мобільності, покращення соціальних стандартів і зростання середнього рівня оплати праці, зниження загального рівня соціальної вразливості населення, імплементацію прогресивних практик соціального захисту населення і працюючих, а також зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Відносно ролі та завдань туристичного комплексу задля економічного розвитку суспільства, то тут важливо вказати, що простежуються прямі зв'язки, а, відтак, внесок цього комплексу у посилення практично всіх компонент конкурентоспроможності національної економіки – макроекономічної, виробничої, фінансової, зовнішньоекономічної, інвестиційної, науково-технологічної та ін.

Однак, на наш погляд, найбільшим за значимістю є ефект у

масштабуванні макроекономічного синергізму. Йдеться про опосередкування й зміцнення відносин і зв'язків між великою чисельністю суб'єктів різних видів економічної діяльності та галузей економіки. У підсумку цього зростає т. зв. «щільність співробітництва» та головне – з'являються потужні синергічні ефекти, коли кожен суб'єкт господарювання отримує значно більший ефект і ефективність, а ніж би функціонував у середовищі без згадуваної співпраці, яка може набувати як договірного, так і суто ситуативно-господарського характеру.

Саме таким є природний метод становлення і розвитку міжгалузевих кластерів, яких на нині так бракує українській економіці і які чомусь не хочуть масштабуватися, коли формуються не через економічну мотивацію учасників, а згідно планів і програм, що розробляються владними структурами.

Таким чином, окрім опосередкування відносин, розвитку практик співпраці та кооперації, туристичний комплекс виступає чинником нарощення обсягів і ефективізації діяльності у багатьох дотичних до туризму та опосередкованих видах економічної діяльності.

За рахунок цього та низки додаткових чинників відбувається вплив на підтримку процесів економічного зростання. Йдеться про нарощення ВРП та ВВП, розвиток бізнесу, зростання частки діючих і прибуткових підприємств, розширення місткості внутрішнього ринку та, що особливо вагомо, – пришвидшення місцевого економічного розвитку (на рівні громад).

Простежується також прямий позитивний вплив становлення туристичного сектора країни на фінансову систему держави, чинниками якого слугують збільшення податкових поступлень до бюджетів усіх рівнів, зростання попиту на послуги страхових компаній та суб'єктів фінансового сектора, диверсифікація ризиків і розширення джерел фінансування бізнес-проєктів у туризмі, позитивний вплив на покращення параметрів розвитку грошово-кредитної та валютної компонент фінансової безпеки національної економіки.

Як на наш погляд, вельми важливо аби поступ туристичного комплексу країни забезпечував також інноваційно-інноваційний розвиток. Однак такі зміни тісно пов’язані з покращенням інвестиційного середовища в країні та в туристичному бізнесі зокрема, а також якісним стимулюванням інноваційного розвитку вітчизняних підприємств туризму і суміжних видів економічної діяльності.

1.2. Концептуальний базис державного регулювання розвитку туризму

Туризм на всіх рівнях економічних відносин об’єктивно потребує державного регулювання. Такий висновок базується, як на нашу думку, на трьох провідних постулатах: (1) об’єктивний прояв вад ринкового саморегулювання економіки (макроекономічний зріз); (2) існування потреби в узгодженні та задоволенні (в разі наявності відповідного конфлікту) інтересів систем вищого (зокрема суспільного) порядку (мезорівневий аспект); (3) імператив постійного вдосконалення, покращення, розвитку заради ефективного використання ресурсів, зміцнення конкурентоспроможності та реалізації наявного економічного й природно-ресурсного потенціалу (мікрорівнева зона відповідальності).

Таким чином, державне регулювання туристичного комплексу дозволяє, з одного боку, максимізувати процеси поступу цієї галузі / сектора економіки (реалізації потенціалу), включно з такими позитивними результатами, як збільшення податкових поступлень, здійснення інвестицій в економіку, розвиток і модернізація інфраструктури, створення робочих місць і забезпечення зайнятістю та самозайнятістю значної частини населення, формування доходів населення та розширення місткості внутрішнього ринку, стимулювання активізації суміжних видів економічної діяльності та галузей національної економіки, однак, з іншого боку, – послабити та/чи усунути прояви, тенденції, які тут генеруються та можуть слугувати загрозами для

сталого зростання країни, її територій, суспільства та економіки, як от – нераціональне (інколи нелегальне) використання ресурсів, збитки для екосистеми та природного середовища, приховування капіталу, доходів та тінізація економічних відносин тощо.

Окрім того, регулювання господарської діяльності загалом та в туристичному бізнесі зокрема дозволяє покращувати економіко-правове середовище бізнесу й регуляторний клімат, стимулюючи таким чином активізацію приватного, особливо малого, бізнесу та зростання його економічної ефективності, стимулювати соціально відповідальну поведінку суб'єктів господарювання, кращою мірою й у більших обсягах задовольняти потреби населення у відпочинку, рекреації та оздоровленні, популяризувати позитивний імідж гостинної, комфортної й безпечної країни і т. п.

З огляду на зазначене, питання вдосконалення й подальшого розвитку теоретико-методичних засад регулювання туристичного комплексу набувають особливо вагомої значимості, у т. ч. в умовах війни (задоволення потреб у туристичних послугах в межах внутрішнього туризму, збереження робочих місць, зайнятості та доходів населення, підтримка місцевого економічного розвитку та поступлень до бюджетів) та на етапі повоєнної відбудови (інвестиції і внесок у відновлення інфраструктури, залучення зовнішнього фінансового ресурсу, диверсифікація економіки та посилення її конкурентоспроможності, вплив на процеси міжгалузевої інтеграції і забезпечення цілісності господарства) національної і регіональних економік в Україні.

Як відомо, під державним регулюванням економіки в загальному розуміють сукупність механізмів, інструментів, засобів та заходів, які використовують та впроваджують органи державного управління та місцевого самоврядування задля перебігу процесів соціально-економічного розвитку у плановому чітко визначеному руслі або принаймні у межах передбачених рамок. У більшості дослідженнях з проблематики державного регулювання економіки зазначається, що такі дії і заходи встановлюються

або ж призначені для визначення / зміни поведінки економічних агентів, контролю їх діяльності тощо. Однак ми вважаємо, що держава регулює не тільки діяльність певних суб'єктів, але й визначає умови (прямі й опосередковані), в яких відбуваються процеси, здійснюють діяльність, функціонують та розвиваються фізичні особи, установи, підприємства та організації всіх форм власності.

Відносно державного регулювання туризму, то більшість з наведених в економічній літературі підходів до окреслення сутнісно-змістової характеристики цього поняття мають саме такий характер, диверсифікуючи головно напрями, сфери, а також оперативний інструментарій. Так, у публікації [76,с.9] зазначається, що державне регулювання туризму являє собою процес, за допомогою якого спеціалізовані органи державної влади зі застосуванням відповідних форм, методів впливають на ринкове середовище і на суб'єктів галузі туризму з метою створення умов, які дозволяють регламентувати та контролювати господарську діяльність, пов'язану з туристичним бізнесом, досягати планових показників розвитку цієї галузі в системі національного господарства, а також забезпечувати збереження історичних пам'яток. Аналогічна конструкція визначення, однак з певною специфікою функцій і завдань держави подається у [51,с.7], коли до формування економіко-правових умов та середовища господарювання в сфері туризму додаються: регулювання туристичних потоків, покращення туристичної інфраструктури, формування ресурсного, зокрема кадрового та рекреаційного, забезпечення, задоволення потреб населення в прямих і пов'язаних з ними (санаторно-медичні, культурні, пізнавальні, спортивні тощо) туристичних послугах.

Позаяк, як випливає з результатів досліджень [57;83,с.92], концептуальне бачення змістової характеристики державного регулювання туризму у значній мірі залежить від рівня, з позиції якого така діяльність організовується або іншими словами хто є суб'єктом політики регулювання. Адже, коли це держава та такий рівень національно-глобальний, то

визначення державного регулювання в цій сфері може набувати означення, як «… організація та впровадження системної політики, орієнтованої на досягнення високого рівня конкурентоспроможності національного туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках».

Логічно, коли з позиції державної політики розвитку внутрішнього ринку таке регулювання орієнтується на реалізацію ресурсного потенціалу територій країни, регіонів, галузевих соціально-економічних комплексів та навіть системний збалансований і сталий розвиток [25,с.178-196]; на регіональному рівні – на стимулювання місцевого економічного розвитку, створення приватних садиб та пожвавлення ділової активності населення [24,с.18-26]; локальних інтегрованих систем (кластерів) – на створення та масштабування діяльності конкурентоспроможних виробничо-господарських і сервісних систем [101,с.243-246]; окремих бізнес-одиниць – на ефективну реалізацію базисних соціальних та економічних завдань суб'єктів господарювання [100,с.243-246].

У низці наукових дослідженнях з проблем формування й реалізації державної політики розвитку туристичного комплексу робиться, як на наш погляд, логічний висновок про те, що змістова характеристика і прикладний бік питання державного регулювання в цілому та в секторі туризму і туристичного бізнесу зокрема є зрозумілими, використовується практично єдине бачення і твердження відносно зазначеної проблематики. Позаяк, чіткішого розуміння ролі і можливостей державного регулювання розвитку туристичного сектора набуваємо, коли визначаємо коло проблем, які потребують вирішення, врегулювання. І дійсно, з таких позицій одразу кристалізуються: а) рівень проблематики, б) сфери прикладання регулюючих механізмів та інструментів, в) суб'єкти, г) об'єкти та предмети регулюючого впливу, д) очікувані результати, наслідки реформ.

До прикладу, у [96] такими проблемними сферами функціонування й розвитку вітчизняної галузі туризму визначені: малі обсяги інвестицій та обмежена інноваційна активність туристичних підприємств, занедбана

інфраструктура й часто низька якість послуг (особливо в сегменті державної і комунальної власності, наприклад, в секторі санаторно-курортного обслуговування), занедбаність матеріально-технічної бази об'єктів відпочинку, а також критично низький рівень соціальної інклюзії. Зрозуміло, що вказані проблеми висувають на перший план питання інституційного реформування галузі (рівень центральних органів влади), залучення інструментарію регіональних та місцевих владних структур в керунку модернізації загальної та туристичної інфраструктури, об'єктів відпочинку й дозвілля, культурної спадщини, а також запровадження організаційно-економічного механізму стимулювання суб'єктів туристичного бізнесу відносно покращення якості послуг, активнішого здійснення заходів у сфері соціальної інклюзії та відповідальності.

Звернімо увагу, що у більшості дослідженнях, де узагальнюються результати теоретико-методичних засад і прикладних рекомендацій з регулювання розвитку туризму, піднімаються схожі проблеми, однак об'єкти регулювання істотно диференціюються в залежності від масштабів проблематики, часового горизонту планування, форм і видів туризму, його сфер та секторів тощо, коли, наприклад, у курортно-рекреаційній сфері це низький рівень інноваційності та зношеність матеріально-технічної і техніко-технологічної бази [30;61]; на регіональному рівні управління розвитком туризму – низька й недостатня ефективність використання природно-ресурсного та економічного потенціалу галузі і її суб'єктів [38,с.176-185]; на місцевому рівні – вади функціонування ринку праці й зокрема проблеми його тінізації, малого попиту на працю з боку бізнесу, соціально-трудових відносин і т. п. [48,с.214-221]; на рівні суб'єктів господарювання, з позиції якості туристичних послуг – обмежена активність туристичних підприємств відносно розширення номенклатури й асортименту послуг (у т. ч. супутніх – перевезення, трансфер, страхування, ін.), стандартизації їх якості, удосконалення професійної майстерності персоналу [82,с.443-450] і т. п.

Й насправді, специфікою безпосередньо державного регулювання (у

порівнянні з державним управлінням чи державною політикою на загал) є реакція на виникнення проблем, перешкод сталого поступу туристичного комплексу або ж на відхилення поточного тренду від планової траєкторії. Відтак, з цієї позиції значно вище прикладне значення має узагальнення механізмів, інструментів та засобів, які можуть застосовуватися відповідними владними структурами на різних рівнях системної економічної ієрархії задля врегулювання викликів, подолання недоліків ринкового механізму саморегулювання.

Як відомо (й авторська позиція є ідентичною), під механізмом державного регулювання економіки (галузі, сектора, виду діяльності) розуміють систему різноаспектного (інституційного, економічного, соціального, психологічного, ідеологічного тощо) послідовного (поетапного) впливу на економічні процеси та явища. З по-між понять «механізми», «інструменти», «засоби» саме механізм є найбільш широким і комплексним, коли в межах одного механізму поєднуються й комплексно використовуються / діють різноманітні інструменти та цілий спектр заходів і засобів державного регулювання. Тоді як інструменти в більшій мірі слугують тими «знаряддями», зі застосуванням та з допомогою яких формуються й реалізуються механізми, досягаються тактичні завдання державної політики. Своєю чергою, засоби – ще більш конкретна метода впливу на вузький об’єкт (сферу, поле) втручання (сюди здебільшого відносять цінове регулювання, антимонопольно-конкурентні заходи, бюджетні дії, податкові зміни, грошово-кредитні впливи, валютні обмеження і т. п.).

Закономірно, що державне регулювання туристичного сектора має аналогічні закони та інструментальну ієрархію, водночас й специфіку як в складі і структурі, так і у функціях, завданнях й доцільності застосування регулюючих механізмів, інструментів, засобів й заходів.

Щодо механізмів державного регулювання в туризмі, то, на думку В. Гуменюка, викладену у монографії «Державне регулювання курортно-

рекреаційної сфери», тут необхідне застосування комплексного механізму, що містить інституційну, фінансово-економічну та організаційну компоненти; тоді як провідними інструментами в такому механізмі будуть розглядатися: (1) фінансові, (2) кредитно-інвестиційні, (3) державно-приватного партнерства, (4) економічні, орієнтовані на зростання ефективності туристичного бізнесу, туризму та його державного регулювання [47,с.260-324]. Беззаперечно, що такий підхід є раціональним і має право на існування й впровадження як на рівні держави, так і регіонів.

На перевагах у спеціалізації державної політики безпосередньо на організаційному механізмі регулювання розвитку туристичного комплексу країни наполягається у монографії «Державне регулювання туристичної галузі України» [57,с.106-123]. Автори переконані, що саме вибудування якісної організаційно-управлінської системи та структури державного управління розвитком цієї стратегічно важливої і перспективної для України галузі спроможне в рази покращити кількісні і якісні параметри функціонування й розвитку вітчизняного туризму, а також наростити ефективність державного менеджменту в цій сфері за рахунок кращої координації дій центральних, регіональних і місцевих органів влади, самих підприємств і організацій туристичного сектора. Все це максимізує туристичні потоки, створить систему самодостатніх туристичних центрів, активізує поступ суміжних видів економічної діяльності, особливо медичної, освітньої, рекреаційно-розважальної, культурної. Але, при тому, провідним критерієм ефективності державної політики в цій сфері науковці визначають досягнення високого рівня конкурентоспроможності туризму як сектора економіки. Вочевидь розуміючи, що реалізація вказаної амбітної мети потребує активних дій не лише організаційного, але й економічного характеру.

На критичній важливості та перевагах застосування саме організаційного механізму в царині державної політики розвитку туристичного комплексу наголошують й В. Герасименко та О. Михайлюк,

визначаючи його структурними блоками такі компоненти, як система наддержавного регулювання туризму, профільні центральні органи виконавчої влади, сукупність органів управління, які здійснюють регулювання у сфері туризму, система макроекономічного регулювання туристичної сфери [55,с.65-99]. Однак, визначена система, як на нашу думку, фокусується не виключно на питаннях організації як функції управління, але й ураховує інституційно-правове та інституційно-організаційне забезпечення політики розвитку туризму (інституційний блок та / чи механізм), а також економічний інструментарій і важелі (економічний блок / механізм).

Дослідженням складу, структури, функціональних можливостей, форм реалізації та адаптації, методики діагностики ефективності і моніторингу дієвості багато уваги приділено у працях О. Макари. Зокрема у публікації [88,с.178-183] подається комплексний механізм державного регулювання в цій сфері, утворений з двох частин: (1) державний механізм; (2) механізм суб'єктів господарювання. Своєю чергою, державний механізм включає такі механізми, як інституціонально-правовий, зовнішньоекономічний, економіко-екологічний, адміністративний, соціальний; тоді як механізм суб'єктів господарювання – зовнішньоекономічний, соціально-психологічний, організаційний та економічний. Характер впливу і доцільність застосування кожного зі зазначених механізмів відповідає їх назві. При тому, державні механізми орієнтуються на врегулювання параметрів середовища в економіці загалом та туризмі зокрема, а суб'єктів господарювання – на зміни окремих правил гри, а також підтримку туристичних підприємств у підготовці кадрів, залученні фінансів, інвестицій та інших ресурсів, виході на ринок, співпраці з партнерами тощо.

Як на нашу думку, запропонований підхід не тільки має право на існування, але й достатньо раціональний, дозволяє державі краще фокусуватися на, з одного боку, питаннях бізнес-середовища й інфраструктури, а, з іншого боку, – розвитку суб'єктів туристичного бізнесу. Водночас, такий метод призводить й до розпорошеності уваги на різних

рівнях і напрямах, а також погребує узгодження заходів макро- та мікроекономічної політики. Наша позиція в тому, аби держава формувала гарне ринкове середовище та надавала достатньо можливостей для суб'єктів господарювання аби вони самостійно формували й реалізували власні механізми корпоративного зростання та реалізації бізнес-інтересів.

С. Сисоєва у монографії «Механізми державного регулювання ринку туристичних послуг України» вводить в науковий обіг поняття «механізм квазіадаптивного прогнозування туристичних потоків» розуміючи під ним методичний підхід (спосіб) прогнозування обсягів та структури туристичних потоків, що дозволяє врахувати не тільки адаптивні риси поведінки часового ряду взагалі, а й особливості знакових змін присутніх в моделі параметрів, взаємозв'язок її складових [120,с.135-149]. Такий метод сприяє кращому аналізуванню внутрішньої структури часового ряду, що має глибшу й ширшу прикладну значимість, однак, на нашу думку, його не доцільно використовувати як регулюючий механізм. Це, скоріше, інструмент прогнозування, на основі якого ухвалюються управлінські рішення в частині збереження або ж коригування існуючих трендів.

У частині виокремлення найбільш оптимальних та дієвих інструментів державного регулювання туристичного комплексу привертають увагу результати досліджень А. Іванова та С. Саламатіна. Науковці у праці [67,с.35] ведуть мову про наступні групи інструментів державної політики в аналізованій сфері, як:

- правові (ліцензування, стандартизація, сертифікація, зміни в правилах в'їзду / виїзду населення, перебування на території країни);

- економічні (фіскальне регулювання, бюджетне фінансування, державне замовлення, покращення інвестиційного клімату);

- соціальні (інструменти колективно-договірного регулювання та соціального діалогу, дотримання різного роду соціальних норм, правил);

- науково-освітні (стимулювання досліджень і розробок в сфері надання туристичних послуг, навчання кадрів та розвиток персоналу);

- інноваційні (стимулювання інноваційного розвитку туристичних підприємств, податкове стимулювання їх інвестиційно-інноваційної діяльності);

- пов’язані з організацією та побудовою управлінської системи (формування системи управління розвитком на всіх рівнях, модернізація загальної та безпосередньо туристичної інфраструктури, популяризація вітчизняних туристичних продуктів та дестинацій, координація спільної діяльності, заходів, ін.).

Втім, попри розлогий склад і характер визначених інструментів, є підстави для висновку про можливості його подальшого розвитку одразу за різними векторами. До прикладу – організаційно-інтеграційним, коли йдеться про створення як суто туристичних кластерів, так і залучення суб’єктів туристичного бізнесу, елементів інфраструктури туризму тощо до локальних інтегрованих систем з орієнтацію на їх іншу галузеву спеціалізацію. Так, у [55,с.175-213] йдеться, що дієвим і перспективним інструментом, формою, засобом державної (місцевої) політики забезпечення розвитку туризму (його макроекономічного регулювання) може слугувати стимулювання створення туристичних кластерів, елементами (учасниками) яких слугують: об’єкти туристичної діяльності, об’єкти і заходи анімації, суб’єкти – виробники продукції та торговельні організації, заклади громадського харчування і роздрібної торгівлі, сфери послуг, суб’єкти туристичної діяльності, заклади розміщення, установи науки й освіти, елементи фінансової, комунікаційної та інформаційної інфраструктури.

На нашу думку, кластери хоча й одна з найбільш перспективних і стратегічно орієнтованих форм забезпечення ефективної реалізації потенціалу туризму певної території, однак не єдина й органи влади можуть в повній мірі використовувати інші інструменти стимулювання вертикальної та горизонтальної інтеграції в туризмі і пов’язаних з ним видах економічної діяльності.

У праці [106,с.209-217] значну увагу приділено питанням застосування

інфраструктурних інструментів державної політики в сфері розвитку туристичного комплексу регіону. Й, на правду, туризм є видом економічної діяльності, що у значній мірі залежить від загальної і безпосередньо туристичної інфраструктури, відтак, її модернізація розглядається як чинник позитивного впливу на активізацію в регіоні туристичного бізнесу. Саме тому, як слушно зазначається в дослідженні, потребується реалізація заходів у межах інфраструктурного механізму державного регулювання, якими доцільно розглядати: покращення організаційно-управлінського забезпечення й інституційної інфраструктури, розвиток та вдосконалення регіональної туристської інфраструктури, формування кадрового, науково-методичного, фінансового, маркетингового забезпечення, посилення безпеки туризму та об’єктів його інфраструктури.

Узагальнюючи вище наведене, доцільно констатувати, що державне регулювання розвитку туристичного комплексу є складовою загальної державної економічної, зокрема структурно-галузевої, політики, яка реалізується органами державної влади та місцевого самоврядування й спрямовується на ефективне функціонування та розвиток секторів і галузей національної економіки. При тому, слід розуміти, що державна політика на загал є поняттям значно ширшим, а ніж державне регулювання. Якщо у першому випадку йдеться про стратегічно вивірений довгостроковий характер планування й втілення в життя стратегії і тактики економічного зростання, то в другому – часто ситуативне втручання держави у перебіг економічних процесів задля їх коригування, повернення на траєкторію планового попередньо спроєктованого розвитку.

Відносно туристичного комплексу, то, на нашу думку, державне регулювання тут являє собою сукупність та послідовність дій, які реалізує держава з метою покращення процесів його функціонування і розвитку, саме усунення вад механізму ринкового регулювання, реалізації туристичного потенціалу країни, її регіонів, територій, зміцнення конкурентоспроможності туристичного комплексу та розвитку туристичного бізнесу на загал.

Елементи такої політики висвітлені на рис. 1.3.

СУБ'ЄКТИ – *органи державної влади та місцевого самоврядування, які організовують та реалізують державну політику щодо розвитку туристичного комплексу країни*
• центральні органи законодавчої і виконавчої влади, зокрема профільні міністерства (економіки, розвитку громад, територій та інфраструктури, культури та інформаційної політики, охорони здоров'я, захисту довкілля та природних ресурсів) і Державне агентство розвитку туризму України; • регіональні та місцеві органи влади, місцевого самоврядування; • суб'єкти туризму та туристичного комплексу; • громадські об'єднання; • асоціативні бізнес-структури; • ЗМІ; • організації громадянського суспільства.

↓

МЕТА – *узагальнена генеральна ціль застосування регулюючих заходів*
Усунення вад ринкового саморегулювання та реалізація туристичного потенціалу країни, зміцнення конкурентоспроможності комплексу та розвиток туристичного бізнесу.

↓

ЦІЛІ / ЗАВДАННЯ – *компоненти генеральної цілі, що в сукупності її визначають*
• соціально-економічний та культурний розвиток; • якість життя і людський потенціал; • реалізація економічних інтересів у сфері туризму, рекреації; • реалізація природно-ресурсного і культурного потенціалу територій; • залучення інвестицій; • розвиток підприємництва, зайнятість та місцевий економічний розвиток; • зовнішній імідж країни.

↓

ПРИНЦИПИ – *обов'язкові до виконання положення, яких слід дотримуватися при плануванні і реалізації державної політики*
• системність; • безперервність; • єдність; • обґрунтованість; • об'єктивність; • достатність; • оптимальність; • етапність; • багаторівневість; • цілеспрямованість; • адаптованість, ін.

↓

СТРАТЕГІЯ – *загальний план-спосіб впровадження обраної моделі державного регулювання та досягнення мети і завдань розвитку туристичного комплексу*
• комплексного та секторального розвитку; • забезпечення конкурентоспроможності; • реалізації потенціалу; • функціональні стратегії; • операційні стратегії.

↓

МЕТОДИ – *визначають спосіб впливу держави на туристичний комплекс*
• прямого; • непрямого; • змішаного; • гібридного впливу.

↓

МЕХАНІЗМИ – *формують систему різноаспектного послідовного впливу на процеси функціонування та розвитку туристичного комплексу*
• інституційний; • організаційний; • економічний; • соціально-психологічний; • інформаційний; • просторово-структурний, ін.

↓

ІНСТРУМЕНТИ, ЗАХОДИ – *слугують способом, за допомогою якого формуються та реалізуються механізми державного регулювання, досягаються тактичні завдання державної політики розвитку і реалізації потенціалу туристичного комплексу*
• економічні; • фінансові, у т. ч. бюджетні, грошово-кредитні, боргові, валютні, банківські, фіскальні, ін.; • інвестиційні; • інноваційні; • виробничо-ресурсні; • зовнішньо- економічні; • соціальні; • демографічні, ін.

Рис. 1.3. Система елементів державного регулювання розвитку туристичного комплексу

Джерело: авторська розробка.

Додатково наголошуємо на тому, що хоча склад елементів системи державного регулювання розвитку туристичного комплексу є типовим, їм властива достатньо значна специфіка, яка пронизує кожен з них (табл. 1.1).

Так, специфічним слід вважати склад суб'єктів державного регулювання цього сектора національної економіки. Попри класичні органи центральної, регіональної і місцевої влади наявність значного потенціалу щодо розвитку туризму в Україні, відповідно віднесення цієї галузі до пріоритетних, обумовило створення наприкінці 2019 року Державного агентства розвитку туризму України, що підпорядковується Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України і діяльність якого зосереджена на розвитку туристичного потенціалу, на проведенні маркетингових кампаній для просування країни як привабливого туристичного напряму на внутрішньому і на міжнародному рівнях.

Наявність такої структури в системі центральних органів виконавчої влади (а саме – Кабінету Міністрів України) слід вважати вельми позитивною, особливо якщо ця інституція в повній мірі реалізує окрім функцій планування, ініціювання й організації державної політики в сфері розвитку туризму ще такі функції, як координація та забезпечення співпраці різних міністерств у межах програм і проєктів модернізації туристичної інфраструктури та поступу туризму як цілісного сектора національної економіки. Адже тут переплітаються і інтереси, і ресурси, і можливості цілої низки міністерств і відомств, відповідальних за економіку, фінанси, інфраструктуру, цифрову трансформацію, молодіжну політику і спорт, захист довкілля та природних ресурсів, культуру, інформаційний супровід тощо.

Критично важливо аби така ж спеціалізована й координуюча діяльність структура існувала й на нижчих рівнях державного управління, зокрема областей (особливої вагомості ці питання набувають для макроекономічних регіонів, як от – Карпатський, Причорноморський, Придніпровський та ін., що характеризуються внутрішньою цілісністю природно-кліматичних умов і ресурсів, історико-культурної спадщини) та громад.

Таблиця 1.1

Особливості державного регулювання розвитку туристичного комплексу

Елементи державного регулювання	Особливості
Суб'єкти	Наявність спеціалізованої інституції в системі центральних органів виконавчої влади; необхідність координації діяльності державних структур, відповідальних за розвиток у різних сферах (економіка, фінанси, інфраструктура, цифровізація, молодіжна політика і спорт, захист довкілля та природних ресурсів, культура, інформаційна політика, ін.), видах економічної діяльності (діяльність туристичних агентств і операторів, тимчасове розміщування й організація харчування, будівництво, торгівля, споживчі послуги, транспорт, фінансова та страхова діяльність, розваги і відпочинок, ін.) та на різних рівнях (центральний, регіональний, галузевий, місцевий).
Мета	Враховує не тільки розвиток туризму як виду економічної діяльності, але й ефективне використання та реалізацію потенціалу природно-кліматичних умов і ресурсів, історико-культурної спадщини, народних традицій, системи рекреаційно-лікувальних та санаторно-курортних об'єктів.
Цілі / завдання	Включають як класичні цільові макроекономічні орієнтири (обсяги внутрішнього продукту, чисельність зайнятих, інвестиції, бюджетні поступлення тощо), так і додаткових системних завдань у вигляді посилення міжгалузевого синергізму, стимулювання місцевого економічного розвитку, залучення до цих процесів домогосподарств, впливу на ефективізацію сфер охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, освіти, спорту, науки, культури й мистецтва.
Принципи	Доповнення усталеного складу принципів принципами позитивного впливу на розвиток людського потенціалу, сталого розвитку та збереження екосистем, історико-культурної спадщини, безпеки туризму, науково-інноваційного супроводу, міжнародної співпраці в сфері туризму й рекреації.
Стратегія	Орієнтується в більшій мірі на часовий горизонт, необхідний для формування повноцінної інфраструктури та мережі об'єктів туристичного комплексу, а не на економічні чи бюджетні цикли; має варіативність в частині розвитку різних видів туризму та на різних територіях.
Методи	Перевага методам економічного характеру (в частині стимулювання розвитку суб'єктів сфери туризму та його інфраструктури) в поєднанні з адміністративними (в частині стандартизації і контролю якості послуг, що надаються населенню).
Механізми	Перевага у формуванні та реалізації організаційного й економічного механізмів на основі повноцінного якісного інституційно-правового забезпечення господарської діяльності в сфері туризму та суміжних видах діяльності.
Інструменти / заходи	Поєднання інструментарію, орієнтованого на: (1) мотивацію до розбудови системи об'єктів та інфраструктури туристичного комплексу, (2) формування та зміцнення інтеграційних вертикально-горизонтальних зв'язків, міжгалузевої кооперації та просторового розвитку.

Джерело: авторська розробка.

На нашу думку, специфіка туристичного комплексу не тільки пронизує всі елементи його державного регулювання, але й починається вже безпосередньо з мети державної політики в цій сфері, коли окрім розвитку туризму як виду економічної діяльності, безпосередньо стосується і передбачає ефективне використання та реалізацію туристичного потенціалу, народних традицій, системи рекреаційно-лікувальних та санаторно-курортних об'єктів України, її регіонів та територій. Зорієнтованість на зростання, однак, що головніше – максимально ефективне використання наявних можливостей, надалі по вертикалі пронизує всі інші елементи системи публічного менеджменту в сфері туризму.

Закономірно, коли цілями державного регулювання економіки в будь-якому виді економічної діяльності чи галузі національного господарства головно є максимізація обсягів господарської діяльності (виробництва і збуту продукції, продажу товарів, надання послуг) та збільшення національного доходу і ВВП, нарощення платежів підприємств і організацій до бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць і забезпечення зайнятості, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Однак, у випадку туристичного комплексу спектр стратегічних цілей і завдань розширюється. Як справедливо зазначає М. Мальований та ін., системний розвиток туристичної сфери країни передбачає не лише реалізацію його безпосередніх функцій та завдань, однак орієнтується також і на модернізацію галузі охорони здоров'я (зокрема в сегменті санаторно-курортного й рекреаційного обслуговування населення), розвиток власної системи підготовки кадрів для туризму, а також науково-дослідної сфери підтримки інноваційних зрушень в туризмі, сприяння функціонуванню культури і мистецтва [116,с.15-47].

Ідентичні висновки знаходимо у результатах досліджень А. Голода, який, вивчаючи фактори безпеки туристичних систем, додатково доходить висновку, що стабільний і безпечний розвиток тут тісно корелює з практиками міжгалузевої співпраці, у ядрі якої – створення та споживання туристичного продукту, однак зі залученням до цього суб'єктів

господарювання різних видів економічної діяльності та галузей економіки [43,с.76-85]. Відтак, синергізм слід відносити до стратегічних завдань (цільових орієнтирів) державного регулювання розвитку туристичного комплексу, що не є характерним і аналогічно важливим для деяких інших галузей національної економіки.

Ми погоджуємося з результатами наукових досліджень, де йдеться про необхідність дотримання низки специфічних принципів відносно регулювання процесів становлення та поступу туристичного сектора національної економіки. У найбільшій мірі вони обумовлені використанням в туристичному бізнесі специфічних ресурсів – природно-кліматичних, лікувальних, об'єктів історико-культурної спадщини та ін., а також наданням послуг у прямому контакті з їх кінцевими споживачами. У підсумку в процесі формування та реалізації державної політики щодо регулювання розвитку туристичного комплексу критично важливо узгоджувати планові заходи з принципами: сталого розвитку і збереження екосистеми [20,с.88-91], оздоровлення населення та забезпечення задоволення потреб суспільства у відпочинку й рекреації, подорожах, що формує передумови для належного перебігу процесів відтворення людських ресурсів, нарощення людського потенціалу [80], убереження та навіть позитивного впливу туризму на відновлення історико-культурної спадщини регіонів країни [143,с.57-64], гарантування належного рівня економічної безпеки туризму і туристичного комплексу [43,с.27-42], науково-інноваційного розвитку туризму та міжнародної співпраці, зокрема транскордонної, в туристичній, культурній, спортивній та інших сферах [87,с.27-42].

Беззаперечно, що провідним документом стратегічного планування державної політики розвитку туристичного комплексу є відповідна державна стратегія. При тому її відмінність від аналогічних програмних документів у інших видах економічної діяльності може стосуватися, по-перше, диференціації (як в часі, так і за інструментарієм, ресурсним забезпеченням, цільовими орієнтирами, ін.) стратегій для різних видів туризму, різних

територій країни; по-друге, якщо у галузях реального сектора економіки часовий горизонт планування здебільшого визначається середньостроковим економічним циклом, то в туризмі, скоріше, з часових етапів становлення (будівництва) інфраструктури, окупності інвестицій та реалізації нарощеного потенціалу; по-третє, як показано у [113], основними компонентами стратегічного планування в туризмі стають інфраструктура, історична спадщина, природно-кліматичні умови, технологічна складова, з одного боку, а також туристична послуга, туристичні продукти та ринок туристичних послуг, з іншого боку.

Слід вказати й на таку особливість туризму, як високий рівень характеру ринковості цього виду економічної діяльності. Якщо не враховувати функціонування великих мереж готельно-ресторанних комплексів, то це здебільшого дрібний і середній бізнес. Відтак, детермінантами активності і зростання тут, скоріше, слугують економічні механізми, інструменти та засоби. Прямі заборони чи примус тут не характерні. Останні можуть (та навіть повинні) застосовуватися задля чіткої регламентації та стандартизації якості й безпеки послуг, обслуговування споживачів, врегулювання соціально-трудових відносин в галузі, взаємодії надавача й отримувача послуг, суспільної та соціальної відповідальності суб’єктів туристичного бізнесу, включно з впливом їх діяльності на регіональні екосистеми.

Саме тому розділяємо відповідну думку й вважаємо, що під час державного регулювання розвитку туристичного комплексу суб’єкти регулювання мають надавати перевагу методам економічного характеру, формувати й вибудовувати власну політику на засадах організаційного та економічного механізмів, поєднання інструментів і засобів, які, з одного боку, зорієнтовані на посилення мотивації економічних агентів до створення й розвитку туристичних підприємств, об’єктів туристичного бізнесу, розбудову та модернізацію туристичної інфраструктури, а, з іншого боку, спрямовані на формування та посилення вертикальних і горизонтальних

зв’язків у системі туристичного комплексу, здійснення практик міжгалузевої кооперації та просторового розвитку.

При цьому розуміємо, що повноцінне і якісне інституційно-правове забезпечення господарської діяльності в сфері туризму та суміжних видах економічної діяльності ніхто не відміняв та воно завжди слугувало основою формування й функціонування економічних відносин у всіх секторах економіки та на всіх ринках.

Зауважимо й на тому, що невід’ємною функцією державного регулювання і розвиток туристичного комплексу тут не є виключенням є функція контролю. Лише на основі належного моніторингу та аналізування стану і тенденцій розвитку соціально-економічних систем можливо формувати висновки відносно ефективності і сталості їх функціонування і розвитку, а, відповідно, й якості їх державного регулювання. Це актуалізує завдання узагальнення методичних підходів до аналізування розвитку туристичного комплексу та державної політики його забезпечення, що є предметом наступного підрозділу дослідження.

1.3. Особливості аналізування розвитку туристичного комплексу регіону та державної політики його забезпечення

Невід’ємною функцією державного регулювання економіки є функція контролю. Лише на основі її реалізації стає можливим резюмувати про, по-перше, впровадження комплексу механізмів, інструментів та засобів, що передбачалися до реалізації в межах відповідної державної стратегії чи програми розвитку того, чи іншого галузевого комплексу; по-друге, досягнення мети, цілей та завдань державної політики; по-третє, масштаби досягнутих соціальних й економічних ефектів та в цілому ефективність витрат і здійснених зусиль; по-четверте, визначені недоліки (слабкі аспекти) й методи їх усунення / подолання та по-п’яте, ідентифіковані можливості

відносно подальшого вдосконалення державного регулювання в аналізованій сфері.

Контроль, як відомо, має властивий йому інструментарій, в основі якого методи й методичні підходи до моніторингу, аналізу й діагностики економічних процесів та явищ. При тому, як формування державної політики, так і оцінювання її якості та ефективності мають власну специфіку, що в тому числі визначається особливостями функціонування і розвитку того сектора, в якому здійснюється державне регулювання.

З огляду на ці та інші обставини актуалізується завдання узагальнення та подальшого вдосконалення методичних засад аналізування розвитку туристичного комплексу, з одного боку, та ефективності державної політики регулювання його розвитку, з другого боку.

Слід вказати на те, що у більшості наукових дослідженнях, де проводиться глибинний аналіз стану розвитку туристичного комплексу національної економіки [102;136;142], здебільшого оперують класичними показниками, як от – обсяги ринку (масштаби в'їзних та виїзних туристичних потоків, у тому числі за їх видами; кількість туристів, обслуговуваних туроператорами і турагентами, місткість ринку у вартісному вираженні (обсяги проданих турів та супутніх товарів і послуг, придбаних туристами чи відвідувачами), чисельність підприємств туризму, а також суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу, сфер харчування і обслуговування), поступ елементів інфраструктури туризму (чисельність об'єктів розміщення, кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів, їх пропускна спроможність, матеріально-технічний стан, рівень модернізації, міра завантаження), внесок туризму в функціонування та розвиток національної економіки (частка туристичного сектору у ВВП, національному продукті, доданій вартості, капітальних інвестиціях, чисельності зайнятих).

Ще більш класичні підходи до аналізування розвитку туристичного комплексу країни / регіону передбачають класичний аналіз поступу галузевої соціально-економічної системи, коли в динаміці відображається значення

кількості суб’єктів господарювання (туристичні агентства та туристичні оператори, підприємства і організації таких видів економічної діяльності, як тимчасове розміщування й організація харчування, роздрібна торгівля, споживчі послуги, транспорт, фінансова та страхова діяльність, розваги і відпочинок, ін.), створених та обслуговуваних робочих місць, середньої заробітної плати і загального фонду її виплати, обсягів доходу від наданих послуг (продажу товарів), податкових поступлень до бюджетів різних рівнів, залучених інвестицій тощо.

Водночас, слід розуміти, що такий підхід, скоріше, відповідає наданню характеристики масштабів зростання туристичного комплексу, тоді як з позиції державного регулювання економіки більш прикладною є значимість аналізування розвитку туристичного комплексу безпосередньо з позиції позитивних наслідків впроваджених регулюючих заходів, а це потребує застосування більш системного і комплексного аналізування, одним з принципових положень якого є різнорівнева діагностика, а точніше здійснення горизонтального аналізу з відстеженням вертикальних взаємозв’язків і впливів.

Цей та інші принципові положення аналізування розвитку туристичного сектора та ефективності його державного регулювання подано на рис. 1.4.

Таким чином, дотримання цього принципу передбачає оцінювання стану розвитку на різних рівнях управління, до яких передусім відносимо: (1) мікрорівень (стан економіки суб’єктів господарювання туристичного сектора), (2) рівень локальних інтегрованих структур (масштаби й ефективність, нові ефекти синергії в системі туристичних і міжгалузевих (однак за участі суб’єктів туризму) кластерів), (3) галузевий рівень (мезоекономічні ефекти на рівні галузей, що входять до туристичного сектора економіки), (4) макроекономічний рівень (внесок туристичного комплексу в зростання національного господарства, покращення якості життя населення, загальний розвиток суспільства).

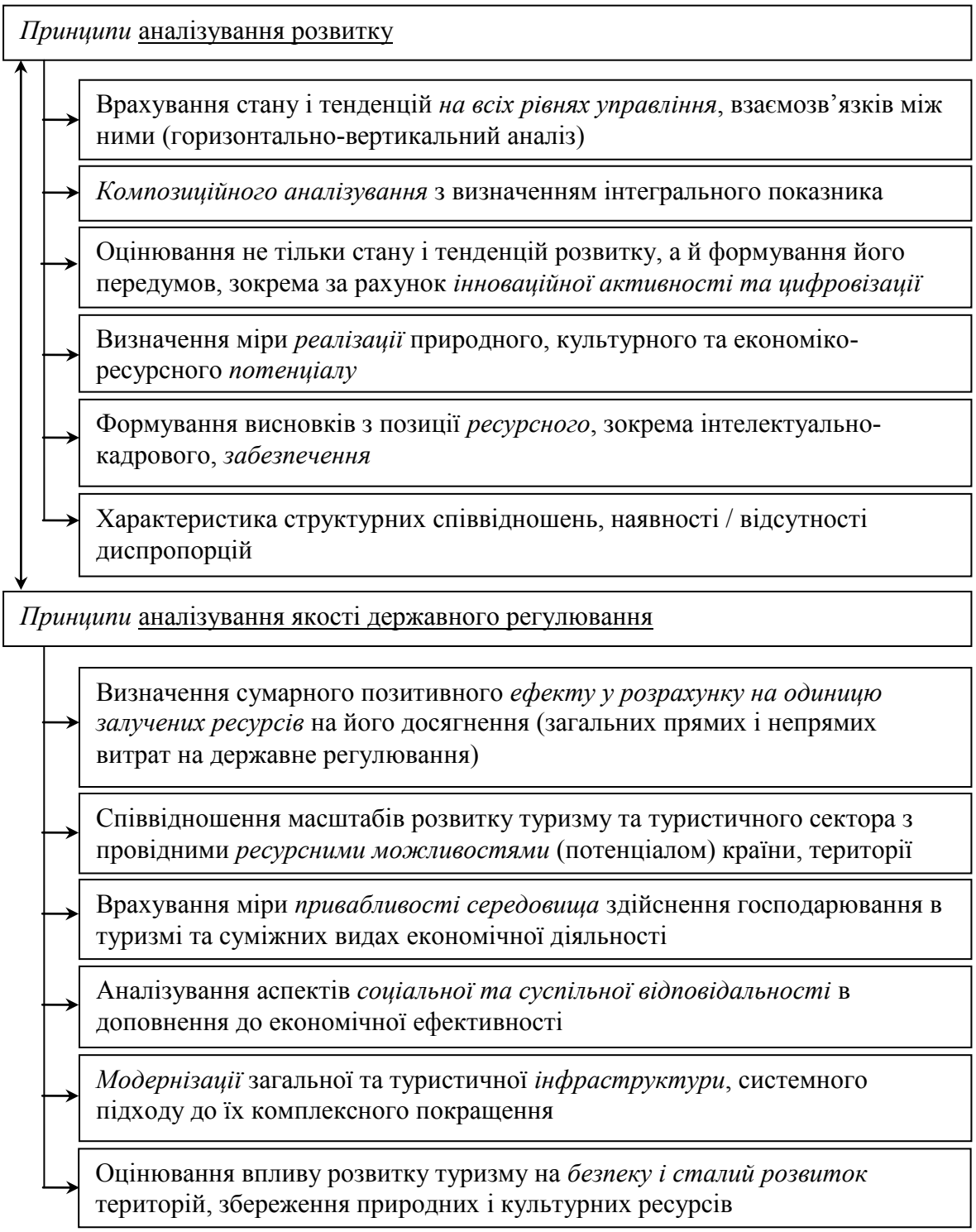

Рис. 1.4. Принципові положення аналізування розвитку туристичного комплексу та якості його регулювання

Джерело: авторська розробка.

Не зважаючи на те, що традиційно первинною ланкою господарської ефективності вважається мікрорівень і саме тут формується той фінансово-економічний результат, який надалі транспонується на вищі рівні управління,

та все ж у більшості дослідженнях з цієї проблематики йдеться про аналізування розвитку туризму як галузевого сектора / комплексу національного господарства. Відповідно, на перший план виходять питання макроекономічних (національний продукт, додана вартість, зайнятість) та фінансових (інвестиції, бюджетні поступлення, розвиток страхового і фінансового секторів загалом) параметрів – результатів його функціонування, а також чинників, які їх визначають (Н. Погуда, Т. Примак, Л. Івченко [105,с.119-124]), прямого, опосередкованого та індуційованого внеску туризму в обсяги ВВП, структуру доданої вартості (М. Максим'юк [89,с.55-61]), включно з впливом туризму на темпи економічного зростання в країнах з різним рівнем економіки.

У дослідженні [34,с.15-31] наголошується на тому, що макроекономічний ефект від функціонування туристичної галузі в системі національної економіки доцільно обчислювати у вигляді безпосереднього внеску туристичної діяльності, туризму на загал у ВВП країни, обсяги (у кількісному та вартісному вираженні) прибуття туристів з інших країн (в'їзний туризм), позитивний фінансовий результат національної економіки, витрати на туристичні продукти та послуги в середині країни (внутрішнє споживання туристичних та пов'язаних з ними послуг), обсяги витрат, які зарубіжні туристи здійснюють у середині країни.

Однак, коли йдеться про напрацювання методичних рекомендацій в частині економічного аналізу розвитку підприємств туризму, то здебільшого науковці [62;81;95] ведуть мову про поняття ефекту та ефективності, маючи на увазі під першим абсолютний вимір позитивного (корисного) ефекту, наприклад, доходу та прибутку від наданих послуг, а під другим – відносну оцінку досягнутого, до прикладу, рентабельності бізнесу та вкладеного в нього капіталу, рівня витрат до доходу і т. п. По суті, ефект та ефективність формують групу загальних складових розвитку суб'єктів туристичного бізнесу. Тоді як, до другої групи – часткових показників ефективності – відносяться показники віддачі від використання ресурсів (фінансових,

кадрових, матеріально-технічних, інформаційних та ін.).

У функціональному зрізі здебільшого [42;45;162] йдеться про економічну та соціальну ефективність, однак достатньої вагомості в туристичному бізнесі, як ми вважаємо, мають і організаційна, технологічна, правова, екологічна та етична, ін. компоненти ефективності.

Потрібно вказати на значну активізацію ще на превоєнному етапі розвитку вітчизняної системи освіти далеко не лише у спеціалізованих ЗВО, ЗПТО такого напряму підготовки фахівців, як «Туризм». Відповідно, на сьогодні напрацьовано величезну кількість навчальних підручників, посібників, іншого навчально-методичного забезпечення, де розкриваються питання економіки туристичних підприємств і туристичного бізнесу. Однак, превалююча більшість з них, по суті, дублює загальні положення методології економічного аналізу типової в цілому для аналізування господарської діяльності підприємств всіх видів економічної спеціалізації, без розкриття специфіки господарювання в цілому і, на нашу думку, це негативно.

Натомість, урахування відповідної специфіки дозволяє, по-перше, розширити спектр складових (напрямів оцінювання), по-друге, включити нові параметри та додаткові показники, які виходять за межі класичної економіки підприємства, по-третє, наблизити методику аналізу до більш системних і комплексних аспектів у менеджменті, якими є конкурентоспроможність підприємства, реалізація економічного потенціалу організації, забезпечення економічної безпеки суб'єкта туристичного бізнесу в розвиток класичних засад фінансово-економічного стану і господарської ефективності.

На думку автора, повноцінна система векторів аналізування розвитку підприємств і організацій туризму повинна передбачати такі компоненти, як господарська (показники нарощення обсягів та ефективного використання залучених ресурсів усіх видів), фінансова (ділова активність, класичні фінансово-економічна ефективність, фінансова стійкість, платоспроможність), інтелектуально-кадрова (формування й ефективне

використання інтелектуального та кадрового потенціалу суб'єкта туристичного бізнесу), інноваційно-технологічна (інноваційна активність та розвиток, внесок інноваційної діяльності в зростання і конкурентоспроможність бізнесу), маркетингова (обсяги охоплення ринку та споживачів туристичних послуг, якість використання маркетинг-комплексу), поступ цифрових комунікацій (міра поширення і ефективність використання інструментарію Інтернет-маркетингу та діджитал-комунікацій).

Однак, як доведено і теорією і практикою, створення туристичних кластерів або започаткування інших форм тісної інституційної співпраці туристичних підприємств між собою, а також зі суб'єктами інших видів економічної діяльності надає значних переваг та суттєво розширює можливості окремо функціонуючих економічних агентів. В економічній літературі такі ефекти прийнято називати синергетичними або синергійними, коли потенціал співпраці значно більший, а ніж сумарний потенціал всіх учасників до моменту їх об'єднання у межах локальної інтегрованої структури.

Аналогічно й з економічною ефективністю функціонування туристичних кластерів, що потребує відповідного врахування й у межах методики її аналізування. Як зазначає В. Геєць [39,с.10-11], застосування кластерної моделі в туризмі надає таких переваг в економічній ефективності нової (об'єднаної) структури, як зміцнення конкурентних переваг, краща реалізація ресурсного потенціалу, зниження собівартості туристичних послуг, а, відтак, підвищення рівня рентабельності туристичного бізнесу, покращення інвестиційної привабливості новоствореного комплексу, раціональне спільне використання ресурсів й інфраструктури, створення передумов для інноваційного розвитку, позитивний вплив на ринок праці території.

Ю. Юхновська у власних дослідженнях, які спеціалізуються на економічній ефективності інтегрованих туристичних кластерів [151,с.178], доходить висновку, що під час аналізування стану та ефективності розвитку

кластерів у туризмі слід вивчити (зі застосуванням для цього статистично-аналітичних даних, а також результатів експертних оцінок) поєднання аспектів корпоративної та суспільної ефективності, що стосуються доходів і прибутковості самого туристичного кластеру (сумарні показники його учасників), податкових поступлень від його діяльності, впливу на розвиток об'єктів туристичної інфраструктури, непрямого впливу на поступ інших видів економічної діяльності / галузей, а також створення нових робочих місць і покращення зайнятості місцевого населення. На основі зазначених складових авторка вибудовує цілісну модель обчислення інтегрального багаторівневого (держава, регіон, кластер як єдина структура, підприємства – учасники кластеру) економічного ефекту від створення і функціонування локальних інтегрованих структур на базі туризму.

На загал поділяючи такий метод, важливо додати, що модель певним чином обходить дуже вагомий аспект, а, відтак, і частину економічного ефекту / ефективності, який притаманний і, власне, слугує специфікою, провідною метою й мотивацією суб'єктів для входження у кластер. Йдеться про ефекти синергії, які, на наш погляд, критично важливо ідентифікувати й обчислювати.

У цьому сенсі високого рівня методико-прикладної значимості набувають методи і безпосередній склад індикаторів аналізування розвитку туристичних кластерів. У праці [50,с.123-127] зазначається, що оцінювання масштабів та ефективності діяльності туристичних кластерів процес трудомісткіший, а ніж аналізування діяльності його суб'єктів, та потребує застосування системи методів наукового аналізу, до яких відносяться методи: фінансової звітності (для узагальнення даних фінансово-статистичного обліку суб'єктів – учасників кластеру), кейс-стаді (для поглибленого аналізування конкретних ситуацій заради збору даних управлінського обліку), системного підходу (для оцінювання ефективності діяльності кластеру як системи, зокрема зі застосуванням моделей «витрати – випуск», «мережевий аналіз»), а також економетричні (для визначення впливу витрат

на створення кластеру на зростання ефективності його учасників) та витратні (для обчислення міри віддачі ресурсів на створення локальної інтегрованої системи) методи.

Разом із тим, автори вважають за доцільне відокремлювати ефекти та ефективність функціонування керуючої компанії від економіки суб'єктів кластеру, що, на наш погляд, з одного боку логічно, коли відповідні ефекти вже враховані при аналізуванні розвитку туристичного комплексу країни на мікрорівні, та з іншого боку ірраціонально в ситуації, за якої не враховуються масштаби, ефективність діяльності, а також той додатковий ефект, який привносять в туристичний бізнес суб'єкти інших видів економічної діяльності, залучені в регіональний туристичний кластер.

Позаяк, науковці пропонують чи не найбільш розлогий склад груп та індикаторів для оцінювання діяльності туристичного кластеру за двома блоками параметрів, коли перший – внутрішній, а другий – зовнішній (суспільний). До першого блоку відносяться:

- ефективність управління фінансовими ресурсами (коефіцієнти відношення: чисельності інвестиційних чи бізнес-проєктів до витрат на створення кластеру / функціонування керуючої компанії, загальні обсяги акумульованих фінансових ресурсів, частка приватного фінансування);

- інтенсивність надання туристичних послуг (масштаби наданих послуг у кількісному та вартісному вираженні, рівень охоплення тими, чи іншими видами туристичних послуг кожного з учасників кластеру);

- соціально-економічна ефективність (чисельність суб'єктів – учасників кластеру, чисельність створених додаткових робочих місць з рівнем оплати праці вищим за середньо регіональний, приріст платежів до бюджетів).

До другого блоку включено впливу туристичного кластеру на:

- економіку (приріст доданої вартості, частка у ВРП, податкові надходження, рівень зайнятості, внесок в доходи населення);

- розвиток людського капіталу (продуктивність праці, кількість осіб,

яких забезпечено підготовкою / перепідготовкою кадрів, масштаби співпраці кластеру з ЗВО, ЗПТО, участь в освітніх програмах, інститутах дуальної освіти і т. п.);

- систему постачання (масштаби співпраці (за обсягами та чисельністю) з постачальниками товарів, робіт, послуг);

- капітал (обсяги залучених інвестицій, у т. ч. на інноваційний розвиток та з венчурних фондів, банківського кредитування програм кластеру, грантової підтримки, інвестиції в туристичну інфраструктуру);

- сектор послуг (масштаби аутсорсингу, чисельність залучених та задіяних консультантів);

- зміцнення зовнішніх зв'язків (обсяги співпраці зі зарубіжними туристичними організаціями, а також зовнішніми бізнес-партнерами в частині спільних маркетингових заходів);

- соціально-професійну активність (участь та власний внесок кластеру у створення різного роду ділових та професійних бізнес-асоціацій);

- діловий клімат (чисельність учасників кластеру, потенційна кількість можливих нових суб'єктів кластеру та експертна оцінка потенційного приросту масштабів діяльності кластеру);

- інноваційний розвиток (інвестиції в НДДКР та прогресивні технології, чисельність отриманих прав на об'єкти інтелектуальної власності, кількість нових інноваційних одиниць послуг, обсяги надання і частка інноваційних послуг у загальних обсягах діяльності кластеру, його учасників);

- вплив на конкурентоспроможність бізнесу (обсяги експорту послуг та наданих послуг за межі регіону, поступлення валютної виручки).

Як на нашу думку, представлена система параметрів і показників у їх межах достатньо комплексна та з різних боків розкриває і масштаби і ефективність функціонування кластеру в сфері туристичного бізнесу. Водночас, її слабким місцем є певна неструктурованість характеристик, наявність зайвих не властивих безпосередньо туризму (як от –

зовнішньоекономічна діяльність) позицій, а також неврахування окремих важливих аспектів (наприклад, вже згадуваний синергізм, застосування цифрових технологій та Інтернет-маркетингу, організаційна ефективність і т. п.).

Беззаперечно, що результати багаторівневого аналізу комплексно і різносторонньо розкривають стан, структуру і тенденції розвитку туристичного комплексу країни, однак не надають узагальнюючої інтегральної характеристики, що має недоліком, по-перше, відсутність такої загальної оцінки ситуації, а, по-друге, неможливість відстеження загального процесу перебігу розвитку туристичного комплексу в динаміці. Відтак, у низці досліджень, у т. ч. у [68], йдеться про переваги й доцільність застосування інтегральних методів аналізу і надання, за рахунок цього, комплексної характеристики поступу аналізованого комплексу, зокрема зазначається: «… повноцінна оцінка стану розвитку туризму може бути здійснена не на основі окремих, часто не порівнюваних між собою, статистичних показників, а за рахунок інтегрального оцінювання зі застосуванням в таких цілях методів кваліметрії».

Погоджуючись з віднесенням комплексної діагностики до принципів аналізу розвитку туристичного комплексу, вважаємо за доцільне додати, що методи кваліметрії тут, вочевидь, доречні і без них не обійтися коли йдеться, наприклад, про визначення вагових коефіцієнтів тих, чи інших складових інтегральної оцінки економічного явища або за неможливості встановити кількісну оцінку тим, чи іншим економічним процесам, ситуації, що склалася.

У сукупності поєднання методів аналізування ключових економічних показників та композиційного аналізу дає гарну комплексу оцінку стану й тенденцій, а також структурних характеристик розвитку туристичного комплексу країни / регіону. Водночас, зберігається питання в тому, а на стільки стабільною й тривалою залишатиметься така ефективність. Чи це раптом не тимчасове й дискретне явище? Відтак, ми вважаємо, що в ході

діагностики потрібно дати відповідь й на це питання і це потребує дотримання принципу досягнення в ході аналізування цілі визначення не лише стану і тенденцій розвитку, але й висновку відносно збереження (а ще краще – створення, примноження, покращення) передумов подальшого вдосконалення ситуації. Як відомо, останнє досягається або за рахунок проактивної державної політики, орієнтованої на вдосконалення економіко-правового середовища бізнесу, або шляхом активізації інноваційно-технологічної діяльності в галузі, пришвидшення процесів цифрової трансформації внутрішніх і зовнішніх бізнес-процесів суб'єктів господарювання і т. п.

Саме тому, важливо аби в межах аналізування піднімалися і вирішувалися завдання щодо сучасних прогресивних трендів, без системного впровадження яких туристичний комплекс не розвиватиметься «в ногу» з тими провідними трендами, які характерні для світового туризму та які лежать в основі формування потужних конкурентних переваг інших видів економічної діяльності, секторів, комплексів і галузей національного господарства.

Саме на засадах врахування інноваційного чинника забезпечення розвитку туристичного бізнесу формує власну методику його аналізування І. Білецька. Науковець визначає наступні вектори оцінювання інноваційного поступу у туристичному бізнесі: (1) ефективність інноваційної діяльності, (2) використання та масштабування потенціалу успішних інноваційних проєктів, (3) комплексна оцінка інноваційного розвитку, (4) оцінювання та планування соціально-економічних ефектів активізації інновацій в туризмі, (5) визначення коефіцієнта віддачі інвестицій в інноваційний розвиток, (6) оцінювання інноваційного потенціалу туристичного бізнесу та ефективності його використання [21,с.136].

За результатами аналізування переважної більшості наукових досліджень з проблематики розвитку галузі туризму є всі підстави віднести до принципових положень методики аналізування цього комплексу

національної економіки визначення міри реалізації природного, культурного та економіко-ресурсного потенціалу. Й на справді, у підсумку оцінювання обсягів і ефективності діяльності в туризмі важко ствердно вказати на міру реалізації його потенціалу. Іншими словами, за рівнозначних параметрів еволюції туризму, значно кращою є позиція тієї країни та тієї національної економіки, де для поступу туризму першопочатково характерним був істотно гірший потенціал. Відтак, врахування під час оцінки аспекту міри реалізації потенціалу дозволяє співставити, з одного боку, отримані результати, а, з іншого боку, наявні можливості для їх досягнення.

В доповнення до цього принципового положення важливо додати й інше: формування висновків з позиції ресурсного, зокрема інтелектуально-кадрового, забезпечення. Враховуючи, що туризм відноситься до сфери послуг, інтелектуально-кадровий ресурс тут провідний. Хоча істотно важливими залишаються й фактори інвестицій, інновацій, особливо управлінських технологій, маркетингу тощо. Відтак, на нашу думку, під час комплексного аналізування розвитку туристичного комплексу країни слід вказати не лише на масштаби та ефективність господарювання, але й на наявність ресурсного забезпечення, як ключової умови для нового етапу розширеного відтворення ресурсного потенціалу.

Додамо також й те, що у процесі аналізування складних економічних систем одним з невід'ємних аспектів, які потребують врахування, є структурна цілісність системи. На прикладі туристичного комплексу йдеться про виявлення наявності / відсутності структурних диспропорцій, які можуть розвиватися за різними ознаками: географічними, видовими, організаційними тощо.

З позиції методики аналізування якості й ефективності державної політики забезпечення розвитку туристичного комплексу не менш важливим є врахування й такого принципу, як співвідношення масштабів розвитку туризму (туристичного сектора національної економіки) з провідними ресурсними можливостями (потенціалом) країни, її територій. Такі ідеї

непоодинокі в дослідженнях, спеціалізованих на вдосконаленні методичних засад дослідження розвитку туризму як галузі чи сектора національного господарства. До прикладу, у [94,с.76-82] в якості предмета аналізування розглядається міра використання природних ресурсів країни у розрахунку на одиницю її населення; з такої позиції автором оцінено міру використання туристичного потенціалу України на рівні лише 8 %. Тоді, як у [119,с.95-98] автор відштовхується від стану реалізації кадрового потенціалу території задля масштабування розвитку галузі туризму, а, відтак, отримання відповідних соціально-економічних ефектів.

Відносно авторської позиції, то дійсно, неспіврозмірними є потенціали туризму в країнах (регіонах) різних розмірів / площ, природно-кліматичних умов, інвестиційних можливостей та наявності інфраструктури, у т. ч. туристичної, культурної тощо і саме тому під час аналізування стану розвитку туризму та якості державної політики в цій сфері важливо враховувати залученість існуючих можливостей, однак такі порівняння не можуть обмежуватися лише однією групою ресурсів. Тут доречно враховувати співвідношення інтегральної віддачі та сукупного потенціалу, включно з врахування впливу глобальних і локальних внутрішніх факторів.

Тим більше, що окремі науковці (як от – [97]) ведуть мову про наявність стійких зв’язків у обсягах туристичних потоків, з одного боку, та розмірах регіону й його віддаленістю від інших регіонів, з іншого боку. Іншими словами обсяги туризму мають аверсний зв’язок з їх «масою» та реверсний – з віддаленістю від інших регіонів (так звана методика туристичного балансу).

Ми також поділяємо думку науковців, які ув’язують якість державної політики розвитку туризму зі сприятливістю того економіко-правового середовища, яке створено в країні / регіоні. Й, дійсно, тут можна представити прямі безпосередні аргументи на користь такого висновку. Сприятливе бізнес-середовище з прозорою конкуренцією, рівними умовами доступу до прав і господарських ресурсів, зі справедливим і непереобтяженим

фіскальним навантаженням на бізнес, відсутністю дикримінацій, корупції, свавілля з боку владних структур є тими чинниками, які в демократичних суспільствах вважаються основоположними в частині активізації підприємницької діяльності. З огляду на зазначене, на нашу думку, варто погодитися з думкою Л. Забуранної, яка пропонує до провідних чинників, що підлягають аналізуванню, передусім віднести: (1) сприятливість внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування суб'єктів туризму, (2) наявність потрібного ресурсного забезпечення та загальний рівень розвитку туристичної індустрії і її інфраструктури, (3) інтенсивність та провідні напрями відносно подальшого розвитку туризму в країні [64,с.33].

Чинники за вказаними векторами підлягають вивченню з позиції стимулювання розвитку, стабілізації туризму, лімітування його обсягів і ефективності. Модель відповідного оцінювання, яка пропонується науковцем, набуває вигляду функціональної залежності від рівня забезпеченості країни / території: а) закладами розміщення, б) об'єктами ресторанного бізнесу, в) елементами спортивного і розважального комплексів, г) засобами транспортного сполучення, д) сезонною привабливістю та атрактивністю. Щоправда, як на наш погляд, такий підхід, скоріше, характеризує інфраструктурне забезпечення бізнес-середовища в туризмі, тоді як в сенсі сприятливості такого середовища для мотивації відносно створення і розвитку суб'єктів туристичного бізнесу краще звернутися до результатів наукових досліджень в сфері економічної безпеки підприємництва, у т. ч. в туризмі. Це дасть підстави для виокремлення і включення у модель оцінки чинників, пов'язаних з відносинами суб'єктів туризму з: (1) владними структурами (при отриманні доступу до прав діяльності (ліцензування, сертифікація тощо), при проходження процедур державного нагляду та контролю, при виході на ринок), (2) контрагентами та конкурентами, споживачами послуг, (3) елементами інституціонального (у т. ч. громадського сектору), (4) кримінальними й злочинними структурами, (5) найманими та потенційними споживачами [92;118;135].

Додамо, що в якості альтернативи під час аналізування сприятливості бізнес-середовища для становлення та розвитку бізнесу, у т. ч. туристичного, зачасту оперують й індикаторами рейтингу *Doing Business*, який передбачає розлогий спектр показників у групах: відкриття бізнесу; отримання дозволів на будівництво; доступність мереж електропостачання; реєстрація майна / власності; доступність та вартість кредитування бізнесу; захист прав інвесторів; сплата податків і рівень фіскального навантаження на бізнес; доступ до міжнародної торгівлі; забезпечення неухильного виконання контрактів; закриття підприємства / суб'єкта бізнесу.

Вкажімо й на те, що аналізування стану та тенденцій розвитку туристичного комплексу країни і якості державної політики регулювання його поступу виключно з позиції економічного ефекту є неприпустимим і це визначається властивою туризму специфікою, включно з його впливом на суспільство. Тут не меншої актуальності набувають питання соціальної та суспільної відповідальності як суб'єктів, так і комплексу в цілому. Туризм відповідальний за задоволення значимих потреб населення у послугах відпочинку, оздоровлення, охорони здоров'я, культурного збагачення тощо, у певній мірі формує людський потенціал країни, підтримує розвиток її культурної сфери, може чинити пагубний або ж навпаки позитивний вплив на природне середовище, слугувати чинником місцевого економічного розвитку, зайнятості і самозайнятості населення. З цих та інших, пов'язаних з ними, позицій є всі підстави включати оцінювання міри соціально-суспільної відповідальності до повноцінних критеріїв якості й ефективності державної політики в сфері розвитку туристичного комплексу.

У доповнення пропонуємо враховувати й критерій впливу туризму на модернізацію і розвиток як загальної, так і безпосередньо туристичної інфраструктури територій. Держава має не тільки стимулювати розвиток туристичних підприємств, нарощення масштабів їх господарювання, але й здійснення ними інвестицій у покращення інфраструктури. У випадку її занедбання, однак при збільшенні внеску туризму у ВВП, зайнятість тощо,

належна ефективність державної політики в цій сфері має об’єктивно піддаватися сумнівам.

Як вже зазначалося, до провідних ресурсів, які використовуються в туристичному бізнесі, відносяться природні, культурні, кадрові та ін. Відтак, функціонування цього комплексу може слугувати загрозою для безпеки і сталого розвитку територій і країни в цілому. Саме тому, при перевірці якості державної політики в аналізованій сфері, як на наш погляд, абсолютно доречно й необхідно додатково враховувати оцінювання впливу туризму на безпеку і сталий розвиток територій, збереження природних і культурних ресурсів нації.

Результатом узагальнення методичних і принципових положень аналізування розвитку туристичного комплексу країни / регіону можна визначити побудову так званого «ромба параметрів» методики дослідження поступу туристичного комплексу (рис. 1.5).

Підсумовуючи, зазначимо, що як система методів економічного аналізу, так і склад структурних характеристик та безпосередня сукупність показників – індикаторів дослідження (моніторингу, аналізу, діагностики тощо) розвитку туристичного комплексу передусім визначаються метою та цілями такої роботи. Якщо це системна комплексна характеристика поступу цього сектора на рівні національної економіки, то це потребує вивчення стану і тенденцій на всіх рівнях системної ієрархії управління зі застосуванням в таких цілях широкого арсеналу методичних підходів і засобів у їх межах.

Якщо це оцінювання становлення й зростання туристичного бізнесу, то аналізування обмежується наданням характеристики економічній ефективності на рівні суб’єктів господарювання, а також, що важливо, в аспекті створення і масштабування діяльності туристичних кластерів, зокрема місцевого та регіонального значення.

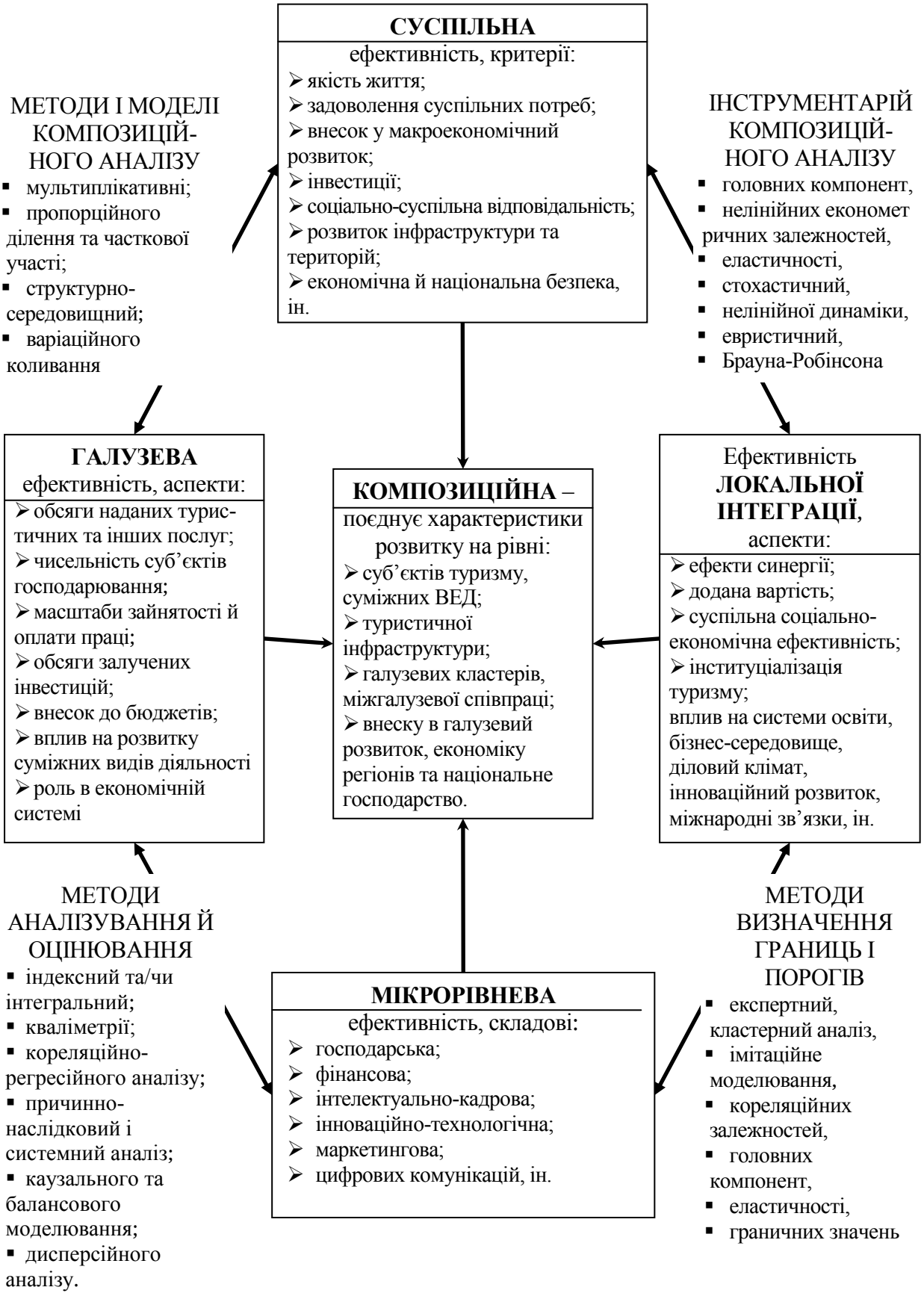

Рис. 1.5. Ромб параметрів методики аналізування розвитку туристичного комплексу (*Джерело*: авторська розробка)

Коли у фокусі аналізу перебуває розвиток туризму як однієї з пріоритетних галузей національної / регіональної економіки, то насамперед потрібно оцінити масштаби поступу цієї галузі / сектора економіки, динаміку їх зміни, питомі співвідношення розвитку галузі у провідних макроекономічних показниках (національний продукт, дода вартість, інвестиції, зайнятість, формування бюджетних можливостей, ін.), якість структурних зрушень та інституційних реформ.

Для цього використовується широкий спектр специфічних методів і методичних підходів – статистично-економічних (спостереження, групування, порівняння, визначення середніх і відносних величин, індексів), розрахунково-аналітичних (балансовий, нормативний), графоаналітичних (екстраполяційні, сіткові, регресивно-аналітичні, кореляції), абстрактно-логічних (індукції і дедукції, аналізу і синтезу, формалізації і моделювання), економіко-математичних (лінійного, нелінійного і динамічного програмування, теорії ігор), еврестичних (експертних оцінок, сценаріїв) та ін.

Висновки до розділу 1

1. У підсумку аналізування теоретико-методичних засад дослідження туризму на різних рівнях управління – як виду економічної діяльності, галузі та сектора економіки і т. п. – встановлено, що найбільш глибоким за змістом та широким за охоплюваними аспектами щодо впливу на соціально-економічну систему та національну економіку країни є поняття «туристичний комплекс». Його слід розглядати як багатофункціональну цілісну систему, що характеризується високим рівнем вертикально-горизонтальної, у т. ч. міжсекторальної та міжгалузевої, інтеграції та поєднує в єдиному складному технологічному процесі різні види економічної діяльності, забезпечуючи ефективне функціонування й розвиток туристичного сектора національної економіки. Туристичний комплекс, з одного боку, розглядається як один із

пріоритетних секторів національного господарства (з огляду на його внесок в економіку, а також системний вплив на стимулювання розвитку таких видів економічної діяльності / галузей національної економіки, як АПК, будівництво, транспорт, тимчасове розміщування й організація харчування, страхова діяльність, охорона здоров'я, мистецтво, розваги та відпочинок, ін.), а з іншого боку, як високоперспективна сфера державного регулювання процесів стабілізації соціальної (зростання якості життя, покращення соціально-трудових відносин, посилення соціальної безпеки) та активізації економічної (масштабування синергічних макроекономічних ефектів, підтримка трендів до збалансованого економічного зростання, зміцнення фінансової системи держави та пожвавлення інвестиційно-інноваційної діяльності) компонент сталого поступу країни.

2. Державне регулювання розвитку туристичного комплексу є складовою державної економічної, зокрема структурно-галузевої, політики, являє собою сукупність та послідовність дій, які реалізує держава (органи державної влади та місцевого самоврядування) з метою впливу на перебіг задля покращення процесів функціонування та розвитку, а саме усунення вад механізму ринкового регулювання та реалізації туристичного потенціалу країни, її регіонів, територій, зміцнення конкурентоспроможності туристичного комплексу та розвитку туристичного бізнесу. У таких цілях задіюється класична система державного регулювання, базисними елементами якої слугують: суб'єкти регулювання та об'єкти впливу, мета, цілі / завдання державної політики, принципи, стратегія, методи, механізми, інструменти та заходи. Однак, в сфері розвитку туристичного комплексу національної економіки зазначені елементи мають властиву їм специфіку, провідними аспектами якої вважаються доповнення місії державної політики аспектом ефективного використання природно-кліматичних умов і ресурсів, історико-культурної спадщини, народних традицій, системи рекреаційно-лікувальних та санаторно-курортних об'єктів; включення до цільових орієнтирів завдань посилення міжгалузевого синергізму, стимулювання

місцевого економічного розвитку, ефективізації сфер охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, освіти, спорту, науки, культури й мистецтва; надання переваги методам економічного характеру в поєднанні з стандартизацією і контролем якості послуг; формування та реалізація державного регулювання на засадах організаційного й економічного механізмів на основі повноцінного якісного інституційно-правового забезпечення господарської діяльності в сфері туризму та суміжних видах діяльності; поєднання інструментарію, орієнтованого на мотивацію до розбудови системи об'єктів та інфраструктури туристичного комплексу, формування та зміцнення інтеграційних вертикально-горизонтальних зв'язків, міжгалузевої кооперації та просторового розвитку.

3. Контроль якості та ефективності реалізації державної політики розвитку туристичного комплексу опирається на інструментарій моніторингу перебігу його процесів, аналізу стану, динаміки й структурних характеристик еволюції, діагностики реалізації мети, стратегічних пріоритетів й операційних завдань, іншими словами – методичні рекомендації з організації та реалізації функції аналізу. Складність і нетиповість дослідження складних динамічних багаторівневих і багатофакторних соціально-економічних систем обумовлює необхідність застосування різних комбінацій методів, моделей, методичних підходів тощо, склад і послідовність задіяння яких визначається метою аналізу на відповідній стадії поступу туристичного комплексу. Саме тому важливо дотримуватися двох групи принципів щодо: (1) процесу аналізування загалом (врахування стану і тенденцій на всіх рівнях управління, композиційного аналізування, встановлення передумов для подальшого зростання, визначення міри реалізації потенціалу, формування висновків в частині достатності ресурсного забезпечення, характеристика структурної збалансованості); (2) аналізування якості державного регулювання (визначення сумарного ефекту в розрахунку на одиницю ресурсів, співвідношення результату з ресурсними можливостями країни, визначення міри привабливості бізнес-середовища в туризмі, аналізування

соціально-суспільної відповідальності, міри модернізації інфраструктури, оцінювання впливу на безпеку та сталий розвиток).

Врахування зазначених принципів дозволило сформувати модель аналізування розвитку туристичного сектора у вигляді ромба, в основі якого – провідні аспекти на таких рівнях управління, як мікроекономічний, галузевий, локальної інтеграції (кластерів), суспільний, а в центрі – композиційний індекс, що поєднує і характеризує стан розвитку суб'єктів туризму та суміжних видів економічної діяльності, туристичної інфраструктури, галузевих кластерів й інших форм міжгалузевої співпраці в туризмі, внеску комплексу в галузевий розвиток, економіку регіонів та національне господарство.

Основні результати дослідження теоретико-методичних засад формування державної політики розвитку туристичного комплексу висвітлено автором у працях [18; 152; 153; 154; 155].

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ ТА ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

2.1. Загальна характеристика передумов та особливостей розвитку туристичного комплексу регіону

Області Карпатського регіону України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька) відносяться до регіону українських Карпат, а, відтак, мають властиву їм специфіку, обумовлену як природно-ресурсними та кліматичними умовами цього краю, так і його перевагами і можливостями в сенсі нарощення й ефективного використання туристичного та суміжного з ним потенціалу.

Як зазначається у Державній програмі розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки, території областей цього краю характеризуються наявністю природно-ресурсної бази, санаторно-курортних комплексів, мінеральних вод, водних об’єктів, мальовничих ландшафтів, унікальними рельєфами, великими площами лісів та значною чисельністю різноманітних об’єктів культурної спадщини і традиційних ремесел місцевого населення, природними лікувальними та рекреаційними ресурсами, спроможністю екосистем і комплексів до самовідтворення, розбудованою мережею туристично-рекреаційних, зокрема піших та велосипедних, об’єктів і маршрутів до визначних пам’яток культурної спадщини та ін. [109]. Окрім того, регіон має вигідне географічне положення – у центрі Європи та крізь нього проходить численна мережа транспортних шляхів і це чинник, що є позитивно позначається на залученні туристів з багатьох країн світу, зокрема західної і центральної Європи; серед трьох традиційних для України рекреаційних зон (Кримський, Причорноморський, Карпатський) в умовах повномасштабної війни регіон залишився єдиною територією для

задоволення попиту населення у потребах туризму, оздоровлення й відпочинку. Таким чином, природно-ресурсний та історико-культурний потенціал областей Карпатського регіону України у поєднанні з вигідним географічним положенням слугує переконливим аргументом на користь висновку про існування прямих передумов для розвитку тут туристичного комплексу.

Зазначене, беззаперечно, відкриває широкі можливості для реалізації туристичного потенціалу областей регіону українських Карпат. Саме тому для Карпатського регіону України розвиток туризму та рекреації завжди був і залишатиметься одним із стратегічних напрямків. Це підтверджує низка документів міжнародного і державного рівня. Серед них: Рамкова Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (2003 р.), Протокол до неї «Про сталий туризм», Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, Концепція розвитку гірських територій Українських Карпат (2019) тощо.

Таким чином, регіон традиційно характеризувався гарним туристично-рекреаційним потенціалом, а, відтак, мав потужні передумови для розвитку багатьох видів туризму. Більше того – поступу не просто туризму, а саме туристичного комплексу як системи об’єктів прямих (туризму, відпочинку, рекреації, оздоровлення) і опосередкованих (розваги, спорт, культура і мистецтво, готельно-ресторанний бізнес, торгівля і т. п.) послуг.

Аналізування передумов розвитку туристичного комплексу регіону дає змогу зрозуміти, по-перше, рівень (можливості) таких засад; по-друге, динаміку їх покращення / погіршення; по-третє, чинники та умови, що їх визначають; по-четверте, участь різного роду суб’єктів у їх формуванні / покращенні; по-п’яте, порівняльні характеристики передумов розвитку сектору туризму відносно інших регіонів, зокрема прямих конкурентів. Відтак, здійснення такої роботи й формування у її підсумку інформаційно-аналітичних висновків має не аби яку вагому методико-прикладну й управлінську значимість.

Беззаперечно, що високий рівень туристичної привабливості Карпатського регіону України слугував одним зі чинників значних обсягів в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну до початку війни з рф у 2014 р. До прикладу, у 2012-2013 рр. відповідні показники становили 23,0 та 24,7 млн осіб, забезпечуючи позитивне сальдо механічної міграції у нашій країні. Натомість, починаючи з 2014 р., сальдо міграції стало негативним та щороку збільшувалося (з «мінус» 9,7 млн осіб у 2014 р. до «мінус» 15,6 млн осіб у 2019 р.). У 2022 р. в умовах повномасштабної війни за даними офіційної статистики з України виїхало 15,5 млн осіб, а в'їхало іноземців та осіб без громадянства 2,3 млн осіб (від'ємне сальдо становило 13,2 млн осіб).

Якщо у 2018 р. зі загальної чисельності іноземців, які відвідали Україну, 17,2 тис. осіб вказали, що провідною причиною відвідування був туризм, то у 2019 р. чисельність таких осіб зменшилася до 14,9 тис. осіб, а у 2020 р. – до 2,8 тис. осіб, то у 2022 р. – до 203 осіб.

Відтак, причиною як зменшення обсягів в'їзного туризму, так і погіршення сальдо міграційних потоків стала не стільки активізація зовнішньої міграції населення України та Карпатського регіону зокрема, як скорочення чисельності іноземців, що мали на меті відвідини теренів нашої країни з метою туризму, рекреації, оздоровлення, відпочинку і т. п. Підтвердження цього висновку знаходимо й у даних відносно чисельності осіб (а саме – іноземців), пропущених на в'їзд в Україну у 2016-2021 рр., особливо з таких країн, як Польща, Словаччини, Угорщини та Румунія, які межують безпосередньо з областями Карпатського регіону України. Так, якщо у 2016 р. на польсько-українському кордоні було зафіксовано 1,4 млн випадків перетину кордону іноземцями, то до 2021 р. показник зменшився до 406,6 тис. од. (скорочення становило 70 %). Відповідні показники на інших ділянках кордону становили: словацько-український кордон – 455,3 та 49,4 (89 %); угорсько-український кордон – 1277,1 і 252,1 (79 %); румунсько-український кордон – 4205,4 та 271,8 (68 %); молдовсько-український кордон – 856,8 і 994,0 (76 %).

Таким чином, вплив повномасштабної війни на передумови розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України неоднозначний. Справді, з одного боку, війна дестабілізувала внутрішній ринок та знизила купівельну спроможність населення, «закрила» попит на послуги туризму для іноземців, проте, з іншого боку, регіон залишився чи не єдиним потужним цілісним комплексом з набором різноманітних послуг та видів туризму, у т. ч. для найбільш вибагливого споживача.

Слід вказати на те, що в результатах сучасних наукових досліджень, попри дуже високий інтерес до проблематики розвитку туризму, особливо в Карпатському регіоні України, практично відсутні спроби комплексної системної діагностики передумов та/чи потенціалу розвитку туристичного комплексу цього краю. Однак, слід звернути увагу на результати оцінювання конкурентоспроможності туристично-рекреаційних комплексів регіонів України, висвітлені в дослідженні [78,с.29]. Таким чином, констатовано значно вищий рівень конкурентоспроможності, а, відтак, і передумов для подальшого зростання, туристичних комплексів м. Києва, Львівської і Одеської областей (рис. 2.1).

Примітно, що науковцями ідентифіковано одні з найвищих рівнів туристичного потенціалу (за природно-ресурсною і історико-культурною складовими) в таких регіонах України, як Львівська, Одеська, Закарпатська, Івано-Франківська області; іншими словами – у Карпатському регіоні України. При цьому, Львівська область обіймала одні з найвищих позицій за всіма чотирма субіндексами композиційного індексу конкурентоспроможності туристично-рекреаційної сфери регіонів України, а саме – сприятливістю середовища, інфраструктурним розвитком, природними та історико-культурними об’єктами, рівнем розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Як на нашу думку, особливо важливою в сенсі передумов розвитку туристичного комплексу регіону, є безпосередньо сприятливість середовища (економічного, соціального, інфраструктурного, культурного тощо). Відтак,

позитивно, що Львівська та Івано-Франківська області в цьому сенсі мають достатньо потужні позиції (рис. 2.2), тоді як у Закарпатській та Чернівецькій областях слід працювати над покращенням ситуації в цій сфері.

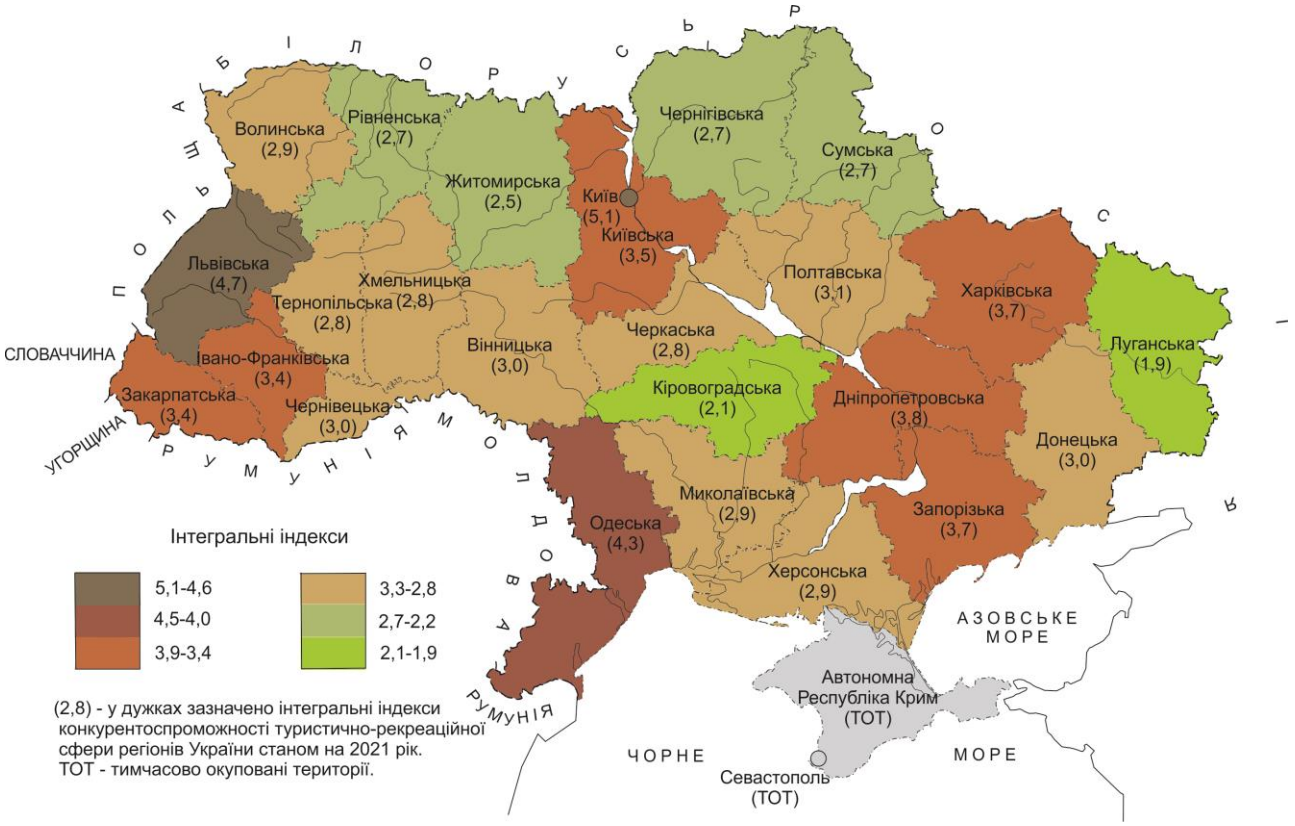

Рис. 2.1. Рівні конкурентоспроможності регіональних туристично-рекреаційних комплексів України, 2021 р.

Джерело: складено за [78,с.32].

До повномасштабної війни Карпатський регіон України мав потужного конкурента у вигляді Причорноморського регіону. Однак, навіть за такої ситуації обсяги господарської діяльності засобів тимчасового розміщення у Закарпатській, Івано-Франківській та Львівській областях до 2021 року включно здебільшого лише зростали (табл. 2.1). Так, найвищими темпами зростання обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) готелями і подібними засобами тимчасового розміщування за 2015-2021 рр. характеризувалася Івано-Франківська область (у 6,8 рази або на 459 млн грн).

При тому, за аналізований часовий період показник зріс у всіх областях регіону, а саме у Закарпатській області – у 3,1 рази (на 153,0 млн грн), у Львівській області – на 89,3 % (на 730,4 млн грн). А середнє значення цього

показника в Карпатському регіоні України за 2015-2021 рр. становило 2,3 рази, тоді як в середньому в країні – 2,1 рази.

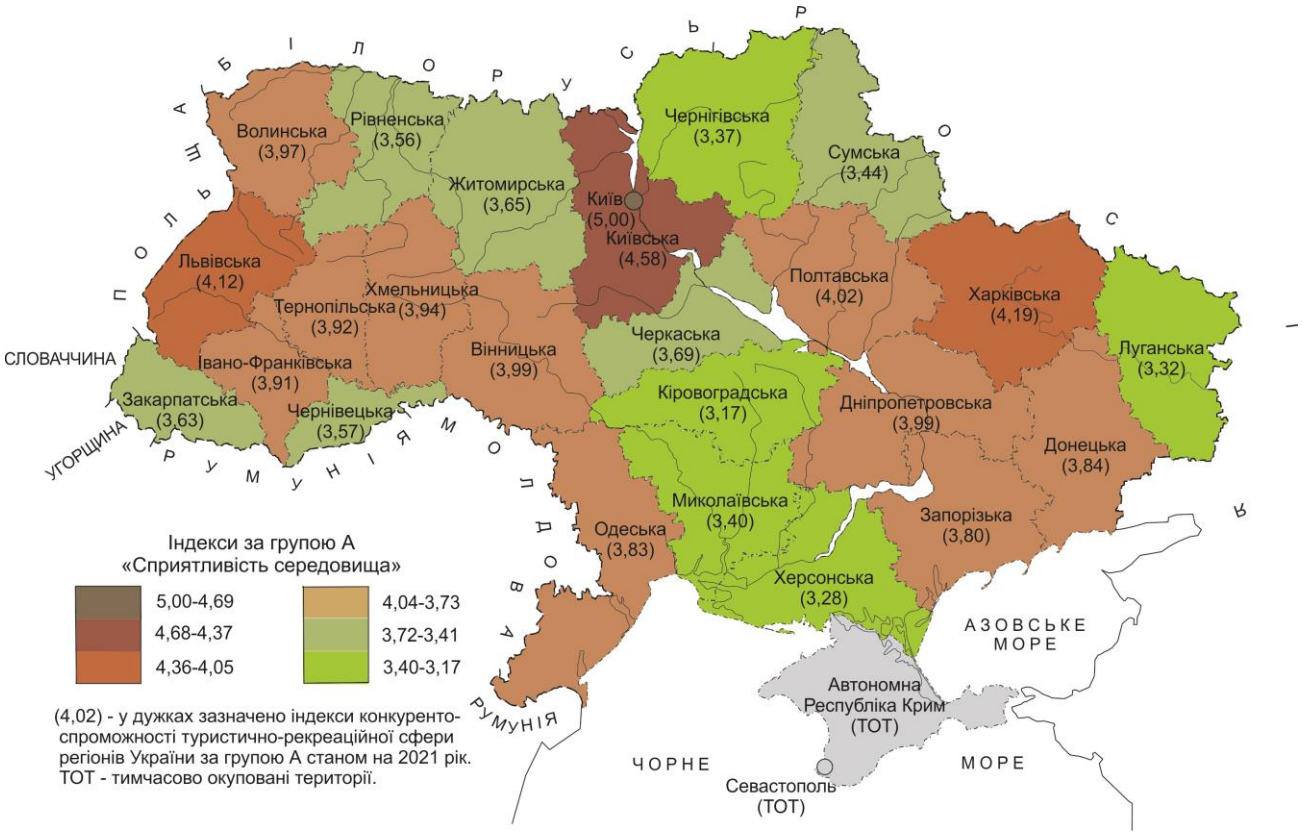

Рис. 2.2. Рівні конкурентоспроможності регіональних туристично-рекреаційних комплексів України за складовою «Сприятливість середовища», 2021 р.

Джерело: складено за [78,с.30-32].

Попри те, розвиток туристичного комплексу Карпатського регіону України ще й на етапі до повномасштабної війни був не стабільним. Свідченням цього слугує, до прикладу, динаміка показників поступу колективних засобів розміщування в областях регіону (табл. 2.2-2.5).

Лише три області регіону забезпечили біля 30 % приросту обсягів реалізації продукції (товарів, послуг) готелями і подібними засобами тимчасового розміщування в структурі відповідного показники по країні на загал.

Так, 2018 р. став переломним відносно переходу до скорочення чисельності колективних засобів розміщування. До прикладу, якщо у Закарпатській області у 2017 р. налічувалося 250 таких об’єктів, то у 2018 р.

показник зменшився до 54 од.

Таблиця 2.1

Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) готелями і подібними засобами тимчасового розміщування, млн грн.

Області	Роки							2021 / 2015	
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	%	+/-
Закарпатська	71,6	87,3	136,8	166,9	205,5	201,1	224,6	3,1 р.	153,0
Івано-Франківська	78,9	77,1	296,7	327,1	353,3	291,5	537,9	6,8 р.	459,0
Львівська	818,3	968,0	1188,0	1348,1	1485,9	700,7	1548,7	189,3	730,4
Чернівецька	26,1	27,0	27,9	28,8	29,7	7,4	15,5	59,4	-10,6
Карпатський регіон України	994,9	1159,4	1649,4	1870,9	2074,4	1200,7	2326,7	2,3 р.	1331,8
Україна	4501,3	6352,0	7895,3	9479,4	9884,2	5091,0	9601,2	2,1 р.	5099,9

Джерело: складено за [53].

Таблиця 2.2

Показники розвитку колективних засобів розміщування у Закарпатській області у 2012-2021 рр. [125,с.115;122,с.263-265]

Показники	Роки									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Разом, од., у т. ч.	208	284	287	268	256	250	54	59	48	…
кількість готелів, од.	151	228	229	213	211	208	…	…	…	…
кількість спеціалізованих засобів, од.	57	56	58	55	45	42	…	…	…	…
Кількість місць, тис. од., у т. ч.	12,8	17	17,9	17	15,9	15,3	3,7	4,7	3,9	…
у готелях, тис. од.	6,1	9,7	10,1	9,5	10,7	10,2	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. од.	6,7	7,3	7,8	7,5	5,2	5,1	…	…	…	…
Кількість осіб, що перебували у закладах, тис. осіб, у т. ч.	216,7	245,7	220,7	230,0	269,3	313,1	…	…	…	…
у готелях, тис. ос.	140,7	172,7	142,5	166,5	204,4	237,9	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. ос.	76,0	73,0	78,2	63,5	64,9	75,2	114,6	102,4	47,3	…

Прим.: …. – тут і надалі – дані офіційною статистикою не подаються.

Відповідні показники в Івано-Франківській області становили 274 та 67 од.; у Львівській області – 337 та 129 од.; у Чернівецькій області – 81 та 11 од. Щоправда, на думку автора, така ситуація, скоріше, обумовлена змінами в статистичному спостереженні, що з позиції державної політики потрібно розцінювати як негативне, адже така ситуація не сприяє належному обліку, а, відтак, інформаційно-аналітичному забезпеченню аналізування динамічно-структурних характеристик поступу туризму в регіоні та в країні в цілому.

Таблиця 2.3

Показники розвитку колективних засобів розміщування в Івано-Франківській області у 2012-2021 рр. [125,с.115;122,с.263-265]

Показники	Роки									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Разом, од., у т. ч.	200	225	243	230	257	274	67	64	50	…
кількість готелів, од.	167	193	212	200	227	244	…	…	…	…
кількість спеціалізованих засобів, од.	33	32	31	30	30	30	…	…	…	…
Кількість місць, тис. од., у т. ч.	11,1	11,8	12,5	12,2	14,4	14,7	6,2	5,9	5,0	…
у готелях, тис. од.	7,5	8,1	8,8	8,6	10,8	11,1	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. од.	3,6	3,7	3,7	3,6	3,6	3,6	…	…	…	…
Кількість осіб, що перебували у закладах, тис. осіб, у т. ч.	267,8	252,5	263,3	282,5	341	340,7	168,7	166,8	123,9	…
у готелях, тис. ос.	233,1	218,0	228,5	249,1	304,6	301,6	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. ос.	34,7	34,5	34,8	33,4	36,4	39,1	…	…	…	…

Таблиця 2.4

Показники розвитку колективних засобів розміщування у Львівській області у 2012-2021 рр. [125,с.115;122,с.263-265]

Показники	Роки									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Разом, од., у т. ч.	328	342	340	331	343	337	129	130	111	…
кількість готелів, од.	250	272	273	273	287	277	…	…	…	…
кількість спеціалізованих засобів, од.	78	70	67	58	56	60	…	…	…	…
Кількість місць, тис. од., у т. ч.	31,6	32	32,8	33,7	30,8	32,9	13,2	13,2	12,1	…
у готелях, тис. од.	15,4	16,2	16,8	17,8	17,9	18,3	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. од.	16,2	15,8	16,0	15,9	12,9	14,6	…	…	…	…
Кількість осіб, що перебували у закладах, тис. осіб, у т. ч.	680,9	717,8	620	715,3	861,3	957,9	572,2	533,9	230,0	…
у готелях, тис. ос.	471,0	493,2	449,2	591,3	749,9	841,4	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. ос.	209,9	224,6	170,8	124,0	111,4	116,5	…	…	…	…

Натомість, до 2016-2017 рр. в областях Карпатського регіону України збільшувалася чисельність готелів, що слід вважати позитивним трендом відносно системного покращення інфраструктури туристичного комплексу регіону. Так, у Закарпатській області у 2012 р. налічувався 151 готель, тоді як

їх чисельність до 2017 р. збільшилася до 208 од. (на 37,7 %). Відповідні показники в Івано-Франківській області становили 167 та 244 од. (темпи приросту – 46,1 %); у Львівській області – 250 та 277 од. (10,8 %). Натомість, у Чернівецькій області відбулося зменшення чисельності готелів на 5 од. за 2012-2017 рр.

На противагу, негативним трендом стало зменшення чисельності спеціалізованих засобів розміщування в областях Карпатського регіону України. Зокрема, чисельність таких об'єктів за 2012-2017 рр. у Закарпатській області скоротилася на 15 од. (на 26,3 %); в Івано-Франківській області – на 3 од. (9,1 %); у Львівській області – на 18 од. (23,1 %); у Чернівецькій області – на 14 од. (70,0 %). Вказане є свідченням погіршення оздоровчого, лікувального та санаторно-курортного складника інфраструктури розвитку туризму в областях регіону.

Таблиця 2.5

Показники розвитку колективних засобів розміщування у Чернівецькій області у 2012-2021 рр. [125,с.115;122,с.263-265]

Показники	Роки									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Разом, од., у т. ч.	100	97	100	94	86	81	11	13	11	…
кількість готелів, од.	80	87	91	87	79	75	…	…	…	…
кількість спеціалізованих засобів, од.	20	10	9	7	7	6	…	…	…	…
Кількість місць, тис. од., у т. ч.	7,4	5,3	5	4,7	4,8	4	3,9	4,3	3,1	…
у готелях, тис. од.	3,4	3,7	3,8	3,8	3,9	3,3	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. од.	4,0	1,6	1,2	0,9	0,9	0,7	…	…	…	…
Кількість осіб, що перебували у закладах, тис. осіб, у т. ч.	103,8	120,5	106,6	107,2	108,6	120,1	53,3	48,9	11,0	…
у готелях, тис. ос.	100,8	118,3	104,0	103,2	105,6	117,0	…	…	…	…
у спеціалізованих засобах, тис. ос.	3,0	2,2	2,6	4,0	3,0	3,1	…	…	…	…

У значній мірі відображенням охарактеризованих трендів стала ситуація з чисельністю місць у колективних засобах розміщування в Карпатському регіоні України, які збільшувалися в основному в період 2013-2016 рр. та головно за рахунок розширення потужностей готелів, а не інших

спеціалізованих місць розміщування туристів і відпочивальників та в більшій мірі у Львівській і Закарпатській областях. Утім, 2016-2017 рр. ознаменувалися значним скороченням чисельності місць у колективних засобах розміщення в областях регіону. При тому, якщо готелям вдалося зберегти власний фонд ліжко-місць, то іншим спеціалізованим засобам розміщування – ні. Надалі – у 2018-2021 рр. (принаймні за даними офіційної статистики) кількість місць у колективних засобах розміщування істотно скоротилася та залишалася найменшою у Чернівецькій області (в середньому 4-5 тис. од. при 15-17 тис. од. у Закарпатській та Івано-Франківській областях і 30-33 тис. од. у Львівській області.

З наведеного вище чітко простежується ситуація до значно слабшого інфраструктурного потенціалу розвитку туристичного комплексу регіону безпосередньо у Чернівецькій області, середнього – у Закарпатській та Івано-Франківській областях і високого – у Львівській області.

Водночас, у регіоні наявний тренд до більш інтенсивного використання можливостей колективних засобів розміщування у Карпатському регіоні України. Підтвердженням цієї тези стало збільшення чисельності осіб, які перебували в таких закладах. До прикладу, за 2012-2017 рр. чисельність обслуговуваних у Закарпатській області зросла з 216,7 тис. осіб до 313,1 тис. осіб (на 44,5 %). Відповідні показники в Івано-Франківській області становили 267,8 та 340,7 тис. осіб (27,2 %); у Львівській області – 680,9 та 957,9 тис. осіб (40,7 %); у Чернівецькій області – 103,8 та 120,1 тис. осіб (15,7 %). Знову ж таки таких трендів вдалося досягти у більшій мірі за рахунок вищого рівня завантаження саме готельного фонду, тоді як для спеціалізованих засобів розміщення типовим був тренд до скорочення чисельності обслуговуваних туристів і відпочивальників.

Важливо зауважити на тому, що статистичні дані фіксували появу перших ознак погіршення кількісних параметрів розвитку туристичного комплексу регіону ще до повномасштабної війни. Закономірною причиною цього стала пандемія COVID-19. На прикладі Львівської області (табл. 2.6)

констатуємо зменшення чисельності колективних засобів розміщування у 2020 р. до 2019 р. – на 19 од. (на 14,6 %). При тому, в цей же рік кількість місць у колективних засобах розміщування скоротилася з 13188 до 12086 од. (темп спаду – 8,4 %), а кількість осіб, які перебували у таких закладах, знизилася з 533,9 до 230,0 тис. осіб (на 57,0 %). Ще виразнішим став тренд до зменшення чисельності обслуговуваних іноземців. Так, вже у 2020 р. кількість громадян інших країн, які перебували у колективних засобах розміщування, склала лише 20,9 тис. осіб, що до показників 2018-2019 рр. становило лише 1/6. Особливо негативним слід вважати різке й стале зниження коефіцієнта використання ліжко-фонду колективних засобів розміщування у Львівській області. Відповідний коефіцієнт у 2020 р. опустився до рівня 0,12 або, іншими словами, лише 12 % виробничих потужностей галузі було завантажено. Очевидно, що це значно нижче рівня беззбитковості та може вважатися критично низьким навіть для періоду воєнного стану.

Таблиця 2.6

Показники функціонування колективних засобів розміщування у Львівській області у 2012-2021 рр. [125,с.115;122,с.263-265]

Показники	Роки					
	2012	2015	2018	2019	2020	2021
Кількість засобів, од.	250	331	129	130	111	…
Кількість місць, од.	31579	33626	13191	13188	12086	…
Кількість осіб, що перебували у закладах, тис. осіб	680,9	715,3	572,2	533,9	230,0	…
у т.ч. іноземці, тис. осіб	х	х	129,5	118,2	20,9	…
Загальний час перебування у закладах, тис. людино-діб	х	х	1325,9	1271,9	468,5	…
Коефіцієнт використання місткості	х	х	0,32	0,3	0,12	…

На жаль, така ситуація характерна для всіх областей Карпатського регіону України (табл. 2.7). Так, у Закарпатській області чисельність іноземних туристів, обслуговуваних колективними засобами розміщування, до 2012-2013 рр. лише зростала, однак надалі у 2014-2015 рр. відбувся спад цього показника, а у 2016-2017 рр. – знову активізація з подальшим

критичним зниженням у 2018-2019 рр.

Таблиця 2.7

Показники чисельності іноземців та резидентів України, що перебували у колективних засобах розміщування, за областями Карпатського регіону України у 2010-2019 рр. [138,с.33-36]

Показники	Роки										2019 / 2010, %; +/-	2019 / 2018, %; +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
Закарпатська область												
Кількість іноземців, тис. осіб, у т. ч.	17,5	26,1	29,5	27,2	10,7	10,2	23,1	31,3	10,0	6,1	34,9	61,0
частка в регіоні, %	17,26	12,83	13,61	11,07	4,85	4,43	8,58	10,00	8,73	5,96	-11,3	-2,8
частка в Україні, %	1,77	1,83	1,90	1,63	1,95	1,54	2,68	3,36	1,25	0,75	-1,02	-0,5
Кількість українців, тис. осіб	83,9	177,4	187,3	218,4	209,9	219,8	246,1	281,8	104,6	96,3	114,8	92,1
частка в регіоні, %	82,74	87,17	86,39	88,93	95,15	95,57	91,42	90,00	91,27	94,04	+11,3	+2,8
частка в Україні, %	2,75	2,96	2,96	3,29	4,31	4,30	4,33	4,92	2,60	2,54	-0,21	-0,06
Івано-Франківська область												
Кількість іноземців, тис. осіб, у т. ч.	9,5	13,9	14,2	14,3	11,1	14,6	14,9	18,4	17,5	13,5	142,1	77,1
частка в регіоні, %	11,79	6,50	5,30	5,67	4,21	5,17	4,37	5,40	10,37	8,09	-3,7	-2,3
частка в Україні, %	0,96	0,97	0,92	0,86	2,01	2,19	172	1,97	2,19	1,66	+0,7	-0,5
Кількість українців, тис. осіб	71,1	199,8	253,6	238,1	252,3	268,0	326,3	322,3	151,2	153,3	2,2 р.	101,4
частка в регіоні, %	88,21	93,50	94,70	94,33	95,79	94,83	95,63	94,60	89,63	91,91	+3,7	+2,28
частка в Україні, %	2,33	3,33	4,00	3,59	5,18	5,24	5,74	5,63	3,76	4,04	+1,7	+0,28
Львівська область												
Кількість іноземців, тис. осіб, у т. ч.	82,9	123,2	143,3	146,3	56,0	75,4	106,8	138,8	129,5	118,2	142,6	91,3
частка в регіоні, %	23,47	19,64	21,05	20,38	9,03	10,54	12,40	14,05	22,64	22,14	-1,3	-0,5
частка в Україні, %	8,37	8,63	9,22	8,79	10,16	11,33	12,37	14,88	16,21	14,54	+6,2	-1,67
Кількість українців, тис. осіб	270,3	504,1	537,6	571,5	563,9	639,9	754,4	849,1	442,6	415,7	153,8	93,9
частка в регіоні, %	76,53	80,36	78,95	79,62	90,97	89,46	87,60	85,95	77,36	77,86	+1,33	+0,5
частка в Україні, %	8,84	8,40	8,49	8,61	11,58	12,51	13,28	14,82	10,99	10,96	+2,12	-0,03
Чернівецька область												
Кількість іноземців, тис. осіб, у т. ч.	4,5	6,1	7,4	7,6	3,5	3,7	5,4	6,8	5,5	3,8	84,4	69,1
частка в регіоні, %	8,88	6,20	7,12	6,31	3,28	3,45	4,97	5,66	10,30	7,77	-1,1	-2,53
частка в Україні, %	0,46	0,43	0,47	0,46	0,64	0,56	0,63	0,73	0,68	0,47	+0,01	-0,2
Кількість українців, тис. осіб	46,2	92,3	96,5	112,9	103,1	103,5	103,2	113,3	47,9	45,1	97,6	94,2
частка в регіоні, %	91,12	93,80	92,88	93,69	96,72	96,55	95,03	94,34	89,70	92,23	+1,1	+2,5
частка в Україні, %	1,51	1,54	1,52	1,70	2,12	2,02	1,82	1,98	1,19	1,19	-0,32	-

На загал, якщо пікове значення іноземних туристів становило 31,3 тис. осіб (2017 р.), то у 2019 р. – лише 6,1 тис. осіб і це було у 5 раз менше. Практично аналогічними стали тренди у Львівській та Чернівецькій областях і дещо стабільнішою була ситуація з туристами – іноземцями в Івано-Франківській області. Відмінним було лише те, що у 2019 р. у Львівській та

Івано-Франківській областях вдалося наростити обсяги іноземних туристів – клієнтів колективних засобів розміщення відносно 2012 р. (на 42,1 % та 42,6 % відповідно).

Доцільно вести мову про меншу спроможність туристичного комплексу Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей залучати туристів – іноземців у порівнянні з Львівською областю. Свіченням цього є дані, згідно яких частка іноземних туристів, обслуговуваних колективними засобами розміщення, у 2012-2019 рр. у вказаних областях коливалася здебільшого в межах 5-15 %, тоді як у Львівській області в окремі роки сягала 22-23 %. Вочевидь, така ситуація в більшій мірі обумовлена вищим рівнем ділового клімату в цій області, більшою чисельністю суб'єктів господарювання, у т. ч., які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, а, відтак, регіон має не тільки туристичні, але й ділові контакти. Це також один зі чинників того, що Львівська область формує суттєво вищу (в порівнянні з іншими областями Карпатського регіону) частку в структурі чисельності іноземців, обслуговуваних засобами колективного розміщення в країні. У 2016-2019 рр. це був практично кожен шостий іноземець, що відвідував Україну.

Як видно з результатів аналізування, до 2017 р. у колективних засобах розміщення Карпатського регіону України у більшій мірі стабільно зростала чисельність внутрішніх туристів (обслуговуваних осіб), однак у 2018-2019 рр. ситуація змінилася та значення показників почали знижуватися, що негативно. Та загалом у період 2012-2019 рр. чисельність вітчизняних туристів у більшості областей регіону зросла: в Івано-Франківській області – у 2,2 рази, у Львівській області – на 53,8 %, у Закарпатській області – на 14,8 %. Тоді як у Чернівецькій області аналізований показник знизився.

Можна стверджувати, що регіон відіграє достатньо значну роль в загальнонаціональній системі функціонування засобів розміщування. До прикладу, у 2019 р. частка областей регіону за вказаним показником становила біля 19 %, що істотно.

Однак, існуючий потенціал ще далеко не реалізований. Підтвердження в тому числі знаходимо у все ще не значній тривалості одного середнього перебування відвідувачів у колективних засобах розміщування в регіоні (табл. 2.8).

Так, у 2019 р. відповідний показник у Закарпатській області становив лише 2,2 доби; в Івано-Франківській області – 2,4 доби; у Львівській області – 2,5 доби; у Чернівецькій області – 2,7 доби. При тому, у 2012-2015 рр. середня тривалість перебування одного відвідувача у колективних засобах відвідування була істотно вищою (у 2-3 рази).

При тому, попри статус туристично-рекреаційного регіону середня тривалість перебування відвідувачів у колективних засобах розміщування в його областях у 2018-2019 та деяких інших роках аналізованого періоду була нижчою, ніж в середньому в Україні.

Відмічаємо також й здебільшого нижчі значення середнього часу перебування у колективних засобах розміщення регіону іноземців у порівнянні з резидентами України. Це може бути свідченням все таки меншої зорієнтованості вітчизняних готелів та спеціалізованих закладів розміщення на обслуговування зовнішніх туристів, а також на надання їм пакету строкових туристично-відпочивальних послуг.

Й знову ж таки ведемо мову про низький рівень використання місткості колективних засобів розміщення в областях Карпатського регіону України. Так, у 2019 р. коефіцієнт використання місткості мав найвище значення в Івано-Франківській області – 0,21.

Однак, й таке значення не може вважатися прийнятним. В інших областях регіону показник був ще нижчим: у Закарпатській області – 0,18; у Львівській та Чернівецькій областях – по 0,14. Таким чином констатуємо наявність значного не використовуваного ресурсу, що, з одного боку, позитивно, однак, з іншого, – потребує нарощення ефективності.

Таблиця 2.8

Показники завантаженості колективних засобів розміщування за областями Карпатського регіону України у 2010-2019 рр. [138,с.45-51]

Показники	Роки									2019 / 2010, +/-	2019 / 2017, +/-
	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
Закарпатська область											
Середня тривалість перебування, діб	2,8	6,3	6,0	7,1	6,0	4,8	5,0	2,1	2,2	-0,6	+0,1
відхилення від середнього в Україні	-0,2	0,1	-	1,6	1,5	0,8	1,0	-0,5	-0,5	-0,3	-
Середня тривалість перебування іноземців, діб	2,5	2,7	3,2	2,5	6,7	2,5	2,4	2,1	1,8	-0,7	-0,3
Середня тривалість перебування українців, діб	2,9	6,9	6,3	7,3	5,9	5,1	5,3	2,1	2,3	-0,6	+0,2
Коефіцієнт використання місткості							0,21	0,16	0,18	-0,03	+0,02
Івано-Франківська область											
Середня тривалість перебування, діб	2,2	3,7	4,2	4,2	4,3	4,0	3,6	2,8	2,4	+0,2	-0,4
відхилення від середнього в Україні	-0,8	-2,6	-1,8	-1,2	-0,2	-0,1	-0,4	0,1	-0,3	+0,5	-0,4
Середня тривалість перебування іноземців, діб	1,5	2,0	2,2	2,1	2,6	3,2	2,8	2,1	2,0	+0,5	-0,1
Середня тривалість перебування українців, діб	2,3	3,8	4,3	4,3	4,4	4,0	3,7	2,8	2,4	+0,1	-0,4
Коефіцієнт використання місткості							0,23	0,21	0,21	-0,02	-
Львівська область											
Середня тривалість перебування, діб	2,4	6,8	7,0	6,9	4,5	3,7	3,4	2,4	2,5	+0,1	+0,1
відхилення від середнього в Україні	-0,6	0,6	1,0	1,4	-	-0,3	-0,6	-0,2	-0,2	+0,4	-
Середня тривалість перебування іноземців, діб	1,9	5,7	6,0	4,3	4,3	3,6	3,4	2,1	2,4	+0,5	+0,3
Середня тривалість перебування українців, діб	2,6	7,2	7,2	7,1	4,5	3,8	3,5	2,6	2,5	-0,1	-0,1
Коефіцієнт використання місткості							0,31	0,30	0,14	-0,17	-0,16
Чернівецька область											
Середня тривалість перебування, діб	5,1	2,5	2,4	2,2	2,5	2,4	2,3	2,2	2,7	-2,4	++0,5
відхилення від середнього в Україні	2,0	-3,7	-3,6	-3,3	-1,9	-1,7	-1,7	-0,4	-	-2,0	+0,4
Середня тривалість перебування іноземців, діб	1,7	1,6	1,6	1,3	1,7	2,0	3,4	3,0	3,1	+1,4	+0,1
Середня тривалість перебування українців, діб	5,4	2,5	2,4	2,2	2,6	2,4	2,2	2,1	2,7	-2,7	+0,6
Коефіцієнт використання місткості							0,25	0,26	0,14	-0,11	-0,12

На загал, як це видно з даних, наведених у табл. 2.9, у Карпатському регіоні України сформувалася достатньо розлога інституційна інфраструктура туристичних підприємств.

Таблиця 2.9

Показники діяльності туроператорів та турагентів за областями Карпатського регіону України у 2012-2021 рр. [123;,с.214-219,271;124,с.214-219,271]

Показники	Роки										2020 / 2012, %	2020 / 2019, %
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Закарпатська область												
Кількість туроператорів, од.	21	19	16	17	16	12	14	12	9	…	42,9	75,0
Кількість турагентів, од.	94	60	56	46	46	48	75	72	63	…	67,0	87,5
Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, тис. осіб	20,2	19,9	11,6	10,7	11,6	14,7	25,3	28,0	14,7	…	72,8	52,5
Івано-Франківська область												
Кількість туроператорів, од.	21	22	22	14	12	10	10	8	7	…	33,3	87,5
Кількість турагентів, од.	84	82	71	66	81	85	108	109	97	…	115,5	88,9
Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, тис. осіб	110,2	77,7	63,8	65,9	79,9	73,3	55,8	63,5	62,5	…	56,7	98,4
Львівська область												
Кількість туроператорів, од.	68	62	52	52	60	63	58	61	38	…	55,9	62,3
Кількість турагентів, од.	145	149	148	134	171	176	233	298	227	…	156,6	76,2
Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, тис. осіб	124,0	188,5	92,1	112,5	181,8	175,2	182,3	249,4	100,8	…	81,3	40,4
Чернівецька область												
Кількість туроператорів, од.	29	28	24	15	12	10	9	7	6	…	20,7	85,7
Кількість турагентів, од.	111	92	44	50	54	51	67	70	49	…	44,1	70,0
Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, тис. осіб	18,9	18,6	16,6	15,7	19,4	20,3	29,6	27,2	7,8	…	41,3	28,7

Звернімо увагу що у доковідному 2019 р. у Львівській області здійснювало діяльність 298 турагентів та 61 туроператор. Скромнішими, проте також достатньо представницькими, були мережі підприємств туризму в інших областях регіону. Закономірно, що ковідний 2020 р. призвів до скорочення чисельності таких суб'єктів, притому в окремих випадках

достатньо суттєво. Для порівняння, у Львівській області чисельність туроператорів скоротилася на 37,7 %, а турагентів – на 23,8 %; у Чернівецькій області кількість турагентів зменшилася на 30,0 %, а у Закарпатській області – на 12,5 %.

Неоднорідною слід вважати ситуацію з чисельністю обслуговуваних туроператорами та турагентами туристів. Так, після Євро-2012, що відбувалося в Україні та Польщі, показник до 2015 р. знижувався, втім, починаючи з 2016 р., не зважаючи на війну в Україні та активні бойові дії на Донбасі, мав висхідну тенденцію до зростання і у 2020 р. відбувся різкий спад, що закономірно. У підсумку кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, у 2020 р. була меншою, ніж відповідне значення цього показника у 2012 р., а саме у Закарпатській області – на 27,2 %; в Івано-Франківській області – на 43,3 %; у Львівській області – на 18,7 %; у Чернівецькій області – на 58,7 %.

Цікавими виявилися результати аналізування чисельності туристів у розрахунку на одного туроператора та турагента. Так, найбільша чисельність клієнтів в розрахунку на одне туристичне підприємство в областях Карпатського регіону України у всьому аналізованому періоді припадала на одного туроператора та одного турагента в Івано-Франківській області, тоді як найменшими були значення у Чернівецькій та Закарпатській областях. Для Львівщини чисельність обслуговуваних туристів у розрахунку на одного туроператора та одного турагента була середньою.

Однак, як на нашу думку, це обумовлено не стільки ефективністю функціонування підприємств туризму, як їх значно меншою чисельністю в Івано-Франківській області в порівнянні з кількістю суб’єктів туризму в інших областях регіону.

Ведемо мову про те, що частково інституційна інфраструктура суб’єктів туризму в Карпатському регіоні України представлена не лише підприємствами – юридичними особами, але й фізичними особами – підприємцями (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Показники чисельності фізичних осіб – підприємців – суб'єктів туристичної діяльності за областями Карпатського регіону України у 2017-2021 рр. [138,с.92-95]

Показники	Роки					2020 / 2017	
	2017	2018	2019	2020	2021	%	+/-
Закарпатська область							
Турагенти, од.	31	61	55	50	…	161,3	+19,0
Суб'єкти екскурсійної діяльності, од.	1	2	2	2	…	2,0 р.	+1,0
Івано-Франківська область							
Турагенти, од.	62	85	88	79	…	127,4	+17,0
Суб'єкти екскурсійної діяльності, од.	9	9	5	5	…	55,6	-4,0
Львівська область							
Турагенти, од.	97	161	225	168	…	173,2	+71,0
Суб'єкти екскурсійної діяльності, од.	26	39	47	49	…	188,5	+23,0
Чернівецька область							
Турагенти, од.	24	37	42	27	…	112,5	+3,0
Суб'єкти екскурсійної діяльності, од.	3	1	2	2	…	66,7	-1,0

Так, згідно даних офіційної статистики, у 2020 р. у Закарпатській області функціонувало 50 ФОПів – туристичних агентів та 2 ФОПи – суб'єкти екскурсійної діяльності. Відповідні показники в Івано-Франківській області становили 79 та 5 од.; у Львівській області – 168 і 49 од.; у Чернівецькій області – 27 та 2 од.

Як можемо констатувати, активність приватної підприємницької ініціативи в аналізованому виді бізнесу не можна вважати високою, особливо в частині екскурсійної діяльності. Хоча, ми вважаємо, що така ситуація не відповідає дійсності і у значній мірі обумовлена функціонуванням тіньового сектора економіки в цій сфері, коли чисельність пропозицій (у мережі Інтернет) щодо надання послуг гідів, екскурсоводів і т. п. в десятки разів вища.

Утім, порівняно високу чисельність ФОПів – турагентів, а також тренд до приросту їх кількості у 2020 р. до 2017 р. слід розцінювати як позитивні

зміни, які свідчать про покращення інституційних передумов для розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України.

У зазначеному світлі до позитивного відносимо й тренд до збільшення чисельності юридичних осіб, зареєстрованих в областях регіону і які спеціалізуються на таких видах економічної діяльності, як тимчасове розміщування й організація харчування та мистецтво, спорт, розваги й відпочинок (табл. 2.11), адже це є свідченням розвитку суміжних секторів та галузей туристичного комплексу територій.

Таблиця 2.11

Кількість зареєстрованих юридичних осіб за ВЕД «Тимчасове розміщування й організація харчування» та «Мистецтво, спорт, розваги й відпочинок» за областями Карпатського регіону України у 2020-2022 рр. [138,с.84]

Області	Тимчасове розміщування й організація харчування				Мистецтво, спорт, розваги й відпочинок			
	2020	2021	2022	2022 / 2020, %	2020	2021	2022	2022 / 2020, %
Закарпатська	408	410	434	106,37	343	355	374	109,04
Івано-Франківська	388	405	435	112,11	227	241	262	115,42
Львівська	1401	1478	1589	113,42	872	935	997	114,33
Чернівецька	194	209	224	115,46	201	217	249	123,88

Так, попри Covid-2019 та повномасштабну війну, чисельність суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу в Чернівецькій області за 2020-2022 рр. збільшилася на 15,5 %; у Львівській області – на 13,4 %; в Івано-Франківській області – на 12,1 %, у Закарпатській області – на 6,4 %. Ще вищими були темпи збільшення чисельності підприємств – юридичних осіб, що спеціалізуються на послугах у сферах мистецтва, спорту, розваг і відпочинку. Відповідні показники становили 23,9 %, 14,3 %, 15,4 % та 9,0 %. Як на нашу думку, зазначене є свідченням покращення передумов відносно розвитку, а також нарощення й реалізації потенціалу туристичного комплексу Карпатського регіону України.

Поступово покращується й інтелектуально-кадрове забезпечення суб'єктів туристичної діяльності в Закарпатській та Львівській областях

регіону (табл. 2.12). Так, якщо у 2018 р. середньооблікова чисельність штатних працівників на суб'єктах туристичної галузі становила 67 тис. осіб, то у 2019 р. – 71 тис. осіб. Відповідні показники у Львівській області склали 645 тис. осіб та 725 тис. осіб.

Таблиця 2.12

Показники зайнятості в суб'єктах туристичної діяльності в областях Карпатського регіону України у 2018-2019 рр. [138,с.96-97]

Області	Юридичні особи				Фізичні особи – підприємці			
	Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб		з них мають освіту в галузі туризму, %		Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб		з них мають освіту в галузі туризму, %	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Закарпатська	67	71	32,8	39,4	58	47	46,6	46,8
Івано-Франківська	436	385	18,4	19,7	118	129	30,5	34,9
Львівська	645	725	50,7	50,5	166	235	37,9	37,0
Чернівецька	127	77	33,9	44,2	67	83	55,2	65,1

Натомість, варто звернути увагу на зменшення чисельності зайнятих на туристичних суб'єктах господарювання Івано-Франківської та Чернівецької областей.

До позитивного можна віднести підвищення рівня кваліфікації персоналу туристичних підприємств, свідченням чого може слугувати зростання частки персоналу, що має відповідну спеціалізовану освіту. На 2019 р. найкращою була забезпеченість спеціалізованим персоналом туристичних підприємств у Львівській (50,5 % персоналу мало освіту в галузі туризму) та у Чернівецькій областях (44,2 %). Практично аналогічними були тренди в секторі фізичних осіб – підприємців регіону, які спеціалізуються на туристичній діяльності.

Слід також вказати на природньо високий відсоток працевлаштування жінок у суб'єктах туристичної діяльності. До прикладу, у 2019 р. частка жінок у структурі зайнятих на підприємствах галузі у Чернівецькій області становила 85,5 %, у Закарпатській області – 76,1 %, у Львівській області – 69,9 %, у Івано-Франківській області – 38,4 %.

Натомість, негативно, що частка молоді в суб'єктах туристичного діяльності Карпатського регіону України не висока, що не сприяє креативності в туристичному бізнесі. Так, частка осіб до 30 років у загальній структурі зайнятих на юридичних особах галузі у 2019 р. становила: в Івано-Франківській області – 16,1 %; у Львівській області – 29,5 %; у Закарпатській області – 31,0 %; у Чернівецькій області – 35,1 %.

Про збереження потенціалу розвитку туризму в областях Карпатського регіону України в умовах війни свідчить й інформація відносно обсягів надходжень від засобів розміщення (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Обсяги податкових надходжень від засобів розміщення за областями Карпатського регіону України у 2021-2023 рр., млн грн [137]

Області	Роки			2023/2021	
	2021	2022	2023	%	+/-
Івано-Франківська	33,7	33,4	30,2	89,6	-3,5
Закарпатська	11,5	14,6	16,8	146,1	+5,3
Львівська	37,9	52,1	60,4	159,4	+22,5
Чернівецька	2,6	2,6	5,2	200,0	+2,6

Так, у Закарпатській, Львівській та Чернівецькій областях податкові платежі у 2023 р. до 2021 р. істотно збільшилися. У Львівській області приріст становив 22,5 млн грн (обсяги податкових поступлень були на 59,4 % більшими). Відповідні показники у Закарпатській та Чернівецькій областях становили 5,3 та 2,6 млн грн (46,1 % та у 2,0 рази) відповідно. Тоді, як в Івано-Франківській області податкові надходження від засобів розміщення перебували практично на тому ж рівні, що у 2021 р., знизившись лише на 10,4 % або на 3,5 млн грн.

Такий приріст став чи не найвищим з-поміж всіх регіонів України. До прикладу, якщо у м. Києві податкові надходження від засобів розміщення у 2021 р. становили 125,1 млн грн, то у 2022 р. відповідний показник знизився до 107,6 млн грн (на 14,0 %), а у 2023 р. темпи спаду зросли до 47,0 % (у абсолютному вираженні спад склав 68,1 млн грн. з об'єктивних причин

практично аналогічні темпи скорочення податкових поступлень були характерними й для Одеської та Херсонської областей.

Таким чином, попит на туристичні послуги в областях Карпатського регіону України залишається високим. Щоправда, слід вказати на те, що в значній мірі попит на заклади розміщення зріс через використання санаторіїв, профілакторіїв та інших закладів розміщення областей регіону під цілі реабілітації та оздоровлення поранених військовослужбовців і т. п.

Зростають також і обсяги туристичного збору в областях Карпатського регіону України у 2020-2022 рр. (табл. 2.14). Так, значення показника за вказаний період збільшилися: у Львівській області у 3,5 рази; у Чернівецькій області – у 3,4 рази; в Івано-Франківській області – у 3,2 рази; у Закарпатській області – у 3,0 рази.

Таблиця 2.14

Обсяги туристичного збору за областями Карпатського регіону України у 2020-2022 рр., млн грн [138,с.216-217]

Області	Роки			2022/2020	
	2020	2021	2022	%	+/-
Закарпатська	6436,4	11748,5	19471,3	3,0 р.	13034,9
% доходів бюджету	0,53	0,83	1,33	х	+0,80
Івано-Франківська	5599,2	10358,2	17955,9	3,2 р.	12356,7
% доходів бюджету	0,37	0,57	0,94	х	+0,57
Львівська	11786,5	23081,5	41430,1	3,5 р.	29643,6
% доходів бюджету	0,28	0,45	0,68	х	+0,40
Чернівецька	706,4	1101,4	2411,2	3,4 р.	1704,8
% доходів бюджету	0,08	0,10	0,21	х	+0,13

Вказане є свідченням нарощення обсягів господарювання, а, відтак, і збільшення попиту на послуги туризму в регіоні, що є позитивною передумовою в частині розвитку туристичного комплексу областей. Однак, як вже зазначалося, така ситуація в значній мірі обумовлена потребою в послугах реабілітації, лікування та відновлення вітчизняних військових, відповідно, фінансування таких витрат за рахунок бюджетних коштів.

З іншого боку, туристичний збір ще не формує вагомої ролі у загальних податкових поступленнях у Карпатському регіоні України. Його частка у

доходах бюджетів не сягає й 1 % (за винятком Закарпатської області у 2022 р.). Відтак, ведемо мову й про не реалізований бюджетно-податковий потенціал туристичного комплексу регіону.

З початком широкомасштабного вторгнення рф в Україну у лютому 2022 р. діяльність туристичного комплексу Карпатського регіону зазнала чергового негативного впливу. Разом зі дестабілізацією ситуації, значна частина об'єктів комплексу на початку війни прийняли велику чисельність ВПО. На тепер, обмеження доступу до статистичних даних у період воєнного стану ускладнює оцінку динаміки та структурних змін в туризмі. Разом з тим, віддаленість регіону від районів активних бойових дій зумовила зростання показників туристичної діяльності порівняно з більшістю інших регіонів України. Зокрема, це демонструє аналіз динаміки податкових надходжень від галузі туризму.

2.2. Аналіз чинників розвитку туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України

Глобалізаційні процеси, у т.ч. міжнародний поділ праці, мобільність населення, виробнича кооперація, формування нових логістичних ланцюгів, стали тригерами поглиблення спеціалізації регіональних економічних систем і трансформації галузей економіки на основі диверсифікації потреб учасників ринку. Екзистенційним напрямом розвитку цих економічних процесів є туристичний ринок, який характеризується високим рівнем прибутковості, капіталізації і транснаціоналізації. Зважаючи на інтенсифікацію туристичної активності, різновекторність туристично-рекреаційних потоків, еволюцію організаційно-економічного, інвестиційно-фінансового та інституційного забезпечення туристичної діяльності з'являються новітні тенденції розвитку індустрії туризму. Це актуалізує потребу удосконалення методичних підходів до аналізу туристичного потенціалу територій, механізмів і каталізаторів розвитку, чинників стримування в умовах нестабільності.

У науковому дискурсі туристичний потенціал території розглядається як поліаспектна категорія, яка характеризує країну/регіон з точки зору достатності природно-рекреаційних, історико-культурних, економіко-організаційних ресурсів для розвитку певних видів туризму і галузі загалом. Розуміючи туристичний потенціал регіону як сукупність природних, історико-культурних об'єктів і явищ, соціально-економічних і технологічних передумов для організації і поступу туристичної діяльності на певній території, запропоновано відповідну систему показників для дослідження туристичного потенціалу (формула 2.1, табл. 2.15).

$$TP_t^n = (NP_t^n \quad SEP_t^n \quad IO_t^n) \underset{\max}{\longrightarrow} EDT_t^n \tag{2.1}$$

де TP_t^n – туристичний потенціал n-го регіону у t-період часу; NP_t^n – соціально-економічний потенціал n-го регіону у t-період часу; IO_t^n – інституційно-організаційний та інноваційний потенціал n-го регіону у t-період часу; EDT_t^n – розвиток туристичної галузі в n-му регіоні у t-період часу.

Побудова темпорально-просторових рядів показників туристичного потенціалу території здійснено на основі стандартизації індикаторів за формулою (2.2) з врахуванням відповідної умови (формула 2.3).

$$z_{mt}^{kn} = {x_{mt}^{kn}}\Big/{Et_{mt}^{k}}, \tag{2.1}$$

$$Et_{mt}^{k} = \max_{N,t}(x_m^k), \tag{2.2}$$

де z_{mt}^{k} – стандартизовані значення m-го індикатора k-ої компоненти n-го регіону у t-період часу; x_{mt}^{kn} – вихідне значення m-го індикатора k-ої компоненти n-го регіону у t-період часу; Et_{mt}^{k} – еталонне значення m-го індикатора k-ої компоненти у t-період часу; N – сукупність областей, що досліджується за t-період часу.

Таблиця 2.15

Декомпонування туристичного потенціалу території: системно-структурний підхід

Компоненти	Індикатори	Вимірники
Природний	Використання свіжої води	$м^3$, у розрахунку на 1 особу
	Потужність очисних споруд	
	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	тони, у розрахунку на 1 тис. осіб
	Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища,	євро, у розрахунку на одну особу
	Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища	% до ВРП
	Частка земель природно-заповідного фонду	%
	Частка забудованих земель	
	Частка площі сільсько-господарських угідь	
Соціально-економічний	Валовий регіональний продукт	євро, у розрахунку на одну особу
	Зайнятість населення у віці 15-70 років	% до всього населення відповідного віку
	Середньомісячна номінальна заробітна плата	євро, у середньому на одного штатного працівника
	Наявний дохід населення	євро, у розрахунку на одну особу
	Індекс споживчих цін	% до попереднього року
	Прямі іноземні інвестиції	євро, у розрахунку на одну особу
	Капітальні інвестиції	
	Кількість малих підприємств	од., у розрахунку на 10 тис. населення
	Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі	євро, у розрахунку на одну особу
	Обсяги зовнішньоекономічної діяльності	
Інституційно-організаційний та інноваційний	Інноваційна продуктивність праці*	євро, у розрахунку на одну особу
	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування	особи, у розрахунку на один заклад колективного розміщення
	Кількість колективних засобів розміщування	од, у розрахунку на 10 тис. осіб
	Кількість бібліотек	
	Кількість клубних закладів	
	Кількість туроператорів та турагентів	
	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	особи, у розрахунку на одного туроператора та турагента
	Кількість місць у колективних засобах розміщення	од, у розрахунку на одного туриста
	Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах розміщення	доби
	Середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення	
	Частка іноземців-туристів у регіоні	% всіх туристів

Примітка: *відношення кількості реалізованої інноваційної продукції до загальної чисельності зайнятих у віці 15-70 р.

Джерело: систематизовано автором

Дослідження туристичного потенціалу здійснено на основі композиційного підходу, який ґрунтується на побудові емпіричного показника з врахуванням значущості кожного індикатора та компоненти у відповідний період часу. Застосування такого підходу дозволяє врахувати структурні, просторові та динамічні характеристики досліджуваного явища, виявити ті детермінанти, які мають вагомий вплив на розвиток туристичного потенціалу території.

Задля визначення вагової значущості індикаторів і компонент туристичного потенціалу території застосовано метод головних компонент (формули 2.3-2.4).

$$w_m^{kn} = {F_m^{kn}}\Big/{\sum\left|F_m^{kn}\right|}, \qquad \sum w_m^{kn} = 1 \qquad (2.3)$$

$$w_k^{n} = {F_k^{n}}\Big/{\sum\left|F_k^{n}\right|}, \qquad \sum w_k^{n} = 1 \qquad (2.4)$$

де w_m^{kn} – коефіцієнти вагової значущості m-го індикатора k-ої компоненти n-го регіону; F_{mt}^{kn} – факторна ознака m-го індикатора k-ої компоненти n-го регіону; w_k^n – коефіцієнти вагової значущості k-ої компоненти n-го регіону; F_k^n – факторна ознака k-ої компоненти n-го регіону.

Примітно, що вага кожного індикатора є диференційована за просторовою ознакою, однак, перманентна – за темпоральною ознакою (стала величина протягом усього періоду дослідження).

Побудова динамічних рядів компонент і емпіричних показників туристичного потенціалу території здійснена з використанням методу лінійного зважування індикаторів (формули 2.5-2.6).

$$TP_t^{kn} = \sum_{m=1}^{l} z_{mt}^{kn} * w_m^{kn}, \qquad (2.5)$$

$$TP_t^{n} = \sum_{k=1}^{j} TP_t^{kn} * w_k^{n}, \qquad (2.6)$$

де TP_t^{kn} – емпіричні показники k-ої компоненти туристичного потенціалу n-го регіону у t-період часу; l – кількість індикаторів у

компоненті; j – кількість компонент туристичного потенціалу.

Інформаційно-аналітичною базою дослідження туристичного потенціалу є області Карпатського регіону України за 2010-2023 рр. Розрахунок емпіричних показників туристичного потенціалу території за 2022-2023 рр. здійснена на основі принципу «умовного форсайту» – короткострокового прогнозування з врахуванням поточного сценарію розвитку.

Вихідні дані індикаторів для побудови форсайту туристичного потенціалу регіонів розраховано за формулою (2.7).

$$xf_{mt}^{kn} = \begin{cases} \overline{x_{mt,t+1}^{kn}} * cl_m^{kn} \\ min\left(x_{mt}^{kn}\right); \ t \in (t_0; t_y) \end{cases}, \quad (2.7)$$

де xf_{mt}^{kn} – «форсайтове» значення m-го індикатора k-ої компоненти n-го регіону у t-період часу; cl_m^{kn} – коефіцієнт втрат m-го індикатора k-ої компоненти n-го регіону; t_0, t_y – початковий і кінцевий період дослідження.

Природний потенціал регіону характеризується географічним розташуванням, наявністю водних, земельних і підземних ресурсів (мінеральні води, печери та ін.), особливостями флори та фауни тощо. Природно-географічні умови регіону мають ключову роль у виборі туристичного напрямку для споживачів, а багатство природних ресурсів і можливості їх використання – один із домінуючих впливів на темпи розвитку туристично-рекреаційної галузі території. Ефективне використання рекреаційних ресурсів як складової природного потенціалу регіону забезпечує прибутковість і рентабельність суб’єктів господарювання, конкурентоспроможність туристичної галузі, збільшення обсягів інвестицій та нарощення туристичного потенціалу території загалом.

Відтак, області Карпатського регіону володіють значним природно-рекреаційним потенціалом. За результатами аналізу встановлено, що вагомість індикаторів природного потенціалу на формування і розвиток туристичного потенціалу території диференційована за просторовою ознакою

(табл. 2.16). Наприклад, для Закарпатської області найбільшу вагу мали витрати на охорону навколишнього природного середовища, як у розрахунку на одного мешканця області (17,3 %), так і частки ВРП (17,2 %). Частка земель природно-заповідного фонду мала найменший ваговий вплив на розвиток туристичного потенціалу в Закарпатській області (7,2 %). Натомість для Івано-Франківської області вагова значущість даного індикатора є однією із найбільшою і становить 17,8 %.

Таблиця 2.16

Вагова значущість індикаторів природного потенціалу областей Карпатського регіону України, %, 2010-2021 рр.

Індикатори	Області Карпатського регіону України			
	Закарпатська	Львівська	Івано-Франківська	Чернівецька
Використання свіжої води, $м^3$ на 1 особу	9,2	3,7	15,6	18,3
Потужність очисних споруд, $м^3$ на 1 особу	14,1	10,4	12,8	17,0
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т на 1 тис. осіб	15,4	11,1	15,0	0,2
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, у розрахунку на одну особу, євро	17,3	12,5	0,4	11,6
Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, %	17,2	17,5	0,8	15,7
Частка земель природно-заповідного фонду, %	7,2	15,8	17,8	13,3
Частка забудованих земель, %	10,3	18,3	19,6	21,9
Частка площі сільсько-господарських угідь, %	9,2	10,6	18,1	1,8

Джерело: побудовано на основі даних додатку Г з використанням формули 2.3

Водні ресурси (індикатор «Використання свіжої води, $м^3$ на 1 особу») є вагомою детермінантою розвитку туристичного потенціалу для Івано-Франківської і Чернівецької областей (коефіцієнт рівний 15,6 % і 18,3 % відповідно), а земельні (індикатор «Частка площі сільсько-господарських угідь, %») – для Львівської (10,6 %) і Івано-Франківської (18,1 %) областей. Вага індикатора «Потужність очисних споруд, $м^3$ на 1 особу» є домінантною для Чернівецької області (17 %), помірною – для Закарпатської і Івано-

Франківської областей (14,1 % і 12,8 % відповідно). Індикатор «Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення» не є вагомо значущим для розвитку туристичного потенціалу Чернівецької області (0,2 %) і навпаки, значущим – для Закарпатської (15,4 %) і Івано-Франківської (15,0 %) областей.

Соціально-економічний потенціал території на науковому фронті трактується як здатність економіки регіону, її галузей, у т.ч. суб'єктів господарювання, здійснювати виробничо-економічну діяльність задля задоволення потреб споживачів, підвищення рівня і якості життя суспільства. Соціально-економічний потенціал регіону детермінований забезпеченістю природними ресурсами, засобами виробництва, трудовими ресурсами (сукупність людських ресурсів, їх кваліфікація, рівень освіти, професійні навики, досвід та ін.), фінансовою спроможністю (обсяги та автономність фінансового капіталу, інвестиційний потенціал та ін.), міжнародною співпрацею та зв'язками (зовнішньоекономічна діяльність/міжнародна торгівля, міжнародна кооперація, співробітництво та ін.) тощо. Розвиток соціально-економічного потенціалу як компоненти туристичного потенціалу Карпатського регіону України через особливості транскордонного співробітництва з країнами ЄС корелює з ефективністю імплементації відповідних організаційно-економічних та інституційних механізмів, які дозволяють покращити туристичне позиціювання областей регіону, підвищити рівень їхньої конкурентоспроможності.

Проведені розрахунки вагової значущості індикаторів соціально-економічного потенціалу областей Карпатського регіону України довели тезу, що найбільший вплив на його розвиток мають ті детермінанти, які визначають купівельну спроможність населення і фінансову самодостатність території здійснювати торговельно-виробничі відносини (табл. 2.17). Так, вага індикатора «Наявний дохід населення, євро у розрахунку на одну особу» для Львівської області становила 17,3 %, а для інших областей Карпатського регіону знаходилася у діапазоні від 12,5 % до 14,3 %. Вагова значущість

роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі склала 13,3 % для Закарпатської і Чернівецької областей, 14,3 % – для Львівської і Івано-Франківської областей.

Таблиця 2.17

Вагова значущість індикаторів соціально-економічного потенціалу областей Карпатського регіону України, %, 2010-2021 рр.

Індикатори	Області Карпатського регіону України			
	Закарпатська	Львівська	Івано-Франківська	Чернівецька
ВРП на душу населення у фактичних цінах, євро	12,8	5,4	15,1	12,4
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, % до всього населення відповідного віку	13,0	7,9	9,9	8,4
Середньомісячна номінальна заробітна плата, євро у середньому на одного штатного працівника	12,4	3,2	7,2	3,3
Наявний дохід населення, євро у середньому на одного штатного працівника	12,5	17,3	14,3	13,0
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	5,2	4,1	3,3	0,1
Прямі іноземні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	10,0	16,6	12,1	13,8
Капітальні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	9,7	1,7	9,5	11,1
Кількість малих підприємств, у розрахунку на 10 тис. населення	8,0	15,3	7,9	12,2
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі, євро у середньому на одного штатного працівника	13,3	14,3	14,3	13,3
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності, євро у середньому на одного штатного працівника	3,1	14,2	6,3	12,4

Джерело: побудовано на основі даних додатку Г з використанням формули 2.3

Прямі іноземні інвестиції залишаються екзистенційною детермінантою розвитку туристичного потенціалу Карпатського регіону України, вага якої для областей становила не менше 10,0 %, а для Львівської області – 16,6 %. Натомість ваговий вплив капітальних інвестицій на розвиток туристичного потенціалу значно менший для Львівської області (1,7 %), а для інших територій знаходився у діапазоні від 9,5 % (Закарпатська, Івано-Франківська області) до 11,1 % (Чернівецька область). Інвестиційний потенціал

туристичної галузі регіону залежить від кількості та різноманітності туристичних об’єктів, загального стану туристичної інфраструктури, конкурентоспроможності та дохідності галузі, з одного боку, та макроекономічної ситуації, привабливості бізнес-середовища та економічної кон’юнктури, споживчого попиту, купівельної спроможності населення у регіоні тощо.

Розвитку туристичного потенціалу, активізації туристичної дестинації, підвищенню туристичної конкурентоспроможності областей Карпатського регіону України сприяли висока якість обслуговування туристів (трансфер, розміщення, харчування та ін.), різноманіття атрактивних об’єктів природи, культури, релігії та історії, дифузія інформаційно-комунікаційних технологій у процеси виробництва та просування туристичного продукту на ринку тощо. Так, для Львівської області кількість місць у колективних засобах розміщення, кількість туроператорів і турагентів є вагомими інституційно-організаційними детермінантами розвитку туристичного потенціалу, коефіцієнти вагової значущості яких становили 16,3 % і 15,7 % відповідно (табл. 2.18). На розвиток туристичного потенціалу Івано-Франківської області найбільший вплив серед детермінант інституційно-організаційної складової мали кількість туроператорів та турагентів (19,3 %) і період перебування українців у закладах колективного розміщення (16,6 %). Натомість, на розвиток туристичного потенціалу Чернівецької області спостерігався найбільший вплив таких індикаторів, як кількість колективних засобів розміщування (15,7 %) і середня тривалість перебування іноземців у них (15,1 %), а Закарпатської області – кількість клубних закладів (17,9 %) і частка іноземців-туристів у регіоні (15,6 %). Відтак, обсяги туристичних потоків були вагомим індикатором розвитку туристичного потенціалу усіх областей регіону протягом 2010-2021 рр., вага індикатора «Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування» становила 11,2 % (Львівська і Чернівецька області) і 13,5 % для Івано-Франківської області.

Таблиця 2.18

Вагова значущість індикаторів інституційно-організаційного та інноваційного потенціалу областей Карпатського регіону України, %, 2010-2021 рр.

Індикатори	Області Карпатського регіону України			
	Закарпатська	Львівська	Івано-Франківська	Чернівецька
Інноваційна продуктивність праці, євро, у розрахунку на одну особу	12,9	15,8	9,0	7,1
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, особи у розрахунку на один заклад колективного розміщення	5,6	11,2	13,5	11,2
Кількість колективних засобів розміщування, од, у розрахунку на 10 тис. осіб	7,4	9,3	10,8	15,7
Кількість бібліотек, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	7,2	7,0	0,3	6,3
Кількість клубних закладів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	17,9	4,3	10,2	2,8
Кількість туроператорів та турагентів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	1,2	15,7	19,3	13,6
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, особи, у розрахунку на одного туроператора та турагента	5,3	12,1	10,3	11,9
Кількість місць у колективних засобах розміщення, од., у розрахунку на одного туриста	1,2	16,3	0,5	1,4
Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах розміщення, доби	12,8	5,7	8,2	15,1
Середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення, доби	12,9	0,1	16,6	13,0
Частка іноземців-туристів у регіоні, % до всіх туристів в Україні	15,6	2,5	1,2	1,9

Джерело: побудовано на основі даних додатку Г з використанням формули 2.3

Варто відзначити, що найменший вплив на інституційно-організаційну складову туристичного потенціалу Карпатського регіону України мали такі індикатори, як кількість місць у колективних засобах розміщення (Закарпатська і Чернівецька області – 1,2 % і 1,4 % відповідно), середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення

(Львівська область – 0,1 %), кількість бібліотек (Івано-Франківська область – 0,3 %).

Процес трансформації науково-технічних ідей, винаходів, оригінальних організаційних, управлінських і маркетингових рішень задля створення і просування нового туристичного продукту відіграє ключову роль у розвитку туристичного потенціалу території, що і підтверджують результати дослідження. Зокрема, вага індикатора «Інноваційна продуктивність праці, євро, у розрахунку на одну особу» для Львівської області, яка одна із перших в Україні розпочала реалізовувати стратегію «Економіка знань» через впровадження смартспеціалізації, дифузію інновацій, становила 15,8 %. Для Закарпатської області ваговий вплив цієї детермінанти був вище помірного (12,9%), а для інших областей Карпатського регіону України – помірний (9,0 % для Івано-Франківської області, 7,1 % для Чернівецької області). Такий розподіл можна пояснити тим, що інноваційна активність в туристичній діяльності в цих областях мала високий ризик, пов’язаний з невизначеністю результатів імплементації туристичних інновацій і сприйняття їх споживачами туристичного продукту.

На основі використання композиційного підходу встановлено, що найбільші значення емпіричного показника природного потенціалу були характерні для Чернівецької та Івано-Франківської областей (середнє значення емпіричного показника компоненти «Природний потенціал» за 2010-2021 рр. становили 0,695 і 0,687 відповідно) (табл. 2.19), найменші показники – для Закарпатської області (0,552). Піки розвитку природного потенціалу Львівської області спостерігалися у 2015-2016 рр. (0,692-0,695), а Закарпатської області – у 2017 р. (0,663).

Емпіричний показник соціально-економічного потенціалу Львівської області протягом 2010-2021 рр. суттєво більший, ніж відповідні значення показників інших областей Карпатського регіону України. Зокрема, у 2021 р. рівень соціально-економічного потенціалу Львівської області склав 0,911; для порівняння, Чернівецької і Закарпатської областей – 0,461 і 0,695

відповідно, що на 0,45 в.п. і 0,22 в.п. менше відповідно. Значного регресу соціально-економічного потенціалу області Карпатського регіону України зазнали у періоди кризи 2014-2015 рр. і пандемії Covid-19 (2020-2021 рр.). Зменшення емпіричних показників Закарпатської області становили 0,09 в.п. (з 0,786 у 2014 р. до 0,695 у 2021 р.), Івано-Франківської області – 0,13 в.п. (з 0,871 у 2014 р. до 0,744 у 2020 р.), Львівської області – 0,04 в.п. (з 0,915 у 2014 р. до 0,877 у 2018 р.) і Чернівецької – 0,09 в.п. (з 0,586 у 2013 р. до 0,461 у 2021 р.).

Таблиця 2.19

Емпіричні показники компонент туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України, 2010-2021 рр.

Області	Роки											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Природний потенціал												
Закарпатська	0,450	0,423	0,455	0,440	0,577	0,619	0,660	0,663	0,606	0,590	0,567	0,576
Івано-Франківська	0,672	0,678	0,681	0,678	0,680	0,733	0,705	0,706	0,704	0,674	0,655	0,672
Львівська	0,625	0,591	0,624	0,647	0,684	0,695	0,692	0,659	0,607	0,571	0,600	0,602
Чернівецька	0,664	0,692	0,723	0,747	0,779	0,731	0,727	0,731	0,663	0,659	0,605	0,617
КРУ	***0,603***	***0,596***	***0,621***	***0,628***	***0,680***	***0,694***	***0,696***	***0,689***	***0,645***	***0,623***	***0,607***	***0,617***
Соціально-економічний потенціал												
Закарпатська	0,795	0,795	0,777	0,797	0,786	0,754	0,744	0,769	0,695	0,725	0,703	0,695
Івано-Франківська	0,847	0,820	0,860	0,857	0,871	0,859	0,828	0,803	0,774	0,751	0,744	0,760
Львівська	0,913	0,915	0,943	0,914	0,915	0,888	0,899	0,891	0,877	0,899	0,907	0,911
Чернівецька	0,602	0,577	0,570	0,586	0,549	0,544	0,528	0,512	0,470	0,464	0,471	0,461
КРУ	***0,789***	***0,777***	***0,787***	***0,788***	***0,780***	***0,761***	***0,750***	***0,743***	***0,704***	***0,710***	***0,706***	***0,707***
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал												
Закарпатська	0,722	0,706	0,671	0,699	0,714	0,744	0,751	0,754	0,684	0,579	0,551	0,560
Івано-Франківська	0,595	0,698	0,689	0,651	0,740	0,699	0,753	0,696	0,759	0,715	0,774	0,764
Львівська	0,611	0,635	0,631	0,648	0,726	0,796	0,813	0,823	0,743	0,839	0,814	0,822
Чернівецька	0,622	0,596	0,493	0,474	0,477	0,491	0,520	0,562	0,662	0,661	0,543	0,587
КРУ	***0,638***	***0,659***	***0,621***	***0,618***	***0,664***	***0,683***	***0,709***	***0,709***	***0,712***	***0,698***	***0,670***	***0,683***

Примітка: КРУ – Карпатський регіон України

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.16-2.18 з використанням формули 2.5

Протягом 2010-2021 рр. Львівська та Івано-Франківська області були лідерами за показником розвитку інституційно-організаційної та

інноваційної складової туристичного потенціалу. Так, усереднений показник цієї компоненти для Львівської області рівний 0,742 і 0,711 для Івано-Франківської, що свідчить про високі темпи розвитку туристичної інфраструктури в цих областях. Для порівняння, цей показник для Закарпатської області становив 0,678, а Чернівецької – 0,672. Середньорічний темп зростання інституційно-організаційного та інноваційного потенціалу Карпатського регіону України склав 0,41 %. Водночас, для Закарпатської і Чернівецької областей ці показники мали від'ємні значення (1,5 % і 0,3 % відповідно) (рис. 2.3).

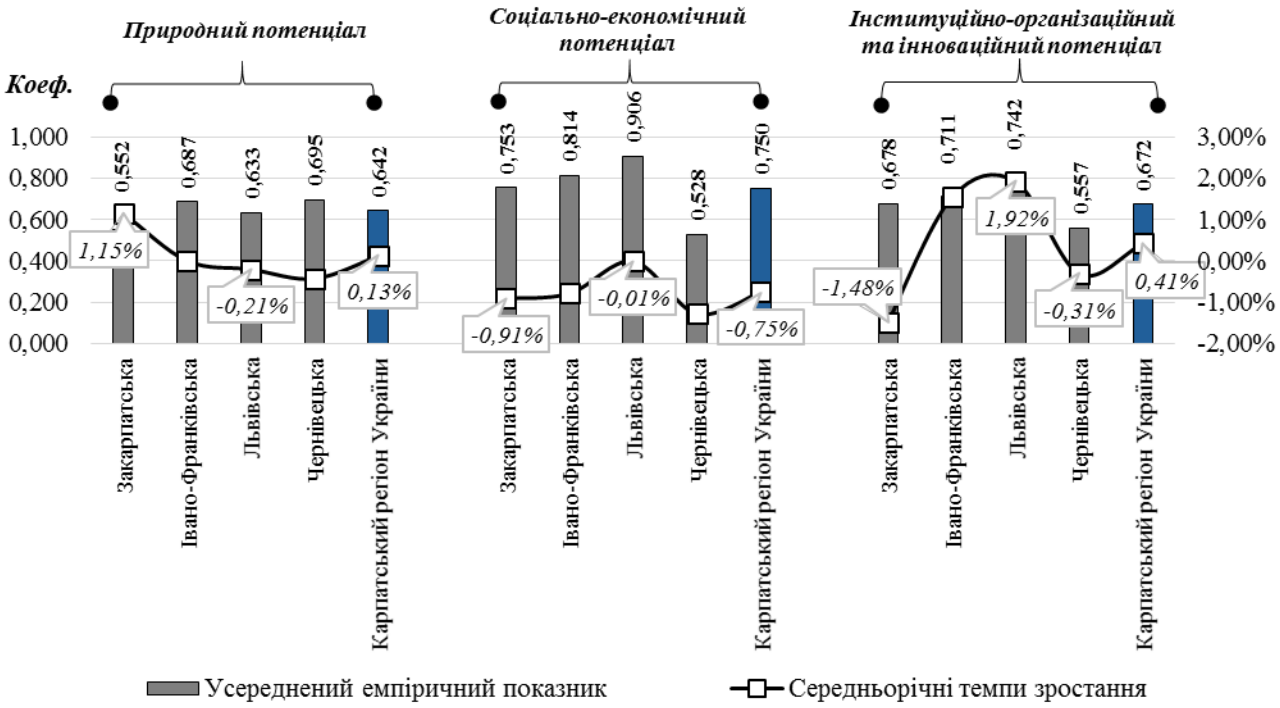

Рис. 2.3. **Середньорічні темпи зміни розвитку на тлі усередненого значення туристичного потенціалу Карпатського регіону України, 2010-2021 рр.**

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.19

Повномасштабна війна рф проти України призвела до послаблення туристично-рекреаційного потенціалу країни загалом і Карпатського регіону зокрема (обсяги зовнішніх туристичних потоків стали критично малими, суттєво зменшився потенціал внутрішнього туризму). За результатами дослідження встановлено, що у 2022 р. і 2023 р. темпи розвитку природного

потенціалу Карпатського регіону України становили 0,01 в.п. і. 0,002 в.п. відповідно (табл. 2.20). Спостерігалося скорочення соціально-економічного та інституційно-організаційного потенціалу регіону на 0,03 в.п. у 2022 р. і на 0,01 в.п. у 2023 р. Збільшення емпіричних показників компонент туристичного потенціалу за 2021-2022 рр. характерне лише для Львівської та Чернівецької областей, зокрема природного потенціалу – на 0,06 в.п. і 0,03 в.п. відповідно, соціально-економічного – на 0,01в.п. і 0,04 в.п. відповідно, інституційно-організаційного, інноваційного потенціалу – на 0,02 в.п. і 0,01 в.п. відповідно.

Таблиця 2.20

Емпірика форсайту компонент туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України, 2022-2023 рр.

Області	Період		Відхилення, в.п.	
	2022	2023	2022-2021	2023-2021
Природний потенціал				
Закарпатська	0,521	0,559	-0,054	-0,017
Івано-Франківська	0,669	0,670	-0,003	-0,002
Львівська	0,665	0,621	0,063	0,019
Чернівецька	0,644	0,625	0,027	0,008
Карпатський регіон України	***0,625***	***0,619***	0,008	0,002
Соціально-економічний потенціал				
Закарпатська	0,602	0,619	-0,093	-0,076
Івано-Франківська	0,698	0,719	-0,062	-0,041
Львівська	0,918	0,925	0,006	0,014
Чернівецька	0,503	0,539	0,042	0,078
Карпатський регіон України	***0,680***	***0,700***	-0,027	-0,006
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал				
Закарпатська	0,556	0,551	-0,003	-0,009
Івано-Франківська	0,727	0,715	-0,038	-0,049
Львівська	0,841	0,838	0,019	0,016
Чернівецька	0,599	0,589	0,011	0,002
Карпатський регіон України	***0,681***	***0,673***	-0,003	-0,010

Джерело: побудовано на основі даних додатку Г з використанням формули 2.7

На формування туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України за 2010-2021 рр. найбільший вплив мала соціально-економічна компонента, середня вага становила 39,8 % (рис. 2.4). Для Закарпатської, Львівської та Івано-Франківської областей природний

потенціал мав найменший ваговий вплив на розвиток туристичного потенціалу території загалом; наприклад, для Львівської області становив 15,3 %. Натомість, для Чернівецької області інституційно-організаційний та інноваційний потенціал мав найменшу вагову значущість (32,95 %).

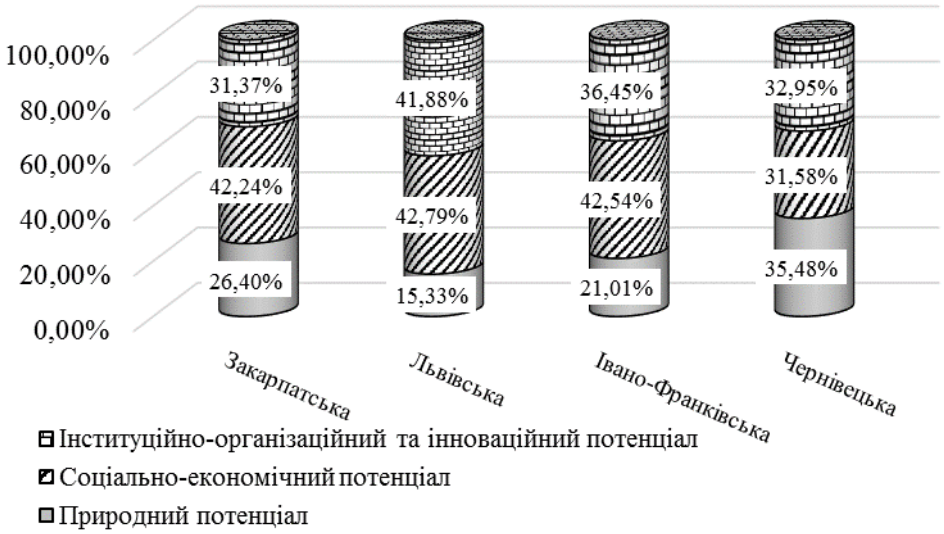

Рис. 2.4. **Вагова значущість компонент туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України, %, 2010-2021 рр.**

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.19 з використанням формули 2.4

Найбільші значення емпіричного показника туристичного потенціалу Закарпатської області були у 2017 р. (0,736), що на 0,012 в.п. більше, ніж середній показник Карпатського регіону України (рис. 2.5). Примітно, що протягом досліджуваного періоду спотерігалася суттєва дивергенція розвитку туристичного потенціалу Закарпатської області від середньорегіональних показників, зокрема у 2020-2021 рр. показники дивергенції рівні 0,07 в.п. Побудований форсайт туристичного потенціалу регіону дозволив встановити, що у період війни Закарпатська область змогла зберегти туристичний потенціал на рівні 2021 р., але поглиблення соціально-економічної кризи та суттєве зменшення туристичних потоків на фоні міграційної кризи призвели до незначного зменшення розвитку туристичного потенціалу області на 0,03 в.п. за 2022-2023 р.

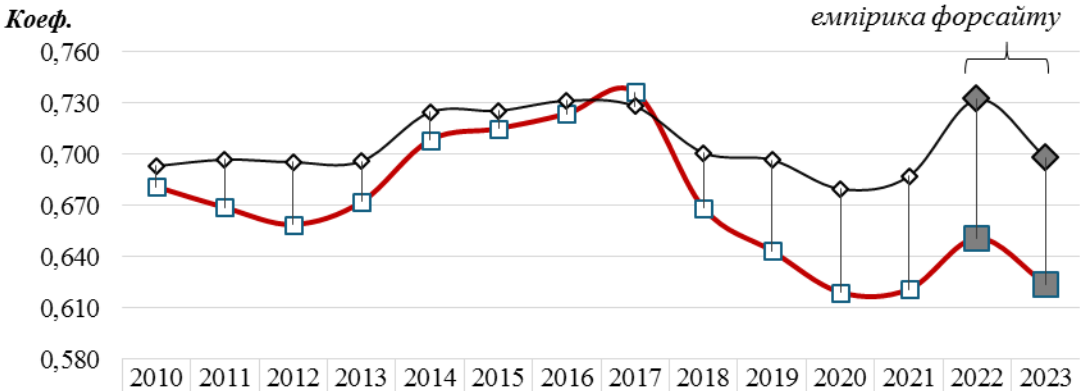

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Закарпатська	0,681	0,669	0,659	0,672	0,708	0,715	0,724	0,736	0,668	0,643	0,619	0,621	0,651	0,624
Карпатський регіон	0,693	0,697	0,695	0,696	0,725	0,726	0,731	0,728	0,701	0,697	0,680	0,687	0,732	0,698

Рис. 2.5. **Композиційні коефіцієнти розвитку туристичного потенціалу Закарпатської області на тлі Карпатського регіону України, 2010-2023 рр.**

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.19-2.20, рис. 2.4 з використанням формули 2.6

На відміну від Закарпатської у Львівській області протягом 2021-2023 рр. спостерігалася значно вищі показники розвитку туристичного потенціалу (темп розвитку становив 0,72 в.п.). Найбільший рівень розвитку туристичного потенціалу Львівської області був у 2016-2017 рр. (емпіричні показники рівні 0,831 і 0,827 відповідно). Нестабільні соціально-економічні умови та війна рф проти України не стали тригерами послаблення туристичного потенціалу Львівської області, яка за результатами дослідження змогла забезпечити розвиток туристичного потенціалу в 2021-2023 рр. на 0,03 в.п. (рис. 2.6). Так, Львівська область у 2022-2023 рр. була лідером за показниками податкових надходжень від туристичної галузі серед усіх регіонів України (у 2023 р. обсяги податкових надходжень становили 46,85 млн грн). Зокрема, особливий розвиток туристичного потенціалу спостерігався у Трускавецькій (обсяги податкових надходжень у 2023 р. склали 1,7 млн грн), Східницькій, Зимноводівській і Славській громадах (загалом 5,4 млн грн) [56], у яких ключовою галуззю економіки є індустрія гостинності. Найбільшу частку становили внутрішні туристи, зокрема

військовослужбовці та члени їхніх сімей, а також іноземці, метою поїздки яких був діловий туризм, участь у конференціях тощо.

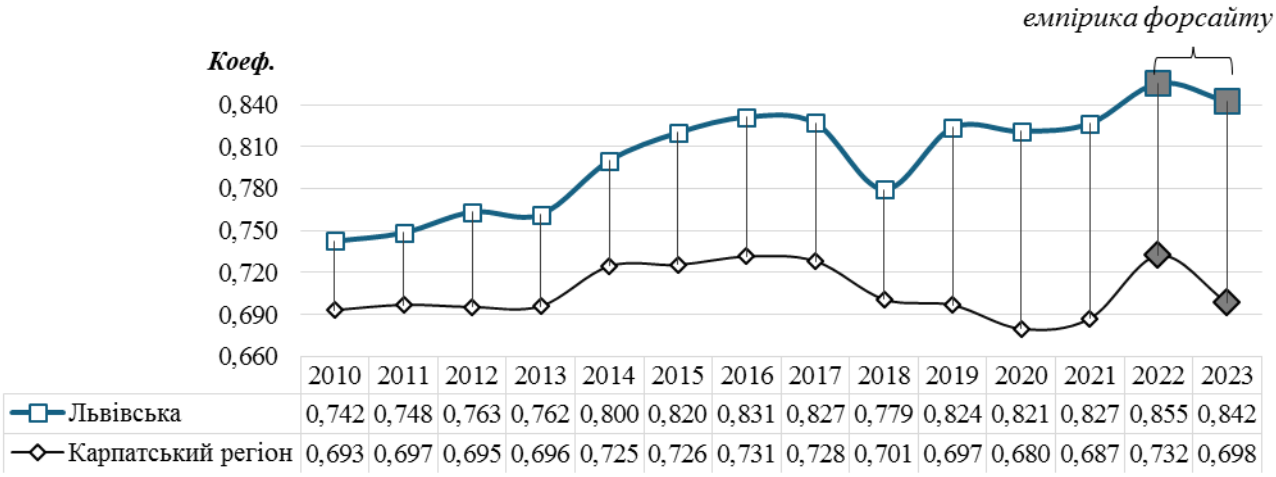

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Львівська	0,742	0,748	0,763	0,762	0,800	0,820	0,831	0,827	0,779	0,824	0,821	0,827	0,855	0,842
Карпатський регіон	0,693	0,697	0,695	0,696	0,725	0,726	0,731	0,728	0,701	0,697	0,680	0,687	0,732	0,698

Рис. 2.6. **Композиційні коефіцієнти розвитку туристичного потенціалу Львівської області на тлі Карпатського регіону України, 2010-2023 рр.**

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.19-2.20, рис. 2.4 з використанням формули 2.6

Туристичний потенціал Івано-Франківської області у порівнянні з іншими областями Карпатського регіону чи інших регіонів України детермінований особливими умовами та чинниками розвитку, у т. ч. природними ресурсами (гори, ріки, водоспади, національні парки), культурною спадщиною (музеї, фортеці, старовинні міста), видами активного відпочинку (фестивалі, гірськолижні курорти, трекінг) тощо. Так, найбільші значення емпіричного показника розвитку туристичного потенціалу Івано-Франківської області спостерігалися у 2014-2016 рр. (0,783, 0,774 і 0,775 відповідно), а найменші – у 2019-2020 рр. через зменшення обсягів інвестицій у туристичну галузь і туристичних потоків у регіоні як наслідки пандемії (рис. 2.7). Середній показник розвитку туристичного потенціалу області у 2010-2023 рр. становив 0,752, що на 0,08 в.п. і 0,05 в.п. більше, ніж у Закарпатській області та Карпатському регіоні загалом відповідно.

Екзистенційними викликами війни на розвиток туристичного потенціалу в Івано-Франківській області стали зменшення кількості

іноземних туристів на гірськолижних курортах, припинення діяльності значної кількості суб'єктів господарювання в індустрії гостинності (готелі, хостели, ресторани, кафе), інфраструктурні пошкодження, що ускладнило доступ до деяких туристичних місць та ін. Однак, значні обсяги внутрішнього туризму, волонтерського руху та прямих іноземних інвестиції в туристичну інфраструктуру унеможливили поглиблення наслідків війни та стали тригерами сталого розвитку туристичного потенціалу області. Підтвердженню цьому є побудовані показники форсайту розвитку туристичного потенціалу Івано-Франківської області у 2022-2023 рр. Так, емпіричний показник розвитку туристичного потенціалу у 2022 р. становив 0,787, що на 0,04 в.п. більше, ніж у 2021 р., а у 2023 р. – 0,741, що на 0,01 в.п. більше, ніж у 2020 р. (період поширення пандемії).

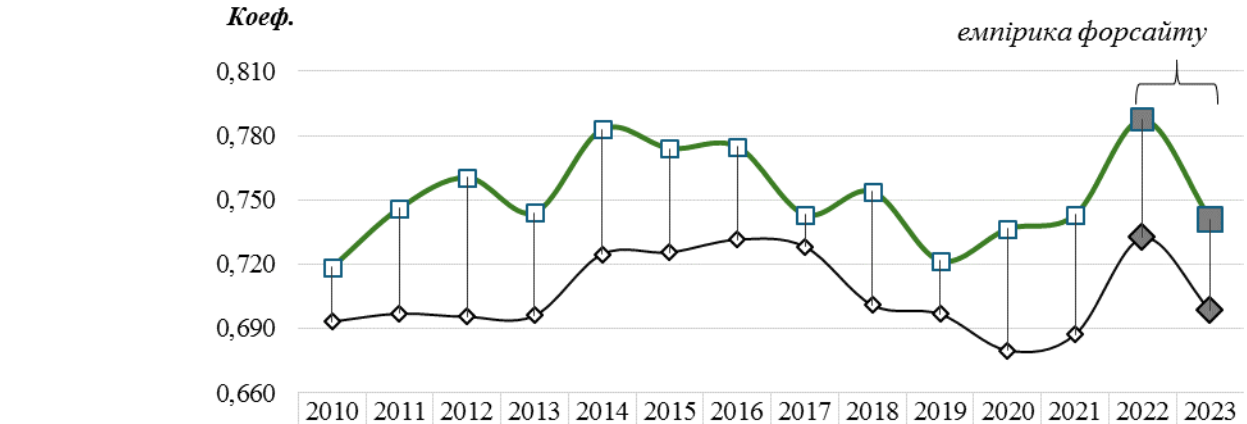

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Івано-Франківська	0,718	0,746	0,760	0,744	0,783	0,774	0,775	0,743	0,754	0,722	0,736	0,743	0,787	0,741
Карпатський регіон	0,693	0,697	0,695	0,696	0,725	0,726	0,731	0,728	0,701	0,697	0,680	0,687	0,732	0,698

Рис. **2.7. Композиційні коефіцієнти розвитку туристичного потенціалу Івано-Франківської області на тлі Карпатського регіону України, 2010-2023 рр.**

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.19-2.20, рис. 2.4 з використанням формули 2.6

Чернівецька область є однією з небагатьох в Україні, яка має багату архітектурно-містобудівну спадщину, відрізняється етнічним і типологічним різноманіттям, поєднанням природних ландшафтів, локацій рекреації,

культурно-історичних і релігійних об'єктів. Однак, внаслідок значної дивергенції регіону від середньодержавного показника соціально-економічного розвитку поступ туристичного потенціалу Чернівецької області заходився нижче значень показників Карпатського регіону України загалом за досліджуваний період (рис. 2.8). Зокрема, значне відставання спостерігалося у 2020-2021 рр. (емпіричні показники становили 0,543 і 0,558 відповідно). Примітно, що у період війни 2022-2023 рр. Чернівецька область, як й інші області Карпатського регіону України, не зазнали критичного впливу на розвиток туристичного потенціалу. У 2022 р. емпіричний показник форсайту розвитку туристичного потенціалу області становив 0,635, що на 0,08 в.п., ніж у 2022 р., а у 2023 р. – на 0,03 в.п. більше, ніж у 2020 р.

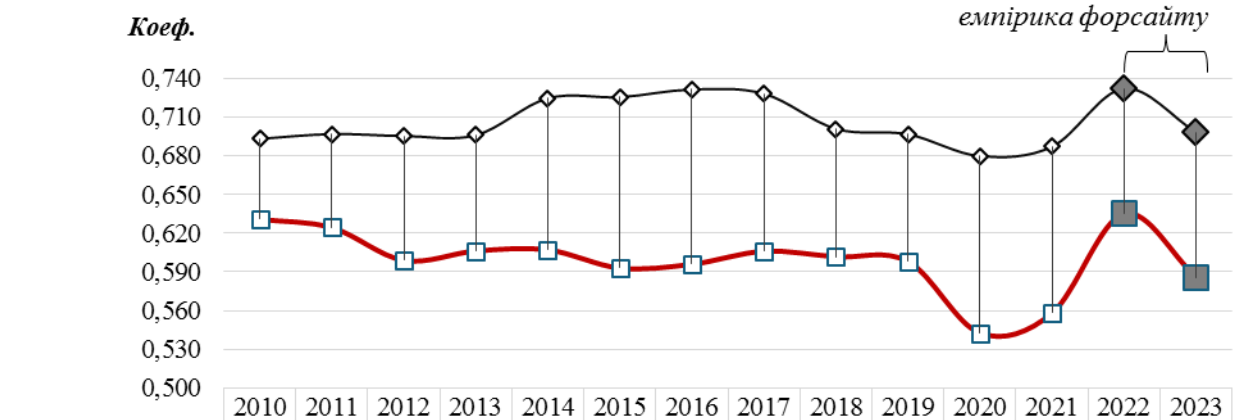

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Чернівецька	0,631	0,624	0,599	0,606	0,607	0,593	0,596	0,606	0,602	0,598	0,543	0,558	0,635	0,586
Карпатський регіон	0,693	0,697	0,695	0,696	0,725	0,726	0,731	0,728	0,701	0,697	0,680	0,687	0,732	0,698

Рис. 2.8. **Композиційні коефіцієнти розвитку туристичного потенціалу Чернівецької області на тлі Карпатського регіону України, 2010-2023 рр.**

Джерело: побудовано на основі даних табл. 2.19-2.20, рис. 2.4 з використанням формули 2.6

Виявлення каталізаторів і регресорів розвитку туристичного потенціалу Карпатського регіону України дозволить розробити та реалізувати нову регіональну стратегію поступу туризму в умовах повоєнного відновлення. За результатами дослідження факторної ознаки ідентифіковано детермінанти, зміна яких у поточній перспективі сприятиме сталому розвитку або призведе до регресу туристичного потенціалу регіону. Зокрема, індикатори-регресори

мають контраверсійний (невизначений) характер впливу на процес розвитку туристичної галузі у короткостроковому періоді (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Каталізатори та регресори розвитку туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України: метод факторної ознаки, 2021-2023 рр.

Індикатори	Області КРУ			
	(1)	(2)	(3)	(4)
Природний потенціал				
Використання свіжої води			+	+
Потужність очисних споруд	+			+
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	!		!	
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища	+			
Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП	+	+		
Частка земель природно-заповідного фонду		!	+	
Частка забудованих земель		+	!	!
Частка площі сільсько-господарських угідь			!	
Соціально-економічний потенціал				
ВРП на душу населення у фактичних цінах	!		!	!
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років	!			
Середньомісячна номінальна заробітна плата	+			
Наявний дохід населення	+	+	+	+
Індекс споживчих цін				
Прямі іноземні інвестиції		+	+	+
Капітальні інвестиції				!
Кількість малих підприємств		!		!
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі	!		!	!
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності				+
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал				
Інноваційна продуктивність праці		!		
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування				
Кількість колективних засобів розміщування				!
Кількість бібліотек				
Кількість клубних закладів	+			
Кількість туроператорів та турагентів		!	+	
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами				+
Кількість місць у колективних засобах розміщення		+		
Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах				+
Середня тривалість перебування українців у колективних закладах			+	+
Частка іноземців-туристів у регіоні	+			

Примітка: сірим фоном виділено індикатори, вплив яких на розвиток туристичного потенціалу є незначний; «+» – каталізатор розвитку (сильний прямий вплив), «!» – регресор розвитку (контраверсійний вплив); (1) – Закарпатська область, (2) – Львівська область, (3) – Івано-Франківська область, (4) – Чернівецька область.

Джерело: побудовано на основі даних додатку Д.

Так, каталізаторами розвитку природного потенціалу Закарпатської області є збільшення потужності очисних споруд, поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища, частки витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП. Збільшення частки земель природно-заповідного фонду приведе до нарощення туристичного потенціалу Івано-Франківської області, але водночас до регресу туристичного потенціалу Львівської області; збільшення частки забудованих земель матиме однозначний позитивний вплив на розвиток туризму в Львівській області, однак, такий вплив на розвиток туристичного потенціалу Івано-Франківської і Чернівецької областей є невизначений.

Серед індикаторів соціально-економічного потенціалу каталізаторами розвитку туристичного потенціалу Карпатського регіону України є масштабування інвестиційних потоків (крім Закарпатської області), збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати (лише Закарпатська область), наявного доходу населення і обсягів зовнішньоекономічної діяльності (лише Чернівецька область). Збільшення ВРП, рівня зайнятості населення у віці 15-70 років, кількості малих підприємств, обсягів роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі не матиме однозначного позитивного впливу на розвиток туристичного потенціалу областей Карпатського регіону.

Розвитку туристичного потенціалу Закарпатської області сприятиме збільшення кількості клубних закладів і частки іноземців-туристів у регіоні; Львівської області – місць у колективних засобах розміщення; Івано-Франківської області – туроператорів/турагентів і середньої тривалості перебування українців; Чернівецької області – туристів, обслугованих туроператорами/турагентами, середньої тривалості перебування іноземців та

українців у колективних закладах. Контраверсійний вплив на розвиток туризму в регіоні у поточній перспективі мають такі індикатори, як інноваційна продуктивність праці та кількість туроператорів та турагентів (Львівська область), кількість колективних засобів розміщування (Чернівецька область).

Отже, розвиток туристичного потенціалу в регіоні є тригером покращення якості життя місцевих громад, підтримки культурного обміну, збереженню культурної спадщини, відновленню культурних та історичних пам'яток, музеїв, популяризації місцевої культури. Потреба у формуванні нових механізмів регіональної політики формування і ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України є особливо актуально в умовах нестабільності та соціально-економічної невизначеності. Реалізація адаптивної стратегії сприятиме забезпеченню соціально-економічного розвитку території, зростанню підприємницької активності, поступу туризму та індустрії гостинності, інформаційно-комунікаційної інфраструктури, збільшенню зайнятості та фінансової самодостатності місцевих бюджетів.

2.3. Якість системи державного регулювання розвитку туристичного комплексу регіону

Формування та ефективна реалізація економічного потенціалу територій не відбуваються стохастично, а є наслідком комплексу подій, що ретельно сплановані та втілюються в життя у відповідності до чітко визначеного сценарію. Йдеться про планування та реалізацію державної політики у відповідності до національних / регіональних стратегій і програм, комплекс заходів як загальних (щодо соціально-економічного розвитку країни, її територій), так і спеціалізованих (в частині поступу тих, чи інших видів туризму).

Відносно загального характеру державної політики, то слід вести мову

про Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки [54], якою, власне, визначено та інституційно закріплено такий тип територій, як «гірські території Українських Карпат», а, відтак, вказано на цільові орієнтири й стратегічно-тактичні завдання розвитку. Зокрема, стратегією визначено такі основні завдання: досягнення сталого розвитку гірських територій, збереження і відновлення природних екосистем, подолання наслідків надзвичайних ситуацій, розвиток транспортної, прикордонної та інформаційно-комунікаційної інфраструктури, популяризація історико-культурної спадщини, активізація міжрегіональної й транскордонної співпраці.

До позитивного слід віднести й те, що окремий вектор регіонального розвитку, передбачений стратегією, стосується реалізації потенціалу внутрішнього туризму, для чого передбачено комплекс заходів щодо безпеки та започаткування нових видів туризму, залучення сюди інвестицій, у т. ч. в розвиток туристичної інфраструктури, маркетинг туристичних дестинацій, облаштування туристичних маршрутів та об'єктів туристичних відвідувань, інтеграції об'єктів культурної спадщини, сприяння популяризації туристичного потенціалу регіонів, зміцнення конкурентоспроможності регіональних туристичних продуктів та ін.

Таким чином, увага до політики розвитку туризму в Карпатському регіоні України з боку органів центральної влади прикута. До позитивного віднесемо також й реалізацію в Україні цільової Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки [52], метою якої слугує становлення передумов, які потрібні для сталого розвитку гірських територій Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей, зміцнення їх конкурентоспроможності та покращення якості життя місцевого населення.

Програмою були також визначені такі завдання як от – управління земельними і водними ресурсами, ефективне використання біологічного та ландшафтного різноманіття, раціональне просторове планування і сталий

розвиток, поступ галузей сільського та лісового господарства, транспорту й інфраструктури, промисловості та туризму, збереження культурної спадщини і традиційних знань. Відтак, туризм у Карпатському регіоні відноситься до провідних видів економічної діяльності, що обумовлює достатню увагу з боку органів влади відносно стимулювання його розвитку.

Очікуваними результатами, яких планувалося досягти в підсумку реалізації цієї програми за напрямом «Розвиток туристичного потенціалу і безпека територій», стали: становлення мережі туристично- інформаційних центрів; здійснення роз'яснювальних кампаній серед населення в частині створення та розвитку різних видів туризму; формування нових спроможних об'єктів туризму та його інфраструктури зі наданням переваги туристичним дестинаціям з унікальними оздоровчими та природно-ландшафтними умовами, привабливими самобутніми етнічними культурою і традиціями. Програмою передбачалося й вирішення комплексу завдань, пов'язаних зі суто інфраструктурними проєктами, як от – відновлення вузькоколійної залізниці, розвиток і популяризація бренду українських Карпат, реалізація тематичних фестивалів, виставок народних ремесел, реставрація пам'яток культурної спадщини, вдосконалення матеріально-технічної бази центрів безпеки та ін.

На загал визначений спектр очікуваних результатів / завдань політики розвитку туризму в Карпатському регіоні України слід вважати достатньо розлогим і збалансованим, в окремих випадках – амбітним, однак програма не передбачала конкретних кількісних показників розвитку туризму, пов'язаних зі провідними параметрами поступу цього виду економічної діяльності, зокрема загальною чисельністю засобів розміщування туристів та відпочивальників, кількістю ліжко-місць, у т. ч. в розрахунку на одного відпочивальника; середньою тривалістю та вартістю одного пакета послуг, а також рівня завантаження засобів розміщування та ліжко-місць.

Натомість, хоча програмою й передбачався такий кількісний індикатор, як кількість туристів, які відвідали регіон, більшість інших параметрів –

характеристик досягнення мети і стратегічних цілей державної політики за вектором розвитку туризму в регіоні в більшій мірі стосувалися не стільки реалізації пріоритетів, як постановки завдань, коли йдеться про кількість туристичних інформаційних послуг, чисельність туристів, яким надано туристично-інформаційні послуги, кількість облаштованих нових локацій, чисельність проведених інформаційних кампаній з популяризації туристичних можливостей регіону українських Карпат, чисельність новостворюваних та відреставрованих об'єктів, а також нових елементів, віднесених до Національного реєстру об'єктів нематеріальної культурної спадщини України, чисельність придбаних рятувальних комплектів.

Таким чином, констатуємо, як на нашу думку, зорієнтованість програмних завдань державної політики розвитку туризму в Карпатському регіоні України не стільки на результат, як на процес розвитку заради самого розвитку. Іншими словами, в системі критеріїв – індикаторів державної політики розвитку туризму в регіоні мали б бути передбачені більш результуючі показники і їх значення. При тому, визначення тих, чи інших цільових значень показників має здійснюватися з врахуванням інтересів бізнесу, а не тільки на основі суб'єктивних експертних думок експертів – представників владних структур.

Іншим системним недоліком системи загальнодержавного стратегічного планування розвитку туризму в Карпатському регіоні України слід вважати надто узагальнений підхід до планування. До прикладу, як можна виставляти цільові орієнтири державної політики узагальнено для всіх чотирьох областей за разом? З позиції бізнесу такі речі плануються значно ретельніше. Йдеться про проєктний підхід, за якого обчислення планових показників здійснюється за принципом «знизу – вверх» або від мікрорівня (виробнича ланка) до цілісних проєктів, до підприємства та до корпоративної структури на загал. Аналогічним мав би бути підхід до планування параметрів розвитку туристичного комплексу регіону. У цілому такі планові показники мали б визначатися принаймні за кожною з туристичних

дестинацій. Відтак, це мали б бути дані, по-перше, за гірськими районами та кожною з областей Карпатського регіону України; по-друге, за різними видами туризму; по-третє, з урахуванням сезонних коливань; по-четверте, з урахуванням не просто еволюційного типу (шляху) розвитку туризму, а на засадах нових масштабних інвестиційних мега-проєктів, на кшталт, Буковелю і т. п.; по-п’яте, у відповідності до стратегічного генерального плану розвитку туризму в краю.

Крім того, це має бути балансовий принцип планування, за якого кожен з планових показників обґрунтовується змінами (покращенням) в ресурсному потенціалі, розвитку приватної підприємницької ініціативи в туризмі, покращенні туристичної інфраструктури і т. п.

Більше того, із урахуванням дійсно величезного потенціалу поступу туризму в Карпатському регіоні України вести мову про прийнятність таких планових індикаторів розвитку цього виду економічної діяльності (на 2022 рік), як, на приклад, кількість нових облаштованих локацій сільського та екологічного туризму на рівні п’яти одиниць на рік, чи кількість проведених інформаційних кампаній, промотурів з популяризації українських Карпат на рівні чотирьох щороку, чи кількість новостворених об’єктів історико-культурної спадщини на рівня дві одиниці на рік, чи 18 придбаних рятувальних комплектів для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та небезпечних подій на території гірських населених пунктів, чи 20 відреставрованих об’єктів історико-культурної спадщини щорічно.

На наше переконання, визначені масштаби активності в сфері розвитку туризму в Карпатському регіоні України не більше, ніж декларативні та в своїй сукупності можуть поступатися реалізації одного справді значного інвестиційного проєкту. Звернімо увагу на факт того, що внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить біля 10 %, чого в Карпатському регіоні явно не досягнуто. Відтак, планові орієнтири державної політики в аналізованій сфері не могли відповідати реальному стану справ та були нівельовані негативними

наслідками неочікуваної повномасштабної війни, що почалася на початку 2022 року й перекреслила всі визначені плани.

Слід також згадати про те, що в Україні чинною залишається й державна Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [128]. Метою цього стратегічного планового документа було передбачено становлення в Україні сприятливих умов для поступу галузі й суміжних видах економічної діяльності у відповідності до міжнародних стандартів у цій сфері, зміцнення її конкурентоспроможності, нарощення ефективності й посилення внеску в соціально-економічне зростання територій, покращення якості життя населення. Беззаперечно, що визначена мета є логічною і не викликає сумнівів у її правильності, але, при тому, вона надто загальна й не конкретна. Більше того, в стратегії відсутня просторово-територіальна спеціалізація стратегічних завдань і орієнтирів поступу туризму в країні, тоді як, на приклад, метою розвитку туризму в Карпатському регіоні України могла б слугувати реалізація санаторно-курортного, медичного, лікувального й оздоровчого потенціалу краю, тоді як в центральній Україні – культурно-пізнавального та подієвого туризму, у південній Україні – морського, круїзного та яхтового туризму і т. д.

З іншого боку, вважаємо достатньо вагомою перевагою аналізованого стратегічного планового документу застосування інтеграційного методу планування й реалізації державної політики в сфері туризму, який передбачає диференціацію та одночасно поєднання і узгодження, по-перше, галузевого; по-друге, територіального і, по-третє, секторального складників. Саме такий метод, як на нашу думку, в повній мірі відповідає системному підходу та орієнтується на розвиток і максимальну реалізацію потенціалу не просто туризму, а саме туристичного комплексу. Особливо добре це простежується у першому складнику, в межах якого йдеться про поєднання і збалансований розвиток туроператорів, турагентів; суб’єктів з екскурсійного обслуговування (безпосередньо туристичні підприємства), засобів розміщування, підприємств транспорту, туристично-інформаційних центрів,

музеїв, театрів, арен і клубів, закладів громадського харчування, спортивних арен, об’єктів торгівлі та надання споживчих послуг, страхових і медіа компаній.

Звернімо увагу на те, що Стратегією розвитку туризму та курортів на період до 2026 року передбачені наступні напрями формування й реалізації державної політики в цій сфері: (1) безпека туристів; (2) нормативно-правова база туризму і курортів; (3) розвиток туристичної інфраструктури; (4) розвиток людських ресурсів; (5) маркетингова політика розвитку туризму та курортів країни. Загалом все логічно, однак, ми не можемо погодитися з тим, що відсутня специфіка в реалізації туристичного потенціалу різних регіонів такої різноманітної країни, як Україна. Відтак, напрями політики мали б враховувати і специфічні ознаки, і особливі пріоритети і диференційовані інструменти та засоби стимулювання й забезпечення розвитку туризму на принципово відмінних територіях країни. Не можуть одні й ті принципи та методи бути однаково прийнятними, наприклад, для територій українських Карпат та приморських областей нашої країни і т. п.

До позитивів цього стратегічного планового документа можна віднести визначення трьох базисних механізмів державного регулювання в сфері розвитку вітчизняного туризму, а саме організаційного (співпраця представників влади, бізнесу, науки, громадськості та населення в частині організації і реалізації діяльності в сфері розвитку туризму), економічного (створення системи стимулів для посилення конкурентоспроможності суб’єктів туристичної діяльності) та фінансового (залучення й раціональне використання бюджетних коштів, інвестиційних ресурсів, грантів міжнародних організацій, кредитів банків та позабанківських установ, коштів недержавних цільових фондів, лізингових компаній). Разом із тим, ми вважаємо, що залишилася прогалина в таких аспектах – механізмах державного регулювання в сфері розвитку туризму, як інституційний, професійно-психологічний, інноваційно-технологічний тощо.

Додатково звернімо увагу й на склад контрольно-планових показників

розвитку туризму в Україні. Так, це чисельність іноземних та внутрішніх туристів й екскурсантів, кількість суб'єктів туристичної діяльності й новостворених робочих місць, надходження до бюджетів від суб'єктів господарювання галузі. Знову ж таки критикуємо такий спосіб через його надто високий рівень загальності й не конкретності, необґрунтованість планових значень показників та відсутність цільових якісних характеристик функціонування й розвитку сфери туризму і курортів країни, зокрема конкретних туристично привабливих регіонів.

Слід визнати, що високий туристичний потенціал областей Карпатського регіону України залишився не позбавленим уваги з боку регіональних та місцевих органів влади. Так, наприклад у Львівській області реалізується (з 2018 року) Програма розвитку туризму та курортів Львівської області на 2021-2025 роки [112], у Закарпатській області – Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021-2023 роки [111], в Івано-Франківській області – Регіональна цільова програма розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2022-2027 роки [114], у Чернівецькій області – Комплексна програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2021-2023 роки [77].

Чинна версія програми у Львівській області дійсна до 2025 року з відповідними уточненнями, що вносяться до її положень (зокрема, досягнутих результатів, актуальних завдань і цільових орієнтирів, заходів на поточний календарний рік, джерел формування та напрямів використання фінансово-ресурсного й інвестиційного забезпечення) щороку, у т. ч. в умовах повномасштабної війни.

На загал маємо вказати на достатньо високий фахово-професійний рівень аналізованого планового документа, орієнтованого на регіональну політику розвитку туризму в області. Передовсім ведемо мову про чітко визначені конкретні й прикладні проблемні аспекти, на вирішення яких, власне, спрямовуються інструменти та засоби програми. На противагу розмитим орієнтирам тут характерна висока чіткість і професійність. Так,

йдеться про «збитки» туризму в підсумку пандемії COVID-19 й повномасштабної війни, концентрацію туристичних потоків в обласному центрі й лише кількох найбільш популярних туристичних дестинаціях, а, відтак, недовикористання потужного туристичного потенціалу інших місць та територій регіону, все ще слабкість розвитку й невибудованість повноцінної туристичної і курортної інфраструктури, незадовільний стан пам'яток історико-архітектурної спадщини, дорожньо-транспортної інфраструктури, низьку якість кадрового забезпечення суб'єктів історико-культурної спадщини, занедбаність та низьку ефективність використання об'єктів санаторно-курортного комплексу регіону, недостатні обсяги (з огляду на можливості і потенціал) інвестицій у туризм та рекреацію, ін.

При тому, цілком слушною слід визнати мету програми: як формування та впровадження заходів сталого розвитку туризму і курортів на території регіону, покращення туристичної привабливості області через популяризацію історико-культурної та природно-рекреаційної спадщини, створення і пропозицію конкурентоспроможних послуг у сфері відпочинку та туризму і т. п.

В узгодження до проблем, а також досягнення мети регіональної політики програмою визначені наступні провідні напрями реалізації регулювання в аналізованій сфері: приватно-публічне партнерство відносно поступу туризму і курортів, становлення та розвиток туристичних кластерів, інших форм співпраці, стимулювання розвитку туризму на рівні місцевих громад, популяризація туристичного бренду регіону, реалізація в таких цілях широкомасштабних промоційних кампаній, використання потенціалу наявних у регіоні природно-лікувальних ресурсів, покращення інтелектуально-кадрового забезпечення суб'єктів сфери туризму й рекреації, розвиток туристичної і суміжної інфраструктури, нарощення обсягів інвестування в галузь та модернізацію її інфраструктури, активізація міжмуніципальної, міжрегіональної та міждержавної співпраці в сфері розвитку і популяризації туризму, вдосконалення системи обліку й контролю

ефективності в частині поступу туризму й реалізації потенціалу туристичного комплексу Львівської області.

При тому, ми не в повній мірі погоджуємося зі завданнями (цільовими орієнтирами) вказаних вище регіональних програм розвитку туризму, якими здебільшого визначені: створення позитивного іміджу регіону як туристичного краю; модернізація туристичної інфраструктури, використання в повній мірі туристичного потенціалу місцевих громад і територій, масштабування проєктів зі популяризації об'єктів туризму і рекреації як на території області, так і в конкретних районах Карпатського регіону України. Дійсно, формування гарного іміджу – це найкраще, що може бути для туристичної дестинації, однак, це позиція в більшій мірі туристична, а ніж економічна. Відтак, як на нашу думку, цільовими орієнтирами програми розвитку туризму мали б стати: кількісні параметри нарощення потенціалу туристичної інфраструктури, місткість системи туристичного комплексу краю, обсяги й динаміка обслуговуваних туристів, показники поступу суміжних видів економічної діяльності і т. п. Або в іншій мірі – більш прикладні кількісні параметри функціонування й розвитку галузі туризму в регіоні.

Логічно, коли б програмою передбачався широкий спектр заходів, частина яких мала дещо узагальнений характер, а частина – вельми конкретний. До, як на нашу думку, прикладних і таких, що мають вважатися, на правду, безпосередньо орієнтованими на розвиток туризму в регіоні, слід віднести: провадження комплексу освітньо-навчальних заходів як для вже існуючих суб'єктів бізнесу туризму й індустрії гостинності, так і потенційно нових суб'єктів сільського й зеленого туризму, екскурсоводів, гідів-перекладачів, гірських провідників, ознакувальників і т. п. щодо загальної стратегії й тактики розвитку туризму в регіоні, відтак, перспективних сфер і засобів поступу їх ділової активності, бізнесу тощо. Відкриття й реалізація успішних туристичних об'єктів з позиції вітчизняної та зарубіжної практики розвитку туристичного бізнесу, беззаперечно, гарна перспектива, однак,

вельми складна для пересічного громадянина, який раніше не мав досвіду підприємницької діяльності, прийняття на себе відповідних ризиків бізнесу і т. п.

Відтак, вважаємо, що мали б різнитися заходи стратегії й програми розвитку туризму, коли перші мають більш стратегічну планову перспективу, а другі – значно конкретніші, прикладні й спрямовані на подолання безпосередніх прикладних проблем, які, до речі, й визначені в аналізованому документі зі планування державної політики в сфері функціонування й розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України.

Саме тому, такі кроки, як побудова та покращення інформаційної, відпочинкової й рекреаційної інфраструктури, інформаційно-аналітичні дослідження в царині туризму, облік санаторно-курортних та туристичних об’єктів регіону, формування інформаційно-інтерактивних туристичних продуктів, розробка дорожніх карт з розвитку туристичного, курортного та рекреаційного потенціалу громад, та ін., вважаємо менш конкретними й вузько прикладними, такими, що загалом деклараційні й не сприятимуть справжньому поштовху у частині активізації туристичної діяльності в регіоні.

Навіть при тому, що такі завдання, як завершення (фінансування) дуже конкретних проєктів «Світ карпатських розет – заходи із збереження унікальності культури Карпат», «ВелоБескиди: розвиток пішохідно-трекінгової та велосипедної інфраструктури, будівництво оглядової вежі на території регіону Трускавець – Орів – Борислав – Східниця», «Велокарпатія: розвиток інфраструктури для велотуризму на Львівщині», «Реставрація пам’ятки архітектури Художнього музею м. Біласа (вілла «Гопляна») на майдані Кобзаря в м. Трускавці Львівської області», мають, беззаперечно, прикладну значимість, однак їх внесок у реалізацію загального значимого потенціалу туризму й рекреації області навряд чи матимуть достатній ефект, до прикладу, національного масштабу.

Вкажімо на те, що існування та реалізація відповідної програми на ряду

з виділенням бюджетних коштів на реалізацію її заходів, однозначно, є позитивним чинником, який в значній чи меншій мірі, однак сприятиме розвитку й реалізації потенціалу туристичного краю області, а також Карпатського регіону в цілому.

Важливо вести мову й про те, що, з одного боку, визнання, а, з іншого боку, потреба в реалізації туристичного потенціалу територій Карпатського регіону України визнається й у інших більш загальних документах стратегічного й тактичного планування розвитку областей карпатської України. Так, в Стратегії розвитку Львівської області на період 2021-2027 років [127] окрему увагу приділено безпосередньо розвитку туризму в регіоні. Зазначається, що область має значні й не типові об'єкти історико-культурної спадщини та мистецтва, а також лікувально-оздоровчі, водні й ландшафтні об'єкти, унікальні традиції місцевого населення, що відкриває прямі передумови для розвитку тут туризму й забезпечення нарощення за рахунок цього місцевого економічного розвитку, збільшення обсягів валового регіонального продукту області. При тому, до провідних переваг, як це зазначається у згадуваному документі, відносяться наявність рекреаційних ресурсів та курортних зон, а також нагромаджена історико-культурна спадщина Львівщини. З-поміж п'яти стратегічних цілей розвитку регіону безпосередньо одна стосується туристичної привабливості й це є свідченням високої ваги й великої уваги до цього аспекту (складника) регіональної політики / чинника стратегічного й тактичного поступу регіону.

Звернімо увагу, що в межах зазначеного напряму визначено три оперативних цілі з відповідними індикаторами їх досягнення, а саме:

(1) зростання рівня привабливості й розвиток інфраструктури туристичного комплексу (збільшення чисельності природно-туристичних локацій, кількості елементів нематеріальної культурної спадщини, експозицій у музейно-експозиційних закладах, відреставрованих об'єктів пам'яток культурної спадщини, ліжко-місць у закладах розміщування, збільшення обсягів туристичного збору);

(2) покращення якості системи надання туристичних послуг в регіоні (збільшення чисельності нових туристичних дестинацій, послуг та продуктів, відвідувачів регіону з туристичною метою, новостворених робочих місць у всіх галузях туристичного комплексу, нарощення обсягів господарської діяльності та надходжень до місцевих бюджетів, покращення існуючих і створення нових туристичних маршрутів, ознакувань, інформаційних повідомлень, зміцнення й ефективна реалізація туристично-рекреаційного потенціалу гірських територій Карпат, зростання чисельності проведених культурно-мистецьких та інших туристичних заходів);

(3) цифровізація системи управління розвитком туристичного комплексу регіону (створення діджитал-моніторингу розвитку галузі й суміжних видів економічної діяльності, покращення системи статистичного спостереження в галузі, у т. ч. зі застосуванням технологій *Big Data*, Інтернет-речей і т. п., збільшення чисельності елементів смарт-інфраструктури туристичних об'єктів, поширення програм лояльності та масштабування електронних карток туриста, впровадження електронних квитків і т. п.).

Окремим дуже важливим аспектом, що стосується покращення економічної мотивації і населення і представників бізнесу відносно створення нових суб'єктів господарювання, започаткування й розширення нового бізнесу, у т. ч. реалізації приватної підприємницької ініціативи, є створення в регіоні сприятливого фінансово-інвестиційного середовища з доступним фінансово-ресурсним забезпеченням. Адже фінанси завжди виступали головним чинником і створення, і розвитку, і забезпечення ефективізації суб'єктів підприємництва, зокрема малого.

На загал фінансова інфраструктура областей Карпатського регіону України у певній мірі сформована та є достатньою для того аби залучити фінансовий чи інвестиційний ресурс з різних джерел, зокрема банківських установ, інвестиційних фондів, кредитних спілок, коштів інших суб'єктів господарювання й населення. Однак, для Закарпатської, Івано-Франківської,

Львівської та Чернівецької областей характерні всі ті недоліки фінансового середовища як для всієї країни. Йдеться про високі процентні ставки, короткостроковість кредитування, необхідність мати та надати в іпотеку об'єкти нерухомості або фінансові активи, понесення достатньо значних витрат на страхування фінансових й інших ризиків і т. п. Зачасту ці чинники слугують непереборними перепонами на шляху залучення й ефективного використання фінансово-кредитних ресурсів підприємців – початківців та діючих суб'єктів господарювання, які планують розширення існуючого чи відкриття нового бізнесу, переходу в інший вид економічної діяльності тощо.

Водночас, як про ефективну реформу слід вести мову в контексті практики програми «Доступні кредити 5-7-9 %», у межах якої вже велика чисельність підприємців скористувалися послугами пільгового кредитування власного бізнесу. Також можна відмітити достатньо розлогу пропозицію грантових та фінансових програм підтримки з боку міжнародних організацій, які спеціалізуються на підтримці й відновленні бізнесу в Україні в умовах війни, у т. ч. за галузями, як – сільське господарство, енергетика, будівництво, транспорт і зв'язок, промислове виробництво, оборонно-промисловий комплекс і т. д.

Позаяк, регіональні органи влади також подекуди ведуть роботу, спрямовану на покращення фінансово-ресурсного забезпечення суб'єктів підприємництва й такі ресурси дуже часто скеровуються на фінансову підтримку суб'єктів готельно-ресторанного, туристичного, екскурсійного, лікувального та пов'язаного з ними бізнесу. Прикладом такої роботи є реалізація Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області на період 2021-2025 років [110]. Програмою, що діє з 2017 року, передбачено щорічне виділення коштів на мікрокредитування суб'єктів мікро- та малого бізнесу, фінансову підтримку стартап проєктів, компенсацію частини відсотків за кредитами взятими суб'єктами господарювання малого і середнього підприємництва (на такі цілі: придбання устаткування, обладнання, інших основних засобів виробничого призначення; модернізація

виробничо-технологічних процесів); зростання енергоефективності бізнесу; розроблення нових видів продукції (товарів); промоція бізнесу та вихід на нові ринки збуту), а також під бізнес учасників АТО, ветеранів війни, демобілізованих осіб, надання суб'єктам малого і середнього бізнесу ваучерів на компенсацію витрат з проведення виставково-ярмаркових заходів, отримання маркетингових послуг, реєстрації та охорони об'єктів інтелектуальної власності, виготовлення проєктно-кошторисної документації під час реалізації інвестиційних проєктів.

До позитивного слід віднести й те, що в областях Карпатського регіону України при регіональних органах влади створено та функціонують спеціалізовані структури, відповідальні за ініціацію та координацію регіональної й місцевої політики у сфері розвитку туризму та туристичного комплексу краю на загал. Так, у Закарпатській та Львівській областях в системі органів влади (обласні державні військові адміністрації) наявні Управління туризму та курортів [139;140], які в своїй діяльності підзвітні Міністерству інфраструктури України та мають такі завдання, як формування й реалізація державної політики у сфері туризму та курортів, контроль дотримання законодавства України у сфері туризму, курортів та рекреації, виконання організаційно-розпорядчих функцій щодо організації і розвитку сфери туризму та курортів, формування й розвиток позитивного іміджу та популяризація регіону як туристичної дестинації на території України та за її межами.

В Івано-Франківській області створено відділ туризму [32], а у Чернівецькій області – відділ з питань туризму [31] при обласних державних (військових) адміністраціях. Наявність таких структур та їх активна діяльність за такими векторами, як моніторинг і аналіз стану розвитку туризму в регіоні, оцінювання та прогнозування рішень, які приймаються на регіональному й місцевому рівнях, на предмет їх впливу на формування й реалізацію туристичного потенціалу краю, розробка та контроль реалізації заходів у межах регіональної програми і спеціалізованих програм з розвитку

туризму і суміжних з ним видів економічної діяльності, ініціювання та втілення в життя комплексу заходів з підтримки і поступу суб'єктів та об'єктів туристичного бізнесу, туристичних дестинацій і т. п., беззаперечно, має вважатися прогресивною, такою, що свідчить про гарну організаційно-інституційну компоненту регіональної політики розвитку туристичного комплексу регіону та його територій.

Однак, на наш погляд, вказані органи влади все ж не реалізують покладені на них завдання у повній мірі. До прикладу, відділ з питань туризму Чернівецької обласної державної (військової) адміністрації навіть не має власної Інтернет-сторінки, а діяльність інших в більшій мірі представлена в мережі *Facebook* з повідомленнями інформаційного характеру. Як на нашу думку, то більш ініціативна й проактивна політика мала б передбачати: створення діджитал-комунікаційних майданчиків з обговорення проблемних аспектів та перспектив розвитку туризму в регіоні, на його територіях, у тих, чи інших видах і секторах туризму, модернізації туристичної інфраструктури краю і т. п.; висвітлення результатів соціологічних досліджень в туристичному бізнесі, а також пов'язаних з проблематикою збереження і розвитку санаторно-курортного, природного, рекреаційного та іншого потенціалу; збір і опрацювання пропозицій щодо покращення середовища розвитку туристичного комплексу регіону; експертні дискусії відносно вдосконалення регіональної та місцевої політики в аналізованій сфері і т. п.

За результатами узагальнення якості системи державного регулювання розвитку туристичного комплексу регіону на основі поєднання функціонального й стратегічного аналізу нами ідентифіковано сильні сторони, можливості, слабкі позиції, а також загрози в досліджуваній сфері (рис. 2.9).

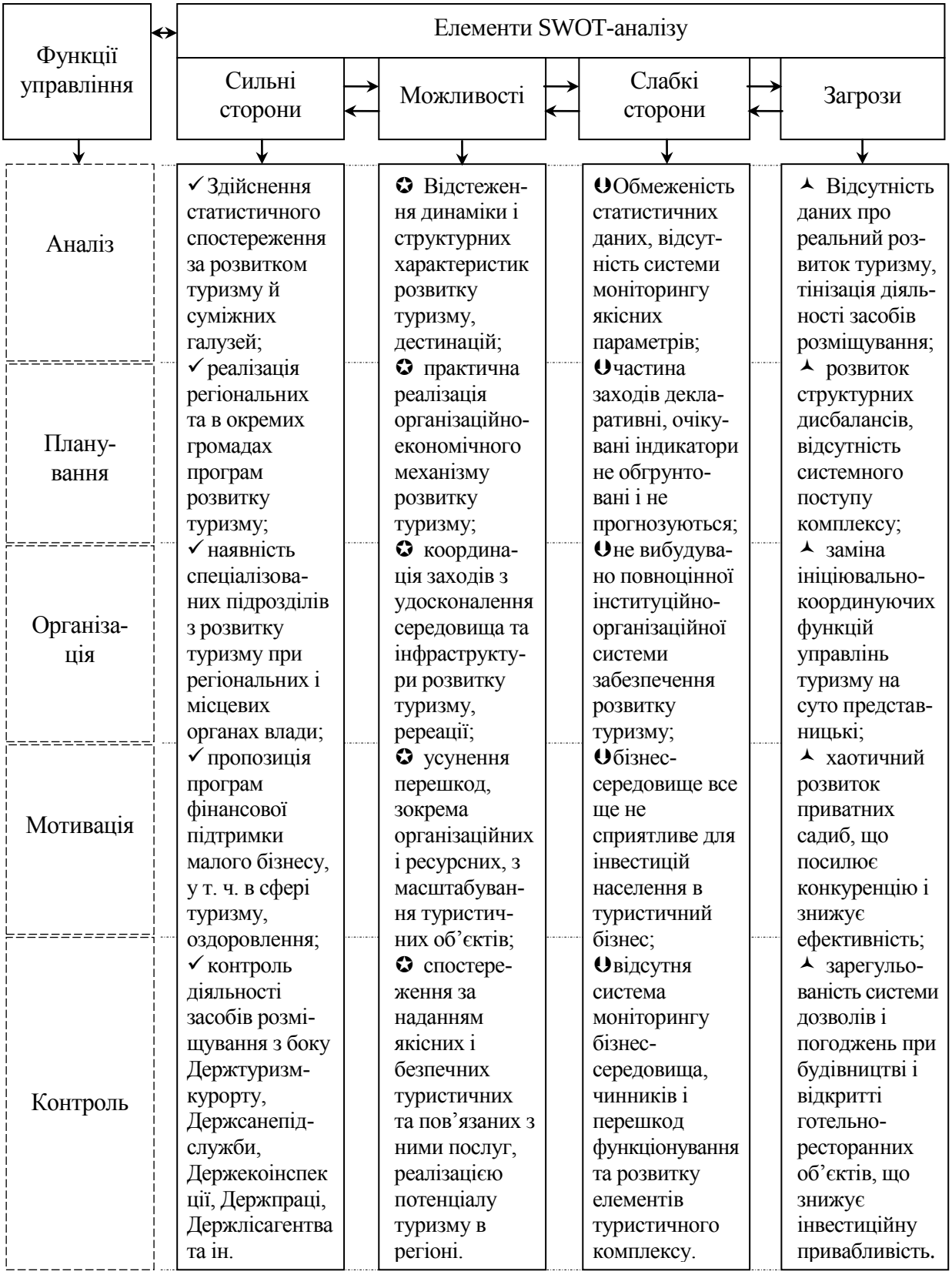

Рис. 2.9. **Результати функціонально-стратегічного аналізу державної політики розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України**

Джерело: авторська розробка.

При тому, найвищого рівня прикладної значущості набувають безпосередньо слабкі сторони, які посилюють виклики в розвитку, та загрози, реалізація яких завдасть суттєвого негативного наслідку для стабільного функціонування й поступального розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України. Саме слабкі сторони мають стати об'єктами більш проактивної регіональної політики в сфері розвитку туристичного комплексу регіону, а загрози мають визначати сукупність випереджальних заходів, що їх нівелюватимуть. Таким чином, слабкі позиції, як і загрози, присутні за всіма базисними функціями державного управління розвитком туристичного комплексу регіону. Це визначає потребу у більш активній та системній державній політиці в аналізованому секторі регіональної соціально-економічної системи.

Вважаємо, що фокус регіональної політики розвитку сфери туризму і рекреації дотичний до таких імперативів, як, по-перше, становлення якісного моніторингу й аналізу формування, розвитку та реалізації потенціалу туристичного комплексу областей, окремих територій, кожного з видів туризму; по-друге, відхід від практики дуже узагальненого способу планування розвитку галузі до детальних планів, які включають окремо взяті туристичні дестинації та форми й види туристичного бізнесу, включно з всіма галузями туристичного комплексу (в ідеалі це має бути Комплексна регіональна програма збалансованого поступу галузей туристичного комплексу Карпатського регіону України, яка розробляється і реалізується на рівні обласних державних (військових) адміністрацій, однак за фінансово-ресурсної й іншої підтримки з боку органів центральної влади); по-третє, активізація діяльності управлінь з розвитку туризму; по-четверте, планування розвитку туристичного комплексу з урахуванням вже існуючого стану, зокрема конкуренції (в узгодженні з реальними можливостями і купівельною спроможністю і місткістю внутрішнього туристичного ринку) в тих, чи інших сегментах туристичного комплексу регіону; по-п'яте, дерегуляція та покращення бізнес- й інвестиційного середовища загалом і в туристичному

бізнесі зокрема.

Висновки до розділу 2

1. Області Карпатського регіону України характеризуються як території з високим рівнем туристичного потенціалу, а також гарними передумовами для функціонування й розвитку туристичного комплексу. Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал областей регіону в поєднанні з вигідним географічним положенням слугує переконливим аргументом на користь висновку про існування прямих передумов для розвитку тут туристичного комплексу. На новітньому етапі розвитку вітчизняної економіки передумови розвитку туристичного комплексу регіону на загал покращилися. Підтвердженням такого висновку є, по-перше, збереження екосистеми територій (попри низку екологічних проблем, а також виробку лісів, забруднення водних об'єктів і т. п.); по-друге, наявність позитивних тенденцій в сенсі соціально-економічного розвитку регіону та збільшення місткості внутрішнього ринку; по-третє, покращення низки макроекономічних характеристик розвитку туризму та його інфраструктури на території регіону (збільшення чисельності суб'єктів господарювання у таких ВЕД, як тимчасове розміщування й організація харчування, мистецтво, спорт, розваги й відпочинок; зростання кількості обслуговуваних туристів у готелях, нарощення масштабів господарської діяльності в секторі туризму та рекреації і податкових поступлень, покращення інтелектуально-кадрового забезпечення суб'єктів туризму та ін.).

Спершу пандемія COVID-19, а надалі повномасштабна війна, що розпочалася у 2022 р., з одного боку, послабила можливості для розвитку туристичного комплексу регіону (коли призвела до масового відтоку населення за кордон, зниження рівня доходів та звуження, таким чином, місткості внутрішнього ринку регіону, у т. ч. туризму; заклади тимчасового розміщування регіону у першій половині 2022 р. приймали переважно ВПО не орієнтуючись на комерційний результат; зменшилася кількість діючих

турагентств, туроператорів, закладів тимчасового розміщування; погіршився оздоровчий, лікувальний та санаторно-курортний складники туристичного потенціалу краю), однак, з іншого боку, одночасно послугувала чинником – стимулятором активізації обсягів надання туристичних послуг у підсумку втрати морських курортів на півдні країни, переміщення в західні області України осіб з територій бойових дій і прилеглих областей, обмеження у виїзді за кордон чоловічого населення у віці 19-59 років.

2. Визначено, що туристичний потенціал регіону – це сукупність природних, історико-культурних об’єктів і явищ, соціально-економічних і технологічних передумов для організації і поступу туристичної діяльності на певній території. Для комплексного аналізу розвитку туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України розроблено й апробовано методичний підхід, який ґрунтується на розрахунку емпіричного показника компонент (природний, соціально-економічний, інституційно-організаційний та інноваційний потенціали) і туристичного потенціалу загалом. Встановлено, що розвиток туристичного потенціалу Закарпатської області протягом 2010-2021 рр. був помірний (середнє значення становило 0,671), а середньорічний темп становив 0,41 в.п. Ідентифіковано каталізатори розвитку туристичного потенціалу Закарпатської області (потужність очисних споруд, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, середньомісячна номінальна заробітна плата, наявний дохід населення, кількість клубних закладів, частка іноземців-туристів у регіоні).

Львівська область характеризувалася високими темпами розвитку туристичного потенціалу (0,72 в.п.), середній емпіричний показник за 2010-2021 рр. становив 0,807 (найбільший рівень спостерігався у 2016-2017 рр.). У період війни область випереджала інші регіони України за показниками податкових надходжень від туристичної галузі. Встановлено, що основними чинниками стримування розвитку туристичного потенціалу області є

збільшення частки земель природно-заповідного фонду, кількості малих підприємств і туроператорів чи турагентів.

Виявлено, що розвиток туристичного потенціалу Івано-Франківської області за 2010-2021 рр. був вище помірного рівня (усереднений показник становив 0,752, середньорічний темп – 0,64 в.п.). Аргументовано, що основними детермінантами розвитку туристичного потенціалу є збільшення обсягів використання свіжої води, частки земель природно-заповідного фонду, наявного доходу населення, прямих іноземних інвестицій, кількості туроператорів і турагентів, середньої тривалості перебування українців у колективних закладах; контраверсійний вплив на розвиток туристичного потенціалу регіону мають збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, збільшення частки забудованих земель, площі сільськогосподарських угідь і обсягів роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі.

Встановлено, що розвиток туристичного потенціалу Чернівецької області знаходився на нижче помірному рівні (середнє значення показника розвитку – 0,599; середньорічний темп – 0,08 в.п.). Незважаючи на оптимальне поєднання природних ландшафтів, локацій рекреації, культурно-історичних і релігійних об’єктів розвиток туристичного потенціалу був нижче середньорегіонального показника протягом усього досліджуваного періоду (значне відставання спостерігалося у 2020-2021 рр.). Основними причинами значного регресу туристичного потенціалу області є збільшення частки забудованих земель, зменшення ВРП на душу населення у фактичних цінах, кількість малих підприємств в індустрії туризму, кількості колективних засобів розміщування.

3. Якість державної політики щодо формування та розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України можна вважати високою та такою, що в певній мірі посприяла поступу цього сектора регіональної економіки, покращенню його інституційної спроможності, розвитку інфраструктури і т. д. Окремою сильною стороною регіональної

політики в цій сфері слід вважати наявність профільних органів на рівні обласних державних військових адміністрації всіх областей регіону, а також реалізацію обласних програм розвитку туризму й курортів. Вказане є свідченням інституціалізації та практики планування політики розвитку туризму в регіоні. Натомість, регіональній політиці в аналізованій сфері все ще характерні такі слабкі сторони, як обмеженість статистичних даних, відсутність системи моніторингу якісних параметрів здійснення та розвитку туристичної діяльності у тих, чи інших видах туризму; частина заходів, передбачених регіональними програмами розвитку туризму, декларативні, а їх очікувані індикатори не є науково обґрунтованими і не прогнозуються; не вибудувано повноцінної інституційно-організаційної системи забезпечення розвитку туризму; бізнес-середовище все ще не сприятливе для інвестицій населення в туристичний бізнес; відсутня система моніторингу бізнес-середовища, чинників і перешкод функціонування та розвитку елементів туристичного комплексу.

Наявність цих слабких місць активує дію низки викликів і загроз, що можуть призвести до відсутності даних про реальний стан і тенденції розвитку туризму в регіоні, тінізації діяльності засобів розміщування, посилення структурних дисбалансів й відсутності системного поступу комплексу, заміщення ініціювально-координуючих функцій управлінь туризму на суто представницькі, хаотичного розвитку окремих сегментів туризму (особливо – малого бізнесу), що штучно деформує конкурентне середовище і знижує ефективність суб'єктів галузі, зарегульованості системи дозволів і погоджень при будівництві і відкритті готельно-ресторанних об'єктів, що знижує інвестиційну привабливість як туризму, так і регіональної економіки в цілому.

Основні результати дослідження аналізу стану і тенденцій розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України та якості державної політики його забезпечення висвітлено автором у працях [7; 155; 159].

РОЗДІЛ 3
РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

3.1. Положення стратегії розвитку туристичного комплексу регіону

Як відомо, стратегія є загальною візією, баченням, планом досягнення її розробником власної мети. У державній політиці стратегія є невід'ємним документом, у якому визначаються провідні положення вирішення стратегічних завдань держави у певній комплексній сфері, проблемі. На підставі стратегії розробляються більш конкретизовані державні програми, орієнтовані на її імплементацію, чи ухвалюються окремі рішення в цілях формування й задіяння механізмів, інструментів, засобів державного регулювання.

Варто вказати на те, що в Україні, зокрема на регіональному рівні, не одноразово розроблялися й реалізувалися стратегії й програми розвитку туризму, курортів і т. п. Практично у всіх чинних стратегіях регіонального розвитку областей Карпатського регіону України поступ туризму визнано одним зі пріоритетних (що логічно й закономірно) і цьому питанню приділено велику увагу. Примітно, що у Львівській та Чернівецькій областях розвиток туризму винесено в ранг однієї з стратегічних цілей (Стратегічна ціль 5. Туристична привабливість та Стратегічні ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом сталого розвитку сільського господарства, переробної промисловості та туризму відповідно); у Закарпатській та Івано-Франківській областях розвиток туризму передбачено з-поміж оперативних цілей (а саме 2.3. Розвиток туристичної та оздоровчої сфери; 1.3. Розвиток туристично-рекреаційної сфери відповідно).

Однак, стверджувати про те, що потенціал туризму українських Карпат реалізовано в повній мірі й ця галузь забезпечує відповідний внесок в регіональну економіку, розквіт суміжних галузей та зростання якості життя місцевого населення, не приходиться. Відтак, слід вести мову про вдосконалення стратегічних і тактичних засад державної політики забезпечення розвитку туристичного комплексу регіону. При тому, вважаємо, що більш концепційно вивіреним стане підхід, за якого буде напрацьовано єдину спільну Стратегію, яка б стосувалася Карпатського регіону України або регіону українських Карпат. Перевагами такого методу є:

- підтримка відповідної ініціативи з боку центральної влади (значно перспективнішим і потенційно привабливішим для державної підтримки (у т. ч. бюджетної) є проєкт більшого масштабу, а ніж окрема територія, чи регіон;
- налагодження конкретної ініціативи – практики щодо предметної міжрегіональної співпраці, а, відтак, виділення на такі цілі більшого ресурсу, ніж у межах обласних програм і бюджетів;
- формування низки синергічних зв’язків, коли, по суті, один і той же захід у тих же обсягах фінансування дає ефекти одразу для кількох регіонів і громад;
- застосування більш комплексного і системного підходу до планування політики регіонального розвитку, адже такий масштабний проєкт вочевидь буде (і не може бути зворотного) стосуватися не тільки туризму і галузей, які входять в його комплекс, але й розвитку інфраструктури, транспорту, більшості сервісних галузей економіки;
- зорієнтованість не просто на розвиток туризму в Карпатах, але й на подолання депресивності гірських територій, покращення їх загальної і зокрема соціальної інфраструктури і т. д.

Відтак, на наше переконання, на сьогодні актуалізувалася потреба в розробці і реалізації Стратегії розвитку туристичного комплексу

Карпатського регіону України, що стане пілотним проєктом ефективного, з одного боку, централізованого підходу, а, з іншого боку, міжрегіональної практики в сфері державної політики регіонального розвитку. Актуальність такої Стратегії та державної політики в умовах нинішньої війни й в тому, що Карпати стають однією з таких територій, де на зараз взагалі можливий внутрішній туризм і він актуальний для рекреації й відновлення населення загалом та демобілізованих осіб зокрема.

Згадаємо про те, що у Карпатському регіоні на сучасному етапі розвитку досягнуто значних успіхів у царині розвитку туристичної інфраструктури та туризму. Але беззаперечною є відсутність єдиної візії, а також відповідей на питання стосовно того скільки має бути засобів розміщення яких розмірів та спеціалізації, скільки ще потрібно відкрити приватних садиб та інвестувати приватного капіталу в об'єкти готельно-ресторанного комплексу, як буде відновлюватися санаторно-курортний і лікувальний комплекс краю на сьогодні немає.

Відтак, винесення зазначеного питання в ранг національної / регіональної стратегії дозволить системніше підійти до вирішення завдання розвитку і реалізації потенціалу туристичного комплексу Карпатського регіону України, включно з подоланням актуальних викликів сьогодення, зокрема нестабільності, обумовленої повномасштабною війною, окресленням першочергових завдань, на виконання яких слід у першу чергу спрямувати зусилля регіональних та місцевих органів влади й місцевого самоврядування. Важливо аби у відповідному документі були враховані й євроінтеграційні прагнення України, а, відтак, аспекти подолання дивергенцій та формування спільного туристичного пулу з сусідніми країнами ЄС.

Вкажімо на те, що будь-який стратегічний документ основується на інформаційно-аналітичній базі стосовно загальної (однак деталізованої) характеристики стану розвитку об'єкта дослідження, в даному випадку – туристичного комплексу областей Карпатського регіону України, що було здійснено в попередньому розділі дослідження. На цій основі формується

SWOT-аналіз розвитку туристичного комплексу шляхом виділення його внутрішні сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз зовнішнього середовища розвитку (рис. 3.1).

Вважаємо, що сильними сторонами туристичного комплексу регіону є його унікальне географічне розташування, коли більшу частину територій займають гори, відповідно край багатий на природні ландшафтні, лісові, водні та інші природно-рекреаційні ресурси. Крім лікувально-оздоровчих можливостей регіон має багату історико-культурну спадщину, самобутні традиції і звичаї, мистецький потенціал. До сильних сторін відносяться й вигідне географічне розташування вздовж частини пан'європейського транспортного коридору, наявність розгалуженої мережі автомобільних та залізничних шляхів сполучення, існуюча базова мережа закладів побутового обслуговування населення, наявність диференційованого туристичного продукту, рекреаційних та курортних зон, існування умов для розвитку різних видів туризму (традиційних і нетрадиційних (піший туризм, гірський велотуризм, кінний туризм тощо), кваліфікованого туризму, еко-, агро- та зеленого, ділового, медичного, сентиментального та ін. видів туризму); етнічна, культурна та мовна самобутність національних меншин, що проживають тут, їх гармонійне співіснування.

Наявність сильних сторін, беззаперечно, має провідну роль для подальшого нарощення й ефективного використання туристичного потенціалу регіону, але саме на перетині сильних сторін і можливостей формуються порівняльні переваги. Прискіпливий аналіз цієї складової дає підстави для висновку про те, що вони тісно пов'язані з доповненням туристичної складової загально економічною. Так, для подальшого поступу і виведення туристичного комплексу на новий рівень потрібні інвестиції, ділова активність, зростання внутрішнього ринку, а також гарний менеджмент вказаних процесів. Адже ідентифікуємо достатньо тісні зв'язки використання сильних сторін туристичного комплексу регіону в ув'язці з такими аспектами, як покращення інвестиційного клімату, євроінтеграція та

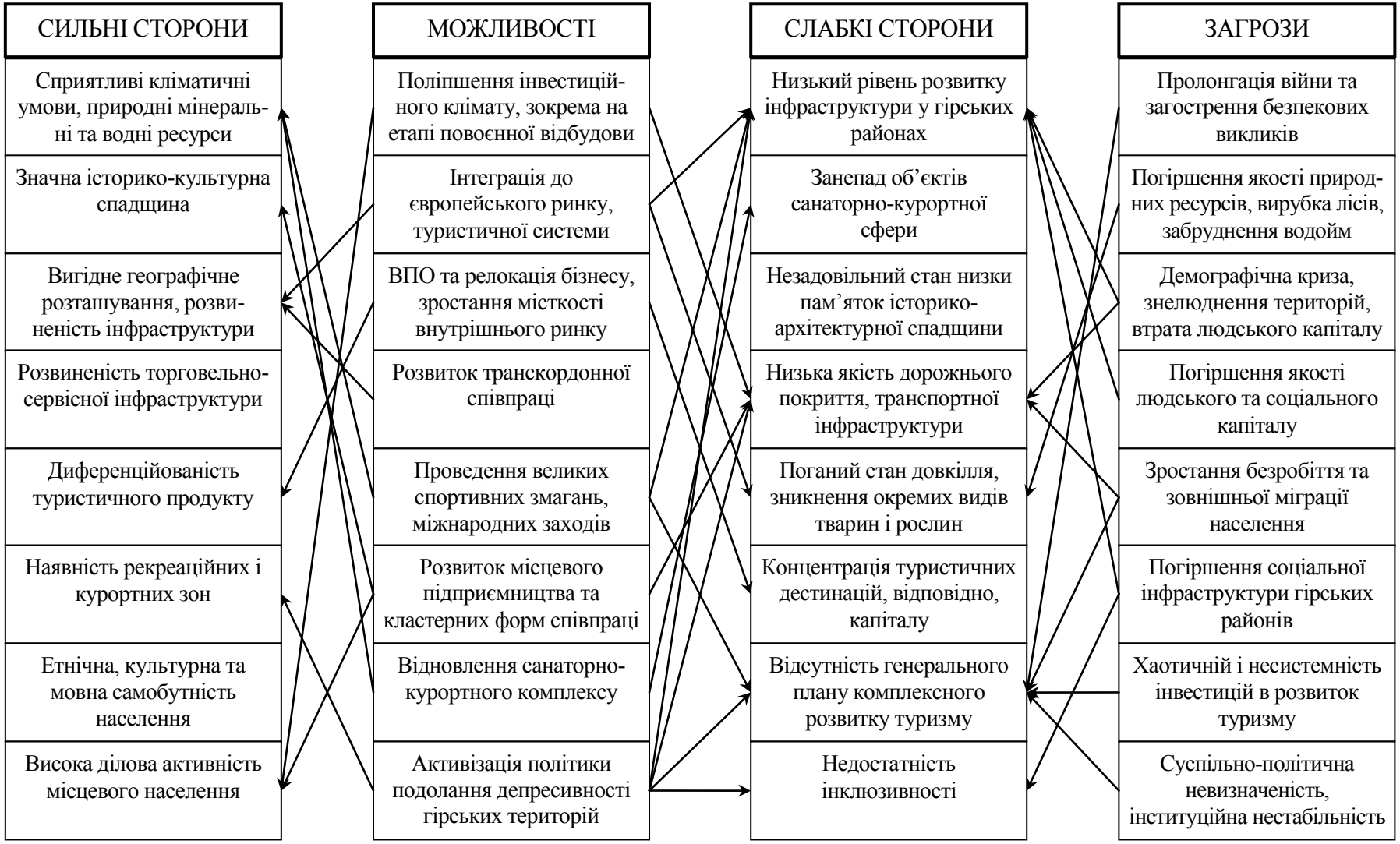

Рис. 3.1. Результати SWOT-аналізу розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України

Джерело: складено автором.

та співпраця з європейськими партнерами (вектори: інтеграція в єдиний туристичний простір; залучення інвестицій (альтернативних ресурсів співпраці); стимулювання зовнішніх туристів), розвиток транскордонного співробітництва в цілому та в туристичній сфері зокрема, переміщення бізнесу на захід країни та розширення місткості внутрішнього ринку і т. п.

Натомість, на перетині можливостей і слабких сторін знаходяться виклики, які постають перед регіональними та місцевими органами влади й потребують свого усунення заради реалізації порівняльних переваг і досягнення стратегічних пріоритетів державної політики. Наголосимо, що виклики це не завжди про недоліки й ускладнені перспективи. Виклики це також і ті нові можливості, які з'являються в разі успішної адаптації до нового середовища.

Аналіз цього аспекту стратегування розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України дозволяє, по-перше, говорити про такі слабкі сторони, як (1) загальні проблеми соціально-економічного розвитку територій, особливо гірських; (2) проблематика функціонування та розвитку безпосередньо туризму. До першої частини доцільно включити: незадовільний стан значної частини автомобільних доріг на території району, особливо у сільській місцевості, що погіршує якість його інвестиційного клімату; низьку інноваційну активність підприємств, відсутність ефективної співпраці між підприємцями, навчальними закладами, науковими установами та інститутами громадянського суспільства; недостатню розвиненість інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, зокрема фінансової. До другої частини віднесемо: надмірну територіальну концентрацію туристичних дестинацій та нижчу ефективність розвитку туризму на інших територіях; неповноцінність туристичної та рекреаційної інфраструктури; нерозвиненість багатьох туристичних маршрутів і їх популяризації; незадовільний стан низки пам'яток історико-архітектурної спадщини; занепад багатьох об'єктів санаторно-курортної сфери; обмеженість можливостей доступу для інклюзивних відпочивальників і

туристів; поганий (подекуди) стан довкілля, забруднення річок та лісів твердими побутовими відходами.

По-друге, ведемо мову про наступні виклики розвитку туристичного комплексу регіону, як все ще недостатню інфраструктуру, особливо у гірських районах, значну втрату потенціалу оздоровчого туризму, погіршення якості низки об'єктів історико-архітектурної спадщини. Ці та інші виклики як занижують туристичну привабливість регіону, зменшують попит на послуги, так і не сприяють інвестиціям, а також збільшенню ділової активності з боку місцевого бізнесу і населення. Відтак, значна частина територій в плані туризму не розвиваються й уся туристична активність ще більше концентрується навколо існуючих великих популярних курортів, туристичних маршрутів і дестинацій.

При тому, для туристичного комплексу Карпатського регіону України притаманна низка загроз, які можуть реалізуватися в разі посилення слабких сторін і негативного впливу існуючих та потенційних викликів. На загал вони стосуються втрати туристичного потенціалу через безпекові виклики, погіршення якості природного середовища, демографічну кризу й зовнішню міграцію, подальше погіршення інфраструктури на тлі хаотичного й несистемного інвестування в об'єкти туризму.

Специфічною ознакою такого стратегічного планового документа, як стратегія, є розуміння того, що ситуація може розвиватися за різними сценаріями, адже існують чинники, на які регіональні чи місцеві органи влади не можуть вплинути жодним чином, а також критично складно прогнозувати яким саме чином буде розвиватися ситуація. До прикладу, таким чинником на сьогодні є повномасштабна війна. Відтак, стратегія має передбачати кілька сценаріїв, за якими може розвиватися ситуація, і у відповідності до яких будуть реалізуватися ті, чи інші заходи, в найбільшій мірі адекватні перебігу подій.

У даному випадку ведемо мову про 3 стратегічних альтернативи (рис. 3.2), коли найбільш вірогідним є прагматичний сценарій, за якого в

середньостроковій перспективі слід очікувати на продовження війни, відповідно, збереження обмеженого попиту на туристичні послуги в Карпатському регіоні України як з причин зменшення чисельності населення в країні, зниження доходів та звуження платоспроможного попиту, загальної дестабілізації соціально-економічної ситуації тощо, так і через безпекові виклики і повне призупинення в'їзного туризму.

Рис. 3.2. Сценарії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України

Джерело: складено автором.

Відтак, регіональну політику слід орієнтувати в першу чергу на збереження існуючого потенціалу, а саме в таких напрямах, як інтелектуально-кадровий ресурс та людський потенціал, навколишнє

природне середовище, існуючий бізнес, особливо мікро- та малий (т. зв. підприємницький потенціал), історико-культурна спадщина, інфраструктура тощо.

Прагматичний сценарій не передбачає оптимістичних настроїв відносно швидкого відновлення попиту на туристичні послуги, як, до прикладу, в доковідний період, відповідно нарощення обсягів туристів та масштабів надання туристичних послуг, збільшення доходів й реінвестування прибутку. Відтак, для суб'єкта управління розвитком туристичного комплексу регіону важливо зберегти прийнятну інвестиційну активність та гарантувати планомірний поступ туристичного і суміжних з ним видів бізнесу.

Вже на таких засадах у середньостроковій перспективі можна буде закласти всі необхідні умови та перейти до сталого поетапного строкового збалансованого і системного розвитку туристичного комплексу, в основі якого – єдиний підхід до планування і, власне, забезпечення поступу туризму водночас в усіх областях регіону. За прагматичного сценарію розвиток не буде швидким, однак буде сталим і поступовим, на чітко визначеній стратегічній і системній основі.

У разі перебігу подій за оптимістичним сценарієм регіональним та місцевим органам державного управління слід в більшій мірі активувати інвестиційні процеси у так звані проєктні заходи, іншими словами – проєктний підхід до розбудови мережі стратегічно важливих інфраструктурних та безпосередньо туристичних об'єктів, а також активувати транскордонну співпрацю в межах спільного інвестування в розвиток туризму та популяризацію туристичних послуг у Карпатах.

Натомість, песимістичний сценарій може призвести до банкрутства багатьох туристичних підприємств, погіршення загальної та туристичної інфраструктури, занепаду цілісних дестинацій, позначитися на посиленні загальної соціально-економічної депресивності територій. Відтак, за нього слід активувати фінансово-ресурсну підтримку суб'єктів туристичного

бізнесу та населення аби цей сектор економіки міг встояти у критично складних умовах нестабільності й кризи.

Наступний невід'ємний елемент стратегії це стратегічні цілі, обрання яких обумовлене низкою взаємопов'язаних чинників, які враховують не лише характерні особливості та передумови реалізації обраного варіанту стратегії (в нашому випадку – прагматичного) та безпосередньо туризму як однієї з провідних галузей економіки, але й стратегічні пріоритети розвитку регіональної економіки в цілому та покращення якості життя місцевого населення. Логічно, коли стратегічні цілі чітко зорієнтовані та забезпечують комплексний підхід до досягнення генеральної мети стратегії (державної політики) у визначеній сфері.

На нашу думку, на засадах врахування системних недоліків і вад, які характерні для державного регулювання розвитку туристичного комплексу в Карпатському регіоні України, а також ставлячи за мету досягнення більш керованого і стратегічно вивіреного його розвитку, доцільно вести мову про наступне бачення мети й операційних цілей політики (рис. 3.3).

Так, метою державної політики розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України доцільно визначити керований стратегічно вивірений поступ цього сектора економік Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей, а також реалізацію його потенціалу в економіці, зростанні якості життя населення. Таким чином, наріжними каміннями регіональної політики стануть, по-перше, просторово-функціональне планування розвитку комплексу; по-друге, узгодження економічних інтересів регіонів і громад; по-третє, керованість розвитку, а також визначеність прямого й непрямого інструментарію впливу туристичного комплексу на сталий і більш структурно збалансований регіональний розвиток.

Запровадження такого підходу дозволить усунути найбільш системні недоліки використовуваного на тепер підходу до управління розвитком туризму в областях Карпатського регіону України.

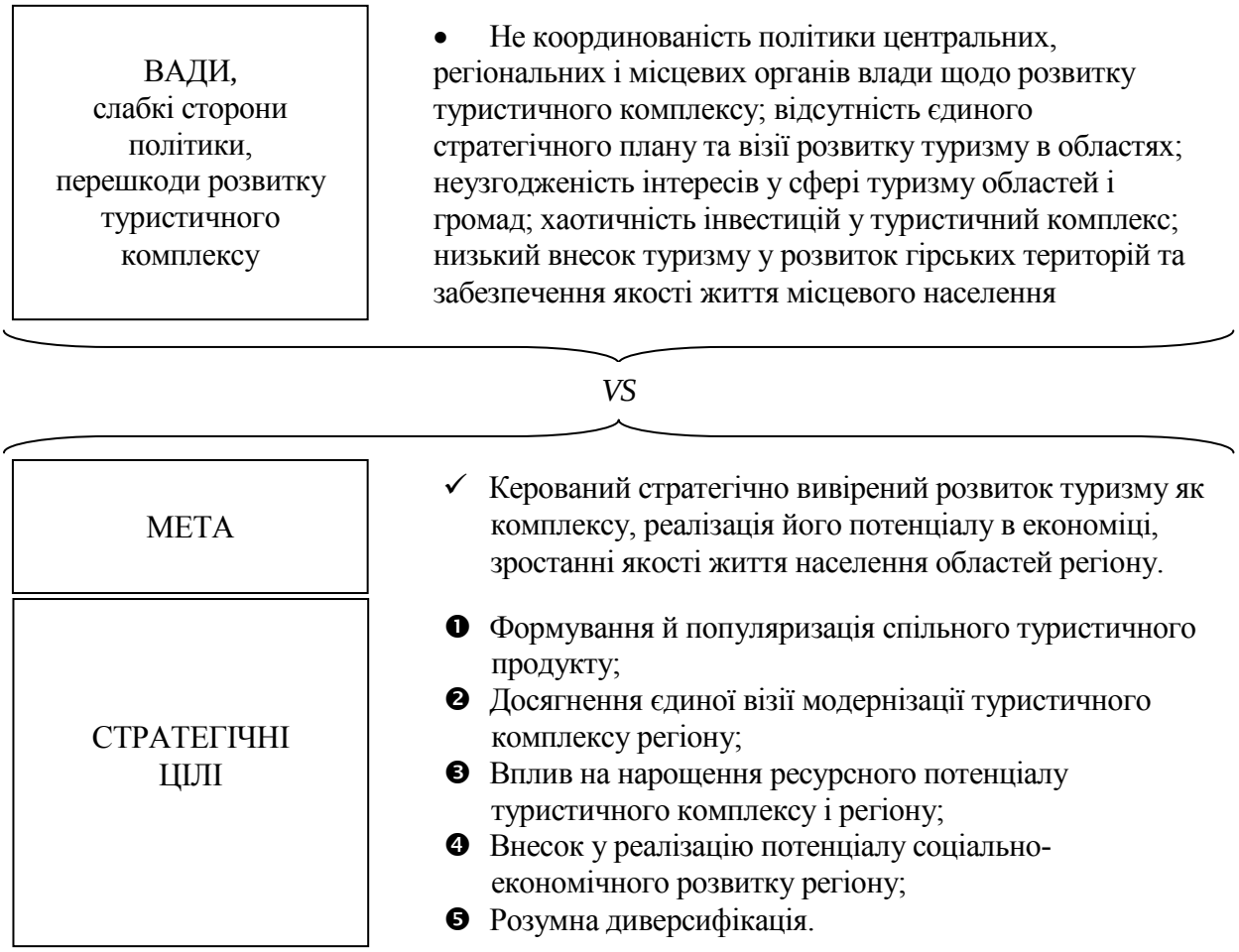

Рис. 3.3. Системні перешкоди, мета та стратегічні цілі Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України

Джерело: складено автором.

Вважаємо, що на досягнення генеральної мети слід спрямувати наступні 5 стратегічних цілей державної політики. По-перше, це формування й популяризація спільного туристичного продукту. Його конкурентоспроможність, особливо на зовнішніх ринках, буде значно вищою, коли просуватиметься єдиний бренд. У таких цілях слід напрацювати спільну систему маркетингу туристичного комплексу українських Карпат. Такі засади дозволять також ефективніше залучати потенціал краю для проведення великих міжнародних змагань, інших масово-культурних заходів, у т. ч. в межах транскордонної туристичної співпраці.

По-друге, це забезпечення єдиного підходу до просторово-функціонального й видового розвитку туристичного комплексу в областях Карпатського регіону України. Для цього слід створити координаційний

орган (міжмуніципальну структуру), відповідальну за спільне планування й координацію політики з розвитку туризму в регіоні, його областях та на територіях. По суті, це забезпечить єдине спільне бачення цільових орієнтирів, напрямів та засобів подальшої модернізації туристичного комплексу, системи його об'єктів, а також загальної та туристичної інфраструктури регіону. Особливо актуально та важливо аби це здійснювалося на засадах смарторієнтованого підходу, діджиталізації та цифрових комунікацій.

По-третє, це розвиток туристичного комплексу, однак в ув'язці з нарощенням ресурсного потенціалу спершу туристичного комплексу, позаяк і з прицілом на загальну регіональну економічну систему. Головно йдеться про збереження і розвиток трудового та інтелектуально-кадрового ресурсу. Галузь не зможе ефективно розвиватися без достатнього кадрового ресурсу і без покращення інтелектуального капіталу її суб'єктів. Надалі йдеться про відновлення навколишнього природного середовища, лікувального оздоровчого та рекреаційного потенціалу. Його послаблення, погіршення екологічної ситуації загрожують значним зниженням туристичної привабливості краю. Відтак, розвиток туризму не можливий без його ув'язки зі збереженням, а, в ідеалі – нарощенням ресурсного потенціалу як туристичного комплексу, так і регіону в цілому. Додамо, що не меншої важливості набувають й такі ресурси, як лікувально-оздоровча та туристична інфраструктура, фінансово-інвестиційне забезпечення, підприємницький капітал, креативність та гостинність місцевого населення.

По-четверте, стратегування розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України тісно дотичне й до перспектив нарощення, ефективного використання потенціалу соціально-економічного поступу громад, областей та регіону на загал. Зокрема, на більшості територіях регіону саме туризм (за окремими винятками, пов'язаними з добувною та переробною промисловістю, сільським господарством, торгівлею, об'єктами енергетики і т. ін.) відноситься до пріоритетних, таких, що мають значний ще

не задіяний потенціал, а також вже сьогодні приносять доходи населенню, бізнесу, місцевим бюджетам, забезпечують населення зайнятістю, сприяють нарощенню внутрішнього ринку. За разом, ми вважаємо, що стратегічно вивірений підхід до поступу туристичного комплексу регіону передбачає не тільки покращення загальних фінансово-економічних параметрів суб'єктів туристичного бізнесу, але й належний вплив процесів на подолання депресивності й економічне пожвавлення сільських, гірських і віддалених територій, які в цьому регіоні традиційно характеризувалися нижчим рівнем соціально-економічного розвитку.

П'ята стратегічна ціль – це розумна диверсифікація. Розумна в тому, аби бути спланованою, а не хаотичною, як це є на тепер; диверсифікація – як горизонтальна (розвиток різних видів туризму, туристичних підприємств, задоволення потреб у послугах туризму тощо), так і вертикальна (забезпечення всіх ланок технологічного процесу від самого початку і аж до задоволення потреб кінцевого споживача у туристичних і суміжних до них продуктах та послугах) інтеграція бізнес-структур. Диверсифікація дозволить збільшувати чисельність суб'єктів туристичного та суміжного бізнесу, наростити обсяги діяльності, а також зайнятості та інвестицій, сприятиме формуванню різноманітної структурованої туристичної пропозиції, що на загал позитивно у сенсі покращення загальної туристичної привабливості краю. При тому, диверсифікація стосується як урізноманітнення туристично-рекреаційних послуг, так і переходу з однієї галузі в іншу як в межах туристичного комплексу регіону, так і ні.

Визначені стратегічні цілі достатньо комплексні, відповідно, потребують системного підходу до вирішення. Їх реалізації сприятиме виконання сукупності заходів, орієнтованих на досягнення операційних цілей Стратегії, систему яких, а також індикаторів реалізації операційних цілей, наведено у табл. 3.1.

Так, реалізації стратегічної цілі «Формування й реалізація спільного туристичного продукту», на нашу думку, сприятиме досягнення таких

операційних цілей, як створення, реклама й просування єдиного «пулу» туристичного продукту (бренду), покращення лояльності до спільного бренду, а також збільшення в підсумку цього чисельності обслуговуваних туристів.

Таблиця 3.1

Стратегічні та операційні цілі Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України та індикатори їх реалізації

Стратегічні (операційні) цілі	Індикатори реалізації операційних цілей
1	2
Формування й популяризація **спільного туристичного продукту** (• створення, реклама і просування єдиного бренду; • зростання лояльності до бренду; • збільшення чисельності туристів)	▪ кількість одиниць комерційних позначень, брендів, географічних найменувань, т. п., офіційно зареєстрованих та використовуваних для популяризації спільного туристичного продукту; ▪ рівень обізнаності та лояльності до бренду туризму в КРУ на внутрішньому і зовнішньому ринках; ▪ динаміка чисельності туристів у регіоні; ▪ обсяги і частка доходів від діяльності суб'єктів туристичного комплексу у ВРП;
Досягнення єдиної візії модернізації туристичного комплексу регіону (• розробка і реалізація стратегічного плану розміщення об'єктів комплексу; • керований розвиток системи об'єктів туризму і його інфраструктури)	▪ наявність генерального плану функціонально-просторового розвитку туристичного комплексу КРУ та відсутність відхилень з його реалізації; ▪ якісна характеристика рівня модернізації туристичного комплексу регіону, у т. ч. за його сегментами; ▪ відсутність проявів порушень у планах розбудови мережі об'єктів та просторового розвитку туристичного комплексу регіону;
Вплив на нарощення ресурсного потенціалу туристичного комплексу регіону (• збереження і ефективне використання ресурсного забезпечення туризму; • модернізація туристичної інфраструктури; • залучення інвестицій)	▪ обсяги залучених інвестицій в об'єкти туристичного комплексу; ▪ чисельність зайнятих в туризмі та суміжних ВЕД; ▪ чисельність осіб, які пройшли навчання / підготовку зі спеціалізацією «туризм»; ▪ інтегральна оцінка стану навколишнього природного середовища; ▪ якісна характеристика рівня розвитку туристичної інфраструктури; ▪ характеристика розвитку загальної інфраструктури;
Внесок у реалізацію потенціалу соціально-економічного розвитку регіону (• розвиток депресивних територій; • реалізація соціальної відповідальності, інклюзії; • збереження людського потенціалу)	▪ обсяги інвестицій підприємств туризму, у т. ч. в інших ВЕД регіону; ▪ чисельність проєктів, реалізованих суб'єктами туристичного комплексу, які стосуються розвитку територій регіону; ▪ якісна характеристика рівня соціальної відповідальності суб'єктів туристичного бізнесу;

Продовження табл. 3.1

1	2
Розумна диверсифікація (• розвиток різних видів туризму, урізноманітнення пропозиції; • розвиток підприємництва у різних ВЕД; • нарощення обсягів туристичних послуг і ВРП; • зростання зайнятості в туристичному комплексі регіону)	▪ кількість суб'єктів господарювання за різними секторами та видами туризму; ▪ обсяги доходу за різними секторами та видами туризму (в розрахунку на 1 суб'єкт господарювання); ▪ чисельність зайнятих за різними секторами та видами туризму (в розрахунку на 1 суб'єкт господарювання); ▪ приріст доходу в інших галузях туристичного комплексу; ▪ приріст зайнятості в інших галузях туристичного комплексу; ▪ чисельність створених міжгалузевих кластерів та обсяги їх діяльності; ▪ приріст податкових поступлень від туризму та галузей туристичного комплексу регіону.

Джерело: складено автором.

У підсумку реалізація політики за визначеними векторами орієнтована на покращення маркетингового супроводу єдиного спільного бренду туристичного комплексу регіону. При тому, логічно, коли загальний портфель комерційних позначень / географічних найменувань конкретних туристичних дестинацій, підприємств, видів туристичних послуг тощо буде ширшим. У підсумку активної маркетингової діяльності й промоції (головно аби така політика велася централізовано з єдиного центру управління) слід очікувати покращення з боку потенційних споживачів (особливо зовнішніх) впізнаваності й лояльності до туристичного продукту регіону, а, відтак, – нарощення чисельності туристів, реалізованих туристичних послуг, обсягів доходів підприємств комплексу, включно з їх часткою у створенні доданої вартості та формуванні ВРП.

На досягнення єдиної візії модернізації туристичного комплексу Карпатського регіону України спрямовуємо реалізацію таких операційних цілей, як розробка й реалізація стратегічного плану розміщення об'єктів туризму та досягнення належного рівня керованості перебігу процесів розвитку мережі об'єктів туризму і його інфраструктури. Індикаторами досягнення прийнятного рівня керованості слугують відсутність відхилень та слідування єдиному генеральному плану функціонально-просторового розвитку туристичного комплексу, а також досягнута міра модернізації

системи об’єктів туристичного комплексу регіону та його інфраструктури.

На нашу думку, операційними цілями досягнення стратегічної цілі «Вплив на нарощення ресурсного потенціалу туристичного комплексу регіону» мають стати: збереження й ефективне використання ресурсного забезпечення туризму; модернізація туристичної інфраструктури; залучення інвестицій у туристичний комплекс. У підсумку, індикаторами, які визначатимуть нарощення ресурсного потенціалу, слугуватимуть показники зайнятості в туризмі та туристичному комплексі, підготовки кадрів, залучення фінансово-інвестиційного ресурсу, збереженості навколишнього природного середовища, міри розбудови туристичної інфраструктури та поступу загальної інфраструктури територій регіону, зокрема дорожньо-транспортної, придорожнього сервісу, соціальної, інфраструктури сільських територій і т. п.

Про реалізацію потенціалу туристичного комплексу в частині впливу на соціально-економічний розвиток територій і громад Карпатського регіону України буде свідчити реалізація таких операційних цілей Стратегії, як розвиток депресивних територій, реалізація соціальних функцій, зокрема відповідальності й інклюзії, збереження людського потенціалу. Для моніторингу й перевірки міри внеску розвитку туристичного комплексу в соціально-економічний поступ регіону слід застосовувати низку індикаторів щодо обсягів інвестицій у туризм та інші галузі регіональних економік, кількості проєктів, які підготовлені, реалізуються та спеціалізуються на покращенні вагомих параметрів економічного й соціального поступу громад і територій, обсягів та міри реалізації соціально відповідальної поведінки підприємств туристичного комплексу й суб’єктів суміжних видів економічної діяльності.

Згідно нашого бачення, розумна диверсифікація як стратегічна ціль декомпонується на такі операційні цілі, як розвиток різних видів туризму й урізноманітнення за рахунок цього регіонального туристичного продукту, активізація підприємницької діяльності у різних галузях місцевої економіки,

збільшення обсягів надання туристичних продуктів та послуг і за рахунок цього – ВРП, зростання зайнятості в туристичному секторі регіону та локальних дестинаціях. Диверсифікація в туризмі має активувати процеси його розвитку, включно з покращенням таких макроекономічних індикаторів, як кількість суб'єктів туристичного бізнесу, їх фінансово-економічні результати, створення нових робочих місць, активізація діяльності в інших, безпосередньо суміжних, видах економічної діяльності, масштабування практик міжгалузевого співробітництва, збільшення податкових платежів до регіонального та місцевих бюджетів, загальне оздоровлення ділової активності в регіоні та на місцевому рівні.

Звернімо увагу, що визначені операційні цілі достатньо сильно корелюють з чинними оперативними цілями (в частині регіональної політики розвитку туризму й рекреації) обласних програм соціально-економічного розвитку в регіоні (табл. 3.2). З одного боку, це логічно; з іншого боку, є свідченням того, що в разі ухвалення та реалізації спільної Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України будуть об'єднаними і зусилля, і потенціал, і відповідні можливості для значно більш ефективної політики в аналізованій сфері. Як вже зазначалося, це питання «виросте» з суто регіонально-місцевого до центрального рівня публічного управління, а це, знову ж таки, плюс і для організаційно-управлінського, і для економічного аспекту, коли можна буде ініціювати ухвалення НПА з економічними преференціями для стимулювання розвитку туризму і його інфраструктури (зокрема твердої) або на «складних» територіях, або специфічними категоріями населення, або в окремих видах туризму, які потрібно розвивати, але які низькорентабельні, відтак, малопривабливі для бізнесу.

Додамо й те, що визначені в Стратегії операційні цілі також тісно дотичні й до чинних на нині стратегічних цілей розвитку областей Карпатського регіону України, а саме конкурентоспроможна економіка, якість життя, туристична привабливість (Львівська область), формування

Таблиця 3.2

Узгодженість операційних цілей розвитку туристичного комплексу з оперативними цілями розвитку туризму в стратегіях регіонального розвитку областей Карпатського регіону України

Оперативні цілі стратегій регіонального розвитку	Операційні цілі Стратегії розвитку туристичного комплексу														
	Створення, реклама і просування єдиного бренду	Зростання лояльності до бренду	Збільшення чисельності туристів	Розробка і реалізація стратегічного плану розміщення об'єктів комплексу	Керований розвиток системи об'єктів туризму і його інфраструктури	Збереження і ефективне використання ресурсного забезпечення туризму	Модернізація туристичної інфраструктури	Залучення інвестицій	Розвиток депресивних територій	Реалізація соціальної відповідальності, інклюзії	Збереження людського потенціалу	Зростання зайнятості в туристичному комплексі регіону	Розвиток різних видів туризму, урізноманітнення пропозиції	Розвиток підприємництва у різних ВЕД	Нарощення обсягів туристичних послуг і ВРП
5.1. Підвищення атракційності та інфраструктурного забезпечення туризму, курортів, оздоровлення, спорту та рекреації	+	+		+	+	+	+	+						+	+
5.2. Підвищення якості регіонального туристичного продукту та його просування	+	+	+	+			+	+			+		+		+
2.3. Розвиток туристичної та оздоровчої сфери	+		+	+	+	+	+		+						
1.3. Розвиток туристично-рекреаційної сфери	+		+	+	+	+	+	+		+	+	+	+		+
1.3. Розвиток туризму та рекреації	+		+	+	+		+	+	+				+	+	+

Джерело: складено автором. *Приміт.*: пп. відповідно стосуються: 5.1, 5.2 – Львівської; 2.3 – Закарпатської; 1.3 – Івано-Франківської і Чернівецької областей.

конкурентоспроможної інноваційної економіки, інтегрований розвиток сільських і міських територій, забезпечення якості і безпеки довкілля та просторової гармонії (Закарпатська область), конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації, розвиток інфраструктури області, створення комфортних та безпечних умов для проживання (Івано-Франківська область), підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом сталого розвитку сільського господарства, переробної промисловості та туризму, просторове планування та розвиток інфраструктури, створення комфортних та безпечних умов проживання (Чернівецька область).

Вкажімо на те, що невід'ємними і критично важливими елементами Стратегії слугують також механізми і заходи її реалізації, фінансове забезпечення, методика проведення моніторингу та ін.

Ідентифікація джерел формування фінансового забезпечення, необхідного для реалізації положень Стратегії, є, беззаперечно, чи не найскладнішим завданням. Як відомо, регіональні та місцеві органи публічного управління в Україні та ще й в умовах війни мають в значній мірі обмежений бюджетний ресурс, що актуалізує увагу до більш комплексного диверсифікованого підходу до обґрунтування системи фінансового забезпечення Стратегії. Відтак, йдеться про інтеграцію коштів центрального, регіональних і місцевих бюджетів, місцевих територіальних громад, Державного фонду регіонального розвитку, внутрішніх та зовнішніх інвесторів, суб'єктів господарювання, місцевого населення, ресурсів програм міжнародної технічної допомоги, донорських організацій та благодійних фондів, інших джерел.

З-поміж механізмів окремої уваги заслуговують інституційний (що правда, його значно більший потенціал розкривається в разі, якщо він формується на центральному рівні управління, тоді як на рівні регіонів та громад інституційні, особливо – правові, можливості значно обмежені), організаційний, економічний, суспільно-психологічний. Як на думку автора, головним предметом у частині реалізації регіональної політики розвитку

туристичного комплексу регіону є саме організаційно-економічний механізм, визначенню положень якого присвячений наступний підрозділ дослідження.

3.2. Організаційно-економічний механізм державної політики розвитку туристичного комплексу регіону

Безпосередня реалізація, іншими словами – практична апробація Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України базується на чітко визначеному і сформованому в таких цілях організаційно-економічному механізмі. Потреба в застосуванні саме механізму державного регулювання обумовлюється наступним:

- окремі не пов’язані між собою заходи не дають комплексного результату для вирішення складних системних задач;

- потрібна черговість впровадження відповідних інструментів державного регулювання, коли саме спершу впровадження в життя і досягнення результатів одних дає підґрунтя для уможливлення реалізації наступних;

- на засадах механізму, по суті, створюється система публічного управління у відповідній сфері, адже механізм це не просто сукупність заходів, а суб’єктів і об’єктів політики, управлінського інструментарію, відповідної послідовності імплементації, засобів контролю і т. д.;

- механізм може використовуватися як метод, спосіб ефективного врегулювання економічних процесів і явищ протягом тривалого часового періоду;

- за правильної побудови й організації структури незалежних елементів механізм може розглядатися як автономна самостійно функціонуюча підсистема управління розвитком секторів економіки, галузевих економічних комплексів, окремих територій і т. п.

Своєю чергою, перевагами, за умови побудови державної політики на засадах безпосередньо організаційно-економічного механізму, стають:

- поєднання аспектів організації процесів та економічного стимулювання їх перебігу, формування й використання результатів;

- отримання низки синергічних ефектів, коли на засадах організації поєднуються ресурсні можливості й потенціал багатосуб'єктного співробітництва;

- створення єдиного центру координації та контролю, а, відтак, зростання якості й ефективності управління перебігом процесів економічного регулювання;

- спроможність визначення й досягнення етапності (послідовності) впровадження й реалізації відповідних завдань механізму, адже лише організаційний блок відповідальний за відстеження ефектів та надання сигналів (імпульсів) про початок наступної стадії регулювання чи стимулювання;

- покращення інструментарію контролю, коли кожному з економічних заходів (або етапів регулювання) відповідає організаційно-управлінський інструмент моніторингу, аналізу, перевірки й коригування.

У зазначеному полягає актуальність обґрунтування методико-прикладних засад і принципів формування, композиції структури, задіяння системних взаємозв'язків і взаємодії, ідентифікації послідовних заходів реалізації організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу регіону. Вважаємо, що мета формування й реалізації організаційно-економічного механізму в аналізованій сфері має чітко відповідати меті філософії стратегії державної політики в цій сфері, якою визначено керований вивірений розвиток туризму як комплексу, реалізація його потенціалу в економіці, зростанні якості життя населення. А от відносно стратегічних цілей, то, як на наш погляд, вони мають бути гармонійно «розведеними» й доповненими у межах, з одного боку, організаційного, а, з іншого боку, економічного векторів.

Своєю чергою, кожен з цих векторів має свою місію, уточнюючи таким чином генеральну мету Стратегії. Зокрема, генеральне завдання

організаційного блоку – це вибудування ефективно функціонуючої та повноцінної організаційно-управлінської підсистеми керованого розвитку туристичного комплексу регіону. Що стосується економічного блоку політики, то це формування системи економічних стимулів (а також запобіжників та противаг) ініціювання, пришвидшення та перебігу процесів розвитку туристичного комплексу регіону згідно цілей і завдань Стратегії (рис. 3.4). Структурними елементами організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України, окрім аспектів організаційного та економічного блоків, також є класичні засоби управлінської підсистеми, необхідні для забезпечення належного менеджменту процесів і недопущення їх перебігу з відхиленням від планової траєкторії та значень системи планових якісних і кількісних індикаторів.

Такими є вимоги, дотримання яких дозволяє сформувати повноцінний механізм зі системою відповідних елементів, який узгоджений з позиції цілей та ресурсного забезпечення їх досягнення, адаптований до реалій сучасного стану й проблематики розвитку туристичного комплексу в регіоні, відповідає сучасним стандартам менеджменту, передбачає послідовне проходження низки етапів у процесі слідування стратегічним цілям і генеральній меті Стратегії, спроможний коригувати свою структуру і систему в разі зміни зовнішньої і внутрішньої ситуації, появи нових викликів і загроз економічній безпеці та розвитку туристичного комплексу регіону.

У процесі імплементації організаційно-економічного механізму розвитку туризму будуть реалізовані його різноманітні завдання та сам механізм буде еволюціонувати, однак певні ітерації мають щоразу повторюватися. Йдеться про його етапи / функції. Відтак, важливо аби щоразу по реалізації певної групи заходів і досягненні проміжних завдань відбувався аналіз поточної ситуації, здійснювалося прогнозування і моделювання подальшого розвитку ситуації, відтак планувалися, а надалі реалізувалися заходи, здійснювався контроль і в разі необхідності – коригування державної політики в аналізованій сфері.

Рис. 3.4. Модель організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України (*Джерело*: складено автором)

На перший погляд менш значимі, однак на справді принципи державної політики мають вагому роль, оскільки слугують тими рамковими положеннями, виходити за які не можна і навпаки їх дотримання дозволяє вибудувати раціональну й вивірену політику держави у відповідній сфері втручання. Коли мова йде про макроекономічну або ж регіональну політику, то, як правило, орієнтуються на принципи системності (комплексний (багаторівневий, різнофункціональний і багатосуб'єктний) підхід до вирішення проблематики), цільової спрямованості (спершу визначення генеральної мети і стратегічних цілей, а надалі вибудування системи заходів і задіяння засобів для їх досягнення), безперервності (функції державного регулювання мають здійснюватися на постійні основі, адже ситуація динамічна і постійно виникають нові ускладнення, виклики, що потребують раптового реагування), організаційної взаємодії (до реалізації політики мають залучати органи влади всіх рівнів та різної функціонально-структурної спрямованості), економічної безпеки і ефективності (рішення, що ухвалюються мають проходити попередню експертизу на предмет впливу на життєздатність системи, економічні інтереси її суб'єктів, а також держави і суспільства, однак водночас бути ефективними, забезпечувати перевищення позитивного ефекту над витратами і втратами), узгодженості інтересів (політика і її рішення мають не суперечити інтересам населення, бізнесу, розвитку галузі, територій та держави, однак в разі їх конфлікту перевага має надаватися інтересам вищого рівня), сталого розвитку (галузь туризму тісно дотична до якості природно-ресурсного середовища, збереженості довкілля, його чистоти, відтак, слід аби в рішеннях превалювали акценти сталого розвитку, поступу зеленої економіки, збереження та навіть покращення стану навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, орієнтації на майбутні покоління).

За разом зі цим, можна вести мову й про окремі специфічні принципи державної політики (формування та реалізації організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України)

в аналізованій сфері. Зокрема, важливо щоб як у згадуваній Стратегії, так і в програмах розвитку туризму в регіоні дотримувалися принципи: пріоритету якості над кількістю (нарощення чисельності та збільшення обсягів обслуговуваних туристів не може слугувати пріоритетом, адже існують обмеження в навантаженні на об'єкти туризму, туристичну інфраструктуру, об'єкти культури і мистецтва, природні ресурси тощо, і це може бути компенсоване вищою якістю послуг, відповідно, їх ціною. Важливо зберігати баланс в інтересах між, з одного боку, туристичними потоками та, з іншого боку, раціональним й ефективним використанням активів туристичного комплексу регіону і його туристичних дестинацій); синергізму (розвитку туризму та вирівнювання диспропорцій соціально-економічного розвитку депресивних територій, а також громад в порівнянні з центрами промисловості й високої ділової активності); цілісного поетапного підходу до розвитку туристичного комплексу (коли спершу організовується діяльність окремих туристичних маршрутів, далі вони переростають у туристичну мережу, а на наступному етапі – туристичні кластери зі стійкими зв'язками й синергетичними ефектами); посилення стійкості й адаптованості (як вже зазначалося, передбачається створення єдиного туристичного пулу, водночас він складатиметься з низки унікальних туристичних продуктів кожного регіону й громади, об'єднаних спільним регіональним синергізмом заради спроможності, з одного боку, диференціюватися на тлі широкої гами пропозиції туристичних послуг, а, з іншого боку, посилення здатності до ефективного реагування і адаптації до нових глобальних трендів); багатосезонності туристичних послуг (диверсифікації спектру послуг туристичної пропозиції таким чином аби мінімізувати «розриви» сезонності, забезпечити задоволення потреб, пов'язаних з відпочинком у кожній з пір року).

Як відомо, держава під час управління перебігом і розвитком процесів та явищ може застосовувати методи прямого (адміністративного) та непрямого (економічного) характеру. Все залежить від потреби або

обмежити якісь активності або навпаки – стимулювати інші. Стосовно туризму, адміністративні методи, як правило, слід застосовувати в цілях дотримання стандартів організації і управління закладами розміщення, а також надання якісних і безпечних послуг туристам, страхування ризиків і загроз здоров'я і безпеки туристів, контролю й обмеження негативного антропогенного впливу суб'єктів туристичного комплексу на довкілля, використання монопольного становища на ринку і завищення цін, надання непередбачуваних додаткових оплачуваних послуг і т. п.

Своєю чергою, економічні методи передбачають податкові пільги й преференції, фінансово-кредитну й іншу ресурсну підтримку туристичного бізнесу, стимулювання розвитку приватних садиб, об'єктів сільського і зеленого туризму, надання грантів на різного роду видаткові складові ведення туристичного бізнесу, позбавлення підприємств в частині низки обов'язкових процедур тощо. По суті, вони спрямовуються на мотивацію економічних агентів до певної поведінки, яка сприяє поступу, покращенню тих, чи інших характеристик еволюції туризму як галузі та туристичного комплексу в цілому.

При тому, органам влади слід володіти низкою методів аналізування, застосування яких дозволяє формувати інформаційно-аналітичну основу, що розкриває характеристики поточного стану, структурних характеристик і динамічних тенденцій розвитку в туристичному комплексі регіону. Йдеться про такі методи, як системного аналізу, імітаційного моделювання, ситуаційного аналізу, аналізу чутливості, аналогій, теорії ігор, нейронних мереж та ін.

Врешті-решт будь-яка політика реалізується зі застосуванням системи інструментів, які, власне, й дозволяють втілити в життя передбачені організаційно-економічним механізмом заходи. Такий інструментарій не лімітований і передбачає як застосування, так і поєднання всього можливого спектру інструментів державної економічної та іншої політики. У царині державного регулювання розвитку такого комплексу, як туристичний,

здебільшого ведуть мову про засоби антициклічної політики, податкові, інвестиційні, структурно-галузеві, грошово-кредитні, регуляторні інструменти, чинники та заходи структурних змін, інституційних реформ, антимонопольно-конкурентного регулювання і т. п.

Все ж центрове місце у межах організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України посідає сукупність заходів організаційного та економічного характеру, які слід реалізувати у визначеній послідовності. Як на нашу думку, перший крок за провідним організаційним заходом – створенням та інституціалізацією діяльності органу з управління та координації політики в аналізованій сфері.

Ми переконані, що, по-перше, туризм є однією з тих галузей для областей Карпатського регіону України, потенціал яких надзвичайно високий і в разі його реалізації може забезпечити вагомий внесок і в зростання ВРП, і у підвищення рівня життя, і стимулювати зростання у цілій низці інших видів економічної діяльності; по-друге, він може слугувати локомотивом, зв’язуючою ланкою на шляху системного розвитку цього краю, джерелом залучення інвестицій; по-третє, розвиток туризму має стати піонерним проєктом на шляху спершу міжрегіональної співпраці, а надалі (по завершенні війни) й транскордонного туристичного співробітництва західних регіонів України та східних територій ЄС.

Зазначене обумовлює актуальність в координації та управлінні діяльністю, що потребує створення відповідної структури. Вважаємо, що це має бути Міжрегіональний центр розвитку туризму в Карпатському регіоні – організація, засновниками якої виступають обласні ради чотирьох областей регіону і основним завданням якої є управління процесами поступу туристичного комплексу. Водночас, ця структура має бути наділена й іншими повноваженнями, до прикладу, щодо акумулювання фінансового та інших ресурсів для підтримки проєктів, здійснення інвестицій, надання низки послуг маркетингово й консультаційного характеру, налагодження комунікації і співпраці з міжнародними організаціями (Всесвітня туристична

організація, Міжнародний олімпійський комітет, Глобальна асоціація міжнародних спортивних федерацій, міжнародні організації в сфері охорони пам’яток історії, культури і т. д.).

Утім, важливо аби ця структура стала центром напрацювання організаційно-управлінських рішень і забезпечення співробітництва регіонів і громад з просування туризму. Саме в таких цілях організація має бути наділена повноваженнями щодо ухвалення відповідних рішень, а також її регіональні представники мають мати «високий статус», на кшталт, перших заступників голів обласних державних (військових) адміністрацій. Лише за такого підходу можна розраховувати на реальну дієздатність і спроможність зазначеної структури розвивати й реалізувати співпрацю, швидко ухвалювати й реалізувати рішення.

На першому етапі завдання цього органу в розробці та ухваленні низки стратегічних документів, на основі яких, власне, й буде розвиватися міжрегіональна туристична співпраця. Йдеться, по-перше, про підписання Угоди про міжрегіональне співробітництво у сфері розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону; по-друге, про ухвалення Стратегії та Програми заходів з розвитку комплексу; по-третє, розробку Генерального плану розвитку туристичних дестинацій та туристичної інфраструктури, а також узгодження відповідних територіальних планів розвитку.

Ці та інші стратегічні документи, звичайно, можуть бути розробленими «й спущеними зверху» (на кшталт, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки»), однак, як показує практика, це так не працює і якщо відповідні ініціативи не будуть йти безпосередньо від регіональних та місцевих органів влади, то реального прогресу не відбуватиметься, в тому числі з причин відсутності структури, яка буде наділена достатніми повноваженнями й реалізуватиме функції ініціативи, організації і координації відповідної діяльності.

Окрім зазначеного, на вказану структуру слід покласти й завдання в

частині маркетингу та брендингу єдиного туристичного пулу за напрямами широкого спектру яскравих туристичних вражень з високоякісними зручностями і стандартами, до яких легко добиратися та переміщуватися з-поміж туристичних дестинацій краю, які забезпечують високу якість та безпеку послуг, надійне середовище. Такий підхід одночасно спрямований на формування сприятливого інвестиційного клімату для нарощення інвестицій в туризм, його інфраструктуру, а також маркетинг і просування загалом та провідних і перспективних туристичних сегментів, орієнтованих в тому числі на відновлення після повномасштабної війни.

Зрозуміло, що перепоною тут стають бюджеті обмеження регіонів та громад, відтак, слід шукати можливості публічно-приватного партнерства. Адже інвестиції у спільні заходи з просування туризму забезпечать суттєву віддачу всім областям та громадам регіону. Саме тому в межах програми заходів з реалізації Стратегії необхідно передбачити відповідні ініціативи відносно: а) створення й просування загального бренду; б) функціонування спільного веб-порталу; в) розробки маркетингових стратегій і рекламних заходів на регіональній чи кластерній основі, спрямованих на зміцнення туристичного іміджу регіону в цілому та його дестинацій в тому числі; г) розширення партнерських відносин з великими цифровими туристичними платформами для здійснення маркетингових заходів у межах цільових ринкових сегментів у координації з офлайн заходами; д) участі у значимих міжнародних заходах; е) сприяння в участі приватних компаній щодо розбудови веб-порталу, створення системи розгалужених цифрових маркетингових комунікацій.

Таким чином, віддаючи провідне місце в організаційно-економічному механізмі створенню спільного координаційного центру, доповнимо, що наступний крок після інституціалізації основоположних нормативно-методичних і правових актів за налагодженням низки базисних функціональних аспектів (напрямів) роботи з розвитку туристичного комплексу регіону. Як вже зазначено, першим з них є маркетинг. Однак, за

разом, розуміємо, що в будь-якій царині публічної політики головне за фінансово-ресурсним забезпеченням.

Туризм тут не тільки не виняток, а, скоріше, правило. Фінансові ресурси необхідні для реалізації ініціатив і проєктів як регіонального штибу, так і суто локальних, що забезпечують позитивний внесок у загальний розвиток цієї галузі в Карпатському регіоні України. Фінансування також потрібне для забезпечення діяльності координаторів з туризму й експертних груп. Відповідно, слід спрямувати зусилля на мобілізацію фінансування з різних джерел, у т. ч. від партнерів з розвитку, центрального, регіональних й місцевих бюджетів, приватного сектору, а також засобів публічно-приватного партнерства. У повоєнний період можливо буде підняти питання відносно створення в цілях популяризації, маркетингу та реалізації як іміджевих, так і конкретних інвестиційних проєктів, створення спеціалізованого інвестиційного фонду, який міг би передбачати компоненти акціонерного капіталу та кредитування за доступними відсотковими ставками для посилення участі суб'єктів мікро- і малого бізнесу та приватного сектору в розвитку регіональної галузі туризму.

Окрім фінансів та ресурсного забезпечення інші напрями функціональних аспектів співпраці стосуються інновацій і цифровізації, міжгалузевої співпраці, а також витань моніторингу, інформаційно-аналітичного забезпечення перебігу процесів розвитку туристичного комплексу регіону. Координаційний центр має зберігати в постійному фокусі ці аспекти й при тому, що питання формування ресурсного забезпечення, а також розвитку суб'єктів галузі туризму на інноваційних засадах, у значній мірі стосується економічного блоку регіональної політики (організаційно-економічного механізму) в аналізованій сфері.

Саме з цих міркувань першим у переліку заходів економічного блоку нами визначено стимулювання збереження та покращення ресурсного потенціалу суб'єктів туристичного комплексу регіону. Позаяк, при тому малося на увазі збереження провідних ресурсів, без яких галузь не в змозі не

тільки розвиватися, але й функціонувати. Проте, питання фінансово-ресурсного забезпечення суб'єктів господарювання актуальне завжди й з позиції публічного управління закономірно стає провідним, хоча в предметі дослідження – достатньо складним. Тут і збереження природно-сировинних ресурсів, і кадрового потенціалу, і маркетингових аспектів. Хоча, як відомо, в пріоритеті інвестиційний і фінансовий аспект. Відтак, у програмах як з розвитку туризму, так і інших складових соціально-економічного розквіту областей і громад регіону слід передбачити питання інституціалізації низки інструментів покращення доступності суб'єктів туристичного та суміжного бізнесу до фінансово-господарських ресурсів, включно з підготовкою кадрів у сфері туризму, оздоровлення і рекреації.

При тому особливий наголос на інноваціях, цифровізації та інформаційно-комунікаційних технологіях, які, як відомо, перебувають у центрі найбільш прибуткових видів господарювання в ланцюгу створення доданої вартості в галузі туризму. Відтак, в інтересах влади підтримка процесів розробки і впровадження інноваційних рішень з надання туристичних послуг, розширення можливостей цифрової інтеграції, покращення інструментів маркетингу і просування дестинацій, побудови системи освітніх інструментів та цифрового туристичного контенту.

Інший економічний пріоритет – це спроможність єдиного координаційного центру, а також регіональних і місцевих органів влади забезпечити використання потенціалу туризму у руслі прискорення місцевого економічного розвитку і вирівняння за рахунок цього критичних дисбалансів у соціально-економічному поступу територій Карпатського регіону України. Передовсім йдеться про гірські райони, про сільські й віддалені території. Для цього слід реалізувати інструментарій регулювання, який орієнтований на зростання інклюзії об'єктів соціальної сфери для місцевого населення, відновлення та більш продуктивне використання санаторно-курортних ресурсів Карпат, співпрацю з сусідніми країнами ЄС в частині соціальної підтримки і надання соціальних послуг місцевому

населенню, захисту довкілля, smart-орієнтований поступ та модернізацію об’єктів системи житлово-комунального господарства, реалізацію потенціалу вигідного географічного розміщення краю, використання самобутнього культурного середовища регіону [60,с.106].

Особливо актуальними стають питання економічного характеру, пов’язані з осучасненням туристичної та загальної інфраструктури. За останні роки у Карпатському регіоні України в дійсності відбувся прогрес як з покращенням дорожнього покриття, розвитком транспортної інфраструктури, так і в частині вдосконалення туристичної інфраструктури: з’явилися туристично-інформаційні центри, вказівники, започатковано цілий комплекс нових туристичних маршрутів. Однак, як на сьогодні, цього вже не достатньо і слід працювати як з ознакуванням нових туристичних маршрутів і знакових місць, так і, що більш важливо, над смарторієнтованим розвитком туризму та туристичної інфраструктури. По-перше, йдеться про оцифрування всієї інформації та її представлення в мережі Інтернет, зокрема на спеціалізованих площадках з бронювання і туризму. По-друге, як зазначається у [8,с.83], цифрові технології в туризмі заміщають собою будь-які інші джерела поширення інформації, а, окрім того, корисні в частині управління людськими потоками (для їх концентрації у конкретному місці в конкретний час, а також обліку), надання користувачеві – туристові додаткової інформації про відповідну локацію та ще й на зрозумілій для нього мові, заміщення роботи гідів, здешевлення, таким чином, подорожі, роботизованого управління подорожами й туристичними потоками.

До інших інструментів, які можуть використовуватися в цілях модернізації туристичної інфраструктури Карпатського регіону України, доцільно віднести фінансово-кредитну підтримку малої підприємницької ініціативи у цій сфері, надання бюджетних грантів на створення об’єктів твердої інфраструктури, пільгове кредитування проєктів з будівництва і реконструкції закладів розміщення, об’єктів готельно-ресторанного комплексу, субсидування в сфері будівництва модульних готелів, інших

засобів розміщення, стимулювання й підтримку створення туристичних кластерів та вибудування їх інфраструктури, розробку й впровадження майстер-планів дестинацій, а також інші форми та засоби прямого й опосередкованого інвестування у розквіт туристичної інфраструктури регіону.

Розвиток, однак в більшій мірі модернізація, туристичної інфраструктури є важливою і невід'ємною передумовою для втілення в життя наступного організаційного завдання, пов'язаного з отриманням права і проведенням великих спортивних, культурно-масових, ділових, інвестиційних та інших заходів на території Карпатського регіону України. Такого штибу події дозволяють одночасно і залучити велику чисельність туристів і забезпечити якнайкращу популяризацію місцевих курортів серед потенційних споживачів туристичних і пов'язаних з ними інших послуг, особливо зовнішніх.

Якщо вести мову про економічне стимулювання розвитку туризму, то чи не найбільш прямим інструментом тут є державна політика, орієнтована на стимулювання диверсифікації туристичних продуктів, туристичних об'єктів, діяльності суб'єктів господарювання, які спеціалізуються на туристичному бізнесі, а також розширення спектру їх спеціалізації, у т. ч. в напрямі здійснення інших, бажано суміжних видів комерційно-господарської діяльності.

По суті, це одна зі компонент державного регулювання сприяння підприємництву і в таких цілях можуть реалізуватися окремі регіональні та місцеві програми стимулювання розвитку мікро- та малого підприємництва в галузі туризму. Важливо аби такі програми містили заходи, орієнтовані на (1) покращення поінформованості (професійно-кваліфікаційних навичок) місцевого населення про можливості й форми започаткування бізнесу в сфері туризму, джерела і способи залучення необхідного в таких цілях фінансово-інвестиційного ресурсу), (2) підготовку та надання потенційним підприємцям попередньо розроблених бізнес-планів, а також підготовлених земельних

ділянок та/чи приміщень під організацію бізнесу, (3) забезпечення суб'єктів господарювання необхідним кадровим і фінансово-ресурсним забезпеченням, (4) доведення до потенційних підприємців інформації про перспективні та потенційні види туризму, що мають потенціал розвитку на тих, чи інших територіях, (5) стимулювання залучення до підприємницької діяльності в туризмі різних категорій населення, зокрема жінок, молоді, демобілізованих осіб тощо.

З позиції диверсифікації туристичних послуг в Карпатському регіоні України перспективним видається розвиток наступних видів туристичної діяльності: подієвий та діловий, лікувально-оздоровчий і рекреаційний туризм, етнокульктурний, активний, гірськолижний, екотуризм, сільський зелений туризм та ін.

Однак, важливо зауважити, що регіональним і місцевим органам влади слід працювати не тільки над розвитком горизонтальної форми диверсифікації. Перспективи також за вертикальною диверсифікацією та/чи інтеграцією. Йдеться, до прикладу, про перехід низки суб'єктів, які надають кінцеві послуги споживачеві, у групу інвесторів у девелопмент та будівництво нових об'єктів; або у сектор виробництва продовольчих товарів, промислової переробки, сфери надання різноманітних споживчих послуг; або навпаки суб'єктів торгівлі, сфери розваг, послуг у відкриття готелів, надання безпосередньо туристичних послуг тощо. Все це сприятиме і розвитку підприємництва в регіоні, і диверсифікації, а, відтак, покращенню загальної туристичної пропозиції. Інший наслідок активної діяльності у цьому напрямі – збільшення обсягів внутрішнього інвестування в розвиток місцевої економіки.

Продовження роботи у вказаному керунку стосується державної політики стимулювання розвитку малого туристичного бізнесу на так званих «складних» територіях (з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку, гірських, віддалених тощо), зі залученням в підприємництво специфічних категорій населення (жінок, молоді, демобілізованих осіб, ветеранів війни) та

пов’язаного зі створенням, реконструкцією, розвитком суспільно значимих (пам’ятки історії, об’єкти культурної спадщини та традиції і т. п.) об’єктів, організацій тощо.

В організаційному аспекті потрібно мати повноцінну інформаційно-аналітичну базу відносно поточного стану і тенденцій розвитку туристичного комплексу регіону і його територій. Відтак, важливо аби було налагоджено постійно діючий моніторинг цих процесів. Зі застосуванням можливостей діджиталізації йдеться про налагодження інтерактивного маппінг-моніторингу і контролю процесів керованого розвитку туристичного комплексу. Такий інструмент дозволив би в онлайн-режимі і в просторовому аспекті відстежувати перебіг процесів й перевіряти їх на предмет слідуванням запланованим сценаріям, ідентифікувати можливі відхилення від плану, а також своєчасно ідентифікувати загрози та моделювати заходи з їх упередження.

Інформаційно-аналітична база необхідна також і в частині напрацювання рекомендації відносно подальшого розвитку туристичного комплексу регіону, у т. ч. в частині вдосконалення його інфраструктури, адже дозволяє напрацювати рекомендації, корисні відносно: а) технічних і організаційних заходів щодо індивідуального підходу до розвитку кожної конкретної туристичної дестинації (будівництво, ремонт, реконструкція автомобільних та залізничних шляхів сполучення між туристичними об’єктами, а також аеропортів, залізничних й автобусних станцій в туристичних дестинаціях, розвиток повноцінної придорожньої, сервісної та м’якої інфраструктури на їх території, шляхом слідування до них з визначенням необхідності наявності конкретних об’єктів та їх місце розташування; б) напрямів вдосконалення / розширення існуючих та створення нових туристичних продуктів і маршрутів, підвищення рівня їх привабливості для туристів, розвитку м’якої інфраструктури типових туристичних маршрутів.

Важливо аби результати моніторингу відображалися на існуючих

Інтернет-ресурсах, а також доводилися до представників органів влади різних рівних рівнів, бізнесу та громадськості. Такий підхід дозволить забезпечити прозорість і незалежність діяльності, консолідувати зусилля, відповідно, інституціалізувати дієвий механізм, який на правду стимулює керований перебіг процесів розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України, зокрема в частині реалізації конкретних заходів у цьому секторі регіональної економіки на всіх територіях краю.

В аспекті здійснення порівняльного аналізування, уможливлення діагностики та оцінювання ефективності публічної політики в аналізованій сфері слід напрацювати методичні рекомендації щодо просторового рейтингового оцінювання територій за рівнем розвитку туристичної інфраструктури. У цілях подальшого покращення транспортної доступності слід розвивати інтермодальні пасажирські перевезення, які передбачають поєднання двох і більше видів транспорту, залучених до перевезень з метою найбільш повного якісного задоволення потреб туристів у транспортуванні.

Окреме питання в системі аналізування й оцінки – це обсяги залучених інвестицій, а також аспект їх ефективного використання. При тому, для створення привабливого інвестиційного клімату слід інституціалізувати зниження порогового рівня для інвестиційних преференцій при створенні нових об’єктів туристичної діяльності на спеціально визначених територіях регіону, заміщення частини витрат з придбання обладнання і техніки, необхідних, до прикладу, для проведення низки міжнародних / масових спортивних заходів з літніх чи зимових видів спорту, при будівництві / реконструкції туристичних об’єктів, з придбання автомобільних та інших транспортних засобів з перевезення туристів суб’єктами підприємництва, які спеціалізуються на наданні туристичних послуг, будівництві та/чи модернізації об’єктів придорожнього сервісу тощо.

Вагомим чинником розвитку регіонального туризму слід вважати залучення приватного капіталу на реалізацію дрібних, середніх та великих так званих «якірних» інвестиційних проєктів. Для цього слід обрати території

з їх пріоритетного розвитку, відповідно, державної підтримки (у вигляді компенсації частини інвестицій, надання пільгової фінансово-кредитної підтримки, бюджетування витрат на супровід і т. п.). Оскільки такі проєкти будуть стосуватися гірських і віддалених територій, то органам влади слід працювати над інвестиціями в покращення транспортної доступності через будівництво і реконструкцію автомобільних доріг, розвитком транспортно-логістичної та сервісної інфраструктури. Окреме достатньо цікаве й актуальне, перспективне з інвестиційної точки зору, питання – це розвиток інфраструктури малої авіації.

Як можемо констатувати, більшість аспектів і заходів організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України стосуються інвестицій, фінансово-ресурсного забезпечення. Як свідчить зарубіжний досвід, одним з найбільш перспективних інструментів інвестування є кластерний підхід. Відтак, актуалізується питання узагальнення інструментарію державної політики розвитку туристичних кластерів, що є предметом наступного підрозділу дослідження.

3.3. Створення туристичних кластерів як інструмент впровадження державної політики розвитку туристичного комплексу регіону

Як відомо, кластерна форма організації бізнесу надає цілий спектр переваг для суб’єктів господарювання і для розвитку місцевої та національної економіки в цілому. На мікрорівні з’являються ефекти синергії та переваги від спільного залучення й ефективного використання ресурсного забезпечення, капіталу, матеріальних й нематеріальних активів, розвиваються бізнес-процеси і бізнес-комунікація, налагоджуються стійкі технологічні відносини, особливо міжгалузеві й міжфункціональні, покращується система задоволення потреб бізнесу в ресурсах і послугах. Як

показує зарубіжний досвід, ефективність суб'єктів – учасників локальних інтегрованих структур зростає в рази, а їх економічний потенціал та конкурентоспроможність сягають ще вищого рівня, коли з-поміж функцій та завдань кластеру – інноваційно-технологічний розвиток, відповідно, співпраця з суб'єктами НДДКР, досліджень і розробок, старт-апами, інноваційно активними підприємствами, венчурними фондами, суб'єктами маркетингу і консалтингу.

Своєю чергою, економіка отримує більш інтегровані та конкурентоспроможні структури з вищим рівнем життєздатності, економічної безпеки, відповідно, спроможності розвиватися, створювати нові якісні робочі місця, інвестувати в місцевий розвиток, стимулювання зростання цілого спектру секторів, видів економічної діяльності та галузей. Кластеризація це ще й шлях до стабілізації соціально-економічної ситуації, адже пов'язана зі створенням робочих місць і забезпеченням місцевого населення зайнятістю, доходами, стримуванням зовнішньої міграції, розвитком соціальної інфраструктури, реалізацією суб'єктами господарювання соціально відповідальної поведінки.

Щодо туристичних кластерів, то вони передбачають створення (розширення, модернізацію) на певній території суб'єктів господарювання з низки видів економічної діяльності і галузей туристичного комплексу, які, взаємодіючи і співпрацюючи між собою, створюють спільний туристичний продукт. По суті, надається широкий спектр послуг й товарів для туриста, задовольняються різні його потреби (і, що важливо, це робиться численними відокремленими економічними агентами), але в своїй сукупності вони утворюють цілісний туристичний продукт, який пропонується на ринку і який саме в такому вигляді сприймається його споживачем, у т. ч. потенційним.

Відповідно, учасники туристичного кластеру, з одного боку, взаємодоповнюють один одного, однак, з іншого боку, спільно (більш раціонально й ефективно) використовують інфраструктуру, місцеві ресурси,

у т. ч. туристські, інші матеріальні й нематеріальні активи (включно з брендом дестинації), залучають ресурси й функціонують на локальних ринках (капталу, праці, товарів і послуг, інновацій тощо).

Створення й розвиток туристичних кластерів сприяє зміцненню конкурентоспроможності туристичних дестинацій, місцевої економіки, суб'єктів туристичного комплексу, сприяє залученню інвестицій, створенню якісних робочих місць, розширенню місцевої економіки й покращенню її інвестиційної привабливості. Це також і передумова більш системного та керованого розвитку туризму в регіоні, зокрема в Карпатському регіоні України. Відтак, подальший розвиток теоретико-методичних і прикладних засад управління розвитком туристичних кластерів характеризується високим рівнем актуальності й значимості.

Позаяк, маємо додати, що надзвичайно високої актуальності питання створення й поступу кластерних структур в туризмі має високий рівень значимості безпосередньо в системі державної політики розвитку туристичного комплексу регіону. Такий висновок робимо виходячи з того, що туристичний комплекс, по суті, і є великим туристичним кластером. Відтак, авторська позиція в тому, що формування туристичних кластерів є та має стати філософією державної політики у сфері розвитку і реалізації потенціалу Карпатського регіону України.

Перш ніж вести мову про специфіку, механізми й інструментарій, послідовність державної політики створення і масштабування туристичних кластерів у Карпатському регіоні України слід розуміти їх систему (головно – сукупність представників – суб'єктів або інституційних елементів) і її структуру (співвідношення та взаємозв'язки між учасниками, організаційну структуру управління, координації діяльності, розвитку і контролю, умови співіснування й взаємодії управлінської, операційної, допоміжної, функціонально-ресурсної та інших підсистем).

Так, згідно Ю. Ковальової та Н. Алишевої, туристичний кластер утворюють наступні 4 сектори: (1) створення туристичних послуг (притому

сюди автори відносять далеко не тільки заклади розміщування, туроператорів і турагентів, але й суб'єктів готельно-ресторанного комплексу, культури і мистецтва, які спеціалізуються на перевезеннях туристів та ін.); (2) сервісного забезпечення (страхові, фінансові та ін. послуги); (3) допоміжних послуг (виробники продукції, яка використовується в туристичній галузі, засоби поінформування та популяризації послуг комплексу, органи влади, які спеціалізуються на розвитку туризму); (4) підтримки життєдіяльності суб'єктів кластеру (система елементів, які координують діяльність елементів кластеру) [74,с.100].

Як на нашу думку, такий підхід має ознаки раціональності, однак в певній мірі хаотичний, не системний і не впорядкований. На приклад, віднесення до однієї групи готельного комплексу і перевізника туристів видається не раціональним, адже характер послуг і особливо роль у туристичному продукті тут явно різняться. Не говорячи про те, що для окремих відпочивальників питання транспортування може бути взагалі неактуальним, відсутнім у структурі вартості відпочинку, тоді як проживання, харчування і отримання низки послуг, оздоровлення тощо, – абсолютно навпаки. Бачення ролі суб'єктів підсистеми допоміжних послуг вбачається занадто вузьким, а роль системи підтримки життєдіяльності – викривленою. При тому, не враховується розуміння того, що будь-яка штучна система не може функціонувати лише на засадах поєднання (скоріше – банальної наявності) її елементів. Для стабільного існування і розвитку така система має бути керованою. Відтак, важливо розуміти й критичну важливість наявності окремої підсистеми, відповідальної за менеджмент, а також ідентифікувати її місце, взаємозв'язки, функції і завдання, форми, методи та інструменти управління, впливу.

Цікаву пропозицію у сенсі методичного підходу до визначення суб'єктів – учасників туристичних кластерів висловлено у публікації [49]. Науковці загалом не ставили собі завдання визначити склад учасників туристичного кластеру, водночас вказали на те, що провідною метою

створення такого типу структур є якнайкращий контроль бізнес-технологічних процесів у межах єдиного ланцюга подій: від підприємницької ідеї аж до споживання конкретного туристичного продукту, послуги. Відтак, на їх думку, у кластер мають об'єднуватися економічні агенти, які виконують ту, чи іншу роль, реалізують ті, чи інші функції на кожній стадії вертикальної інтеграції в туризмі. За рахунок цього буде досягнуто вищої ефективності як в кожній ланці, так і в системі загалом, а також буде інтегровано ресурс, передовсім інвестиційний, заради формування єдиного цілісного продукту.

На наш погляд, з таким методом можна в цілому погодитися і зробити висновок, що етапи вертикальної інтеграції або іншими словами – стадії технологічного процесу (від первинної до результуючої), а саме суб'єкти господарювання, які їх представляють (спеціалізуються на відповідній діяльності) мали б слугувати так званим «хребтом» туристичного кластеру, тоді як суб'єкти, які формують ресурсне забезпечення, реалізують суміжні функції, виконують допоміжну (відносно генеральної – надання туристичної послуги її споживачеві – туристу) роль, мають також входити у кластер, однак формувати таку собі другу лінію в системі.

Згідно [23,с.33], туристичний кластер розглядається як певний спосіб інформаційно-комунікаційної і ресурсної взаємодії учасників технологічного процесу створення й надання туристичних послуг, які завдяки відповідній співпраці створюють єдиний спільний туристичний продукт. Відповідно, вся ця сукупність економічних агентів розташовується на певній визначеній території для спільної діяльності (у межах туристичного комплексу території, дестинації, регіону), а також її маркетингового супроводу, зокрема рекламування й стимулювання попиту на туристичні, а за рахунок них, й пов'язані з ними товари і послуги.

Однак, зі зазначеного важко визначити конкретні критеріальні ознаки, які визначають суб'єктів кластеру, підсистеми, а, відповідно, функції і завдання учасників та й на загал не зрозуміло чому така система має вважатися саме туристичним кластером, а не, до прикладу, туристичним

комплексом регіону. На нашу думку, ця заувага відіграє, на правду, дуже важливу роль. Ми вважаємо, що створення туристичних кластерів це не просто інвентаризація наявних та створення у регіоні відсутніх елементів туризму і галузей, які його обслуговують та суміщають низку послуг чи констатація з боку влади, туристичних бізнес-асоціацій, громадськості факту «відкриття» туристичного кластеру, а утворення й інституціалізація відповідної інституції, на кшталт, Координаційної ради туристичного кластеру, підписання й реалізація відповідної колективної угоди учасниками кластеру, складання інституційно-функціональної схеми – системи і структури туристичного кластеру.

Враховуючи вищенаведені аспекти, на нашу думку, є підстави для визначення наступної інституційно-функціональної структури туристичного кластеру (рис. 3.5). Логіка їх формування, по-перше, базується на вибудуванні повноцінної системи інституцій – організацій, підприємств, суб'єктів господарювання, які в повній мірі реалізують завдання на кожному з етапів технологічного процесу створення й реалізації туристичної послуги. Це дуже важливо, адже кожна ланка процесу має бути в належній мірі представленою; наявність прогалин або ж низької якості реалізації функцій та завдань дестабілізує всю систему на загал, не дозволяє сформувати єдину цілісну систему туристичного комплексу. Фактично, це є блок основних суб'єктів кластеру (підсистема інституційного забезпечення / створення та надання послуг).

Етапи технологічного процесу *створення і надання туристичних послуг*

Рис. 3.5. Проєкція суб'єктів – учасників (та їх завдань) туристичного кластеру відповідно до етапів технологічного процесу надання туристичних послуг

Джерело: авторська розробка.

По-друге, до системи включені суб’єкти господарювання, які реалізують низку важливих, однак допоміжних функцій, у тому числі зі підтримки життєдіяльності, формування ресурсного забезпечення, різного роду супроводу, сервісного обслуговування, створення та реалізації допоміжних послуг. Цей блок трактуємо як сукупність допоміжних суб’єктів кластеру (підсистема функціонально-ресурсного забезпечення).

Таким чином, головне завдання під час ідентифікації складу учасників туристичного кластеру полягає в тому, аби визначити всіх тих суб’єктів, які в своїй сукупності забезпечать якнайбільш якісне проходження кожного з етапів технологічного процесу формування й надання туристичної послуги. Такими, зокрема, є:

(1) формування туристичного продукту (йдеться про цілісний туристичний продукт регіону, краю, дестинації. Зрозуміло, що кожен заклад розміщення пропонує власну сукупність послуг, одначе, за кластерного підходу це має бути узагальнена пропозиція прямих і додаткових послуг. Відтак, за створення цілісного туристичного продукту відповідальні всі учасники кластеру, але узагальнюючою ланкою виступають органи (головно державної влади та місцевого самоврядування), відповідальні за розвиток туристичного комплексу регіону та маркетингові структури, коли завдання перших – створити гарну пропозицію (за обсягами, структурними характеристиками, просторовим розміщенням) засобів розміщення туристів, розвинути і модернізувати як загальну, так й туристичну інфраструктуру, сформувати гарний туристичний та загальний позитивний імідж краю (як доступного, безпечного, доброзичливого, втім з високим й професійним рівнем сервісу), а других – популяризувати загальний бренд та систему туристичних продуктів суб’єктів кластеру, максимізувати поінформованість та забезпечити високий рівень лояльності потенційних споживачів туристичних послуг);

(2) створення туристичної пропозиції (знову ж тики, йдеться про уніфікацію підходів і практик, коли споживачеві (чи на широкий загал)

пропонується не складний, надто не систематизований, розрізнений спектр послуг, а низка цілісних туристичних пакетів, які пропонуються через чітко визначених туроператорів та турагентів зі застосуванням сучасних цифрових комунікацій зі споживачами туристичних послуг);

(3) супровід споживача (необхідно забезпечити (і споживач має бути в цьому беззаперечно запевнений) всі необхідні супутні послуги, пов'язані з легкою, швидкою і безпечною доступністю споживача до місця отримання туристичних послуг. Цьому сприятиме наявність системи організацій, які спеціалізуються на послугах фінансово-кредитної підтримки, страхування ризиків, транспортування, екскурсійного супроводу й обслуговування, найму транспортних та інших засобів);

(4) безпосереднє отримання туристичних послуг (це основна ланка / етап в технологічному процесі туризму, відтак вона має бути забезпеченою повноцінним спектром готельно-ресторанних комплексів, аналогічних засобів розміщування, спеціалізованих та інших засобів розміщення, індивідуальних засобів розміщення тощо. Враховуючи, що місцем призначення туриста (у відповідності до різних видів туризму) зачасту є не тільки місця розміщування, але й привабливі для нього об'єкти, то важливо аби в регіоні були наявними й розвиненими об'єкти культури і мистецтва, спорту, відпочинку й розваг. Для задоволення потреб в лікувальному туризмі на території, на яку поширюється функціонування туристичного кластеру, мають бути наявними і відновленими / модернізованими санаторно-курортні комплекси, а також заклади оздоровлення й рекреації. Важливо в сукупності задовольнити повний спектр потреб і побажань туристів відносно отримання базової туристичної послуги);

(5) надання системи суміжних послуг (поряд з основними туристи зазвичай прагнуть отримати низку додаткових послуг, зокрема які тісно пов'язані з дотичністю до самобутності краю, де вони відпочивають. Відтак, попри традиційні ринки і ярмарки з сувенірною продукцією, у межах кластеру слід розвивати і забезпечити функціонування та представлення

продукції і послуг місцевих виробників (дуже важливе значення має їх унікальний зв'язок зі специфікою їх географічного місця розташування / отримання, надання, особливостями місцевих природно-кліматичних, ресурсних, соціо-культурних, етнічних та інших умов, переваг і особливостей тощо. Такий підхід істотно доповнюватиме задоволення від базових послуг, а також стимулюватиме зростання лояльності споживачів і покращення їх налаштувань відносно повторного замовлення туристичних послуг або отримання нових, однак на цій же території);

(6) розвиток попиту на туристичні послуги (в цілях розширеного відтворення та створення передумов для подальшого розвитку туристичного комплексу регіону важливо не тільки надавати сукупність якісних туристичних послуг, але й прагнути до пропозиції нових, а також стимулювання туриста до споживання повного спектру послуг відповідної туристичної дестинації. Важливо під час отримання поточної послуги одразу працювати над пропозицію та обізнаністю споживачів з іншими послугами у межах кластеру. Така практика сприятиме взаємодоповнюваності послуг, їх рівномірній диверсифікації і диференціації, концентрації попиту, а, відтак, збільшенню числа лояльних покупців і споживачів послуг, нарощенню обсягу доходів усіх суб'єктів туристичного кластеру, збалансованості системи, а також, що більш важливо, – стабільності перебігу відтворювальних процесів у межах туристичного комплексу Карпатського регіону України і його дестинацій.

Максимально ефективне проходження кожного з цих технологічний етапів туризму, а також повноцінна реалізація відповідних завдань залежать від наявності сукупності елементів, визначених спершу в межах інституційної підсистеми туристичного кластеру або, іншими словами, підсистеми створення та надання послуг. Вважаємо, що на етапі формування туристичного продукту, коли на загал в регіоні чи на окремих його територіях становлено систему об'єктів засобів розміщування різних типів, функціонує система цифрових комунікацій і бронювання об'єктів

відпочинку, туристичних інформаційних центрів, здійснюють свою діяльність туроператори та турагенти і т. п., слід забезпечити інтеграцію всіх елементів цієї системи і забезпечити пропозицію єдиного цілісного туристичного продукту. Відтак, тут провідними стають завдання, з одного боку, органів влади, відповідальних за розвиток туризму і модернізацію його інфраструктури, а, з іншого боку, маркетингових структур, покликаних популяризувати туристичні послуги регіону, здійснювати заходи щодо формування й пропозиції на ринку цілісного туристичного продукту. Як вже зазначалося, це має бути спільний бренд з додатковими суббрендами за видами туризму, туристичними дестинаціями, цільовими аудиторіями споживачів.

На наступному етапі, коли туристичний продукт сформовано, має бути належним чином забезпечено його пропозицію на ринку. За це в першу чергу відповідальні туроператори, турагенти, а також елементи інфраструктури туризму та забезпечення комунікації між виробниками і споживачами туристичних послуг. Перші мають мати достатню мотивацію аби співпрацювати в межах туристичного кластеру, тоді як другі – це головно цифрові площадки для комунікації. Відтак, важливо аби кожен туристичний об’єкт мав уніфікований вигляд власної Інтернет-сторінки і наведеної на ній інформації, а також був представлений на єдиній спільній платформі пропозиції туристичних послуг. Не менш важливим і актуальним є питання створення та розкрутки власної системи Інтернет-бронювання (на кшталт, *Booking.com*).

Слідуючий технологічних етап туризму передбачає «переміщення» споживача до місця отримання туристичних і супутніх до них послуг. Попри розвинену мережу доріг, об’єктів придорожнього сервісу та підприємств, які спеціалізуються на перевезенні пасажирів, стверджувати про те, що всі туристичні локації Карпатського регіону України перебувають у гарній доступності не доводиться, а якщо порівнювати якість відповідних послуг з туристично розвиненими країнами ЄС, то вона буде далеко не на користь

України.

Відтак, у межах туристичного кластеру слід й надалі працювати над покращенням транспортної доступності територій українських Карпат, підвищенням рівня якості загальної та дорожньо-транспортної інфраструктури. Дуже важливо аби ці процеси відбувалися на засадах смарт-технологій, що важливо як в сенсі покращення якості життя місцевого населення, так і уможливлення залучення в майбутньому (після війни) туристів з країн Європи та світу.

Таким чином, на аналізованому етапі слід визначитися з учасниками кластеру, які спеціалізуються на транспортуванні й зв'язку, супроводі туристів та екскурсійному обслуговуванні, наданні страхових і фінансово-кредитних послуг. Важливо розвивати й популяризувати таку послугу, як надання в оренду транспортних засобів. Зараз цей сегмент внутрішнього ринку ще далеко не так розвинений, як у країнах – лідерах за обсягами туризму.

На сьогодні чи не найбільш розвиненою ланкою в межах вертикальної інтеграції формування та споживання туристичних продуктів і послуг в Карпатському регіоні України є етап споживання туристичних послуг, представлений розгалуженою мережею готельно-ресторанних комплексів, інших колективних й індивідуальних засобів розміщення, приватних садиб, санаторіїв і т. ін.

Однак, їх подальший розвиток у значній мірі хаотичний. Це перша проблема, над усуненням якої слід працювати профільним органам влади, громадськості й бізнесу, зокрема з використанням можливостей відповідної комунікації й співпраці в межах туристичних кластерів. Друга проблема – відставання в розвитку (подекуди – занепад) системи об'єктів санаторно-курортних комплексів, закладів охорони здоров'я (йдеться про тих, що орієнтовані в більшій мірі на відновлення, оздоровлення, рекреацію і т. п.), збереження і покращення об'єктів культури й мистецтва.

Під час формування генеральних планів розвитку туризму й

туристичних дестинацій в регіоні критично важливо й перспективно планувати будівництво спортивних об’єктів, що має сенс і відносно подальшого проведення великих культурних, спортивних й інших заходів, зокрема міжнародних, у межах транскордонної співпраці, інтеграції регіонів українських та суміжних Карпат.

Не меншою актуальністю можна наділити відновлення існуючих та створення нових об’єктів культури і мистецтва, історичних пам’яток, на які у великій мірі багата українська історія. Все це сприятиме диверсифікації туристичного продукту, зростанню його різноманітності й привабливості, посиленню інтересу до краю та його традицій, історії, відтак, нарощенню обсягів туристичних потоків.

Зрозуміло, що приблизно такі ж завдання стоять перед суб’єктами, орієнтованими на надання суміжних послуг. З одного боку, це активізація приватного бізнесу, але, з іншого боку, це знову ж таки формування більш комплексного туристичного продукту регіону і його дестинацій.

Саме тому, необхідно ідентифікувати й залучити (а в разі відсутності – організувати роботу з стимулювання створення) до регіонального туристичного кластеру виробників і продавців сувенірної продукції, товарів, а також послуг місцевого виробництва, заклади торгівлі і надання системи якісних споживчих послуг, пропозиції розважальних послуг (як от джипінг, квадрациклінг, рафтинг, велосипедні та кінні, пішохідні прогулянки, забави, розваги, майстер-класи, дегустації, спеціалізовані тури і т. п.).

Як вже зазначалося, етап розвитку попиту на туристичні послуги кластеру відіграє важливу роль, оскільки забезпечує замкненість технологічного процесу в туризмі, або, іншими словами, перехід від одних послуг до інших аби відповідна послідовність не обривалася, а мала логічне продовження. Для цього слід розвивати діяльність суб’єктів, які спеціалізуються на популяризації послуг, на наданні так званих «пробних» туристичних продуктів, у т. ч. зі застосуванням івент-заходів. По суті, йдеться про те, що під час відпочинку туристові пропонується разове

безкоштовне користування послугами готелів, ресторанів, інших засобів розміщування, відвідування об’єктів торгівлі та сервісу, трансферів й екскурсій тощо.

Актуальною в таких цілях має стати й діяльність у межах цифрового маркетингу, можливості якого дозволяють налагодити значно тіснішу й тривалішу комунікацію (в режимі онлайн та на будь-якій відстані) з наявними і потенційними споживачами послуг, під час якої здійснюється поінформування про існуючі та нові послуги, їх цінові та якісні характеристики, проводяться онлайн-екскурсії, відбувається поділ враженнями з особами, які вже отримували відповідні послуги, онлайн-спілкування з менеджерами і т. п.

Таким чином, залучення визначених вище учасників до туристичного кластеру дозволить вибудувати його першу – головну та інституційну підсистему. Однак, вона не зможе повноцінно й ефективно функціонувати без другої підсистеми – функціонально-ресурсного забезпечення, обґрунтування складу елементів та завдань якої наводиться нижче.

Так, формуванню більш цілісного і конкурентоспроможного туристичного продукту регіону сприятиме залучення до відповідної діяльності підприємств консалтингу (завдання – надання низки послуг консультаційного характеру в частині розробки генерального плану розміщення туристичних об’єктів, обґрунтування структурних характеристик розвитку туризму у відповідності до наявного ресурсного забезпечення та тенденцій розвитку платоспроможного попиту, визначення заходів і засобів з ефективізації діяльності т. зв. «відстаючих» елементів системи, залучення фінансів і ресурсів, покращення інтелектуально-кадрового забезпечення і т. п.), наукових організацій (розробка стратегій і програм розвитку туристичного комплексу і його елементів, здійснення наукових досліджень та моніторингу процесів розвитку туристичного комплексу регіону, проведення науково-практичних конференцій для актуалізації проблематики розвитку туризму і популяризації бренду українських Карпат, зокрема на

міжнародному рівні), представників органів місцевої влади (врахування особливостей і специфіки залучення всіх територій до формування єдиного цілісного туристичного продукту).

Низку важливих функцій і завдань на етапі створення туристичної пропозиції слід покласти на заклади освіти (підготовка кадрів для туроператорів, турагентств, засобів розміщування, а також торговельно-сервісних організацій краю, підвищення кваліфікації та професійної майстерності наявних трудових ресурсів суб'єктів кластеру) та ІТ-компанії (формування і розвиток системи цифрових комунікацій, діджиталізація бізнес-процесів туристичних підприємств і засобів розміщення, популяризація туристичного продукту та туристичних послуг і т. п.).

Враховуючи потребу в таких послугах, як страхування і фінансування під час придбання туристичних турів, а також забезпечення переміщення туристів до місця отримання послуг, слід залучити в систему учасників, відповідальних за виконання цих функцій. Йдеться про страхові та фінансово-кредитні компанії, транспортні підприємства.

Своєю чергою, постійно існуюча вимога в розбудові мережі нових засобів розміщення, об'єктів готельно-ресторанного бізнесу, спорту і розваг, модернізації існуючих, а також розвитку твердої інфраструктури обумовлює потребу в залученні в кластер будівельних та девелоперських фірм, інвестиційних компаній та приватних інвесторів, суб'єктів ринкової інфраструктури (для надання цілісного спектру бізнес-послуг, включно з покращенням ресурсного, інформаційного, маркетингового, консалтингового та ін. забезпечення чинних учасників туристичного кластеру, зокрема першої (інституційної) підсистеми).

Покращення якості функціонування системи надання суміжних послуг потребує залучення в кластер місцевих підприємств переробної промисловості, виробників і постачальників матеріально-технічної і техніко-технологічної бази підприємств туризму, місцевих дрібних товаровиробників (особливо тих, що спеціалізуються на продукції, залежної від місцевих

кліматичних умов, сировини й традицій місцевого населення), суб'єктів народних промислів і т. п.

Врешті-решт, розвитку попиту на туристичні послуги кластеру сприятиме активна й ефективна діяльність організацій з дослідження ринку (вивчення існуючого та прогнозування розвитку попиту на різні види туристичних і суміжних послуг, моделювання обсягів та структурних характеристик туристичних потоків, визначення ключових конкурентів і рівня конкурентоспроможності туристичних продуктів, ідентифікація слабких місць і конкурентних переваг, визначення ключових запитів та споживчих уподобань і т. п.), маркетингових структур (популяризація послуг, висвітлення їх споживчих характеристик і переваг, підтримка «відстаючих» об'єктів та видів туризму, використання можливостей цифрового маркетингу, комплексна маркетингова підтримка функціонування і розвитку кластеру на загал та його дестинацій і туристичних об'єктів зокрема).

Такою вбачається цілісна система і структура туристичного кластеру. Зазначені суб'єкти у відповідності до властивої їм спеціалізації реалізують комплекс провідних завдань за кожним з етапів технологічного процесу в туризмі. Зокрема на загал йдеться про досягнення таких цілей, як позиціонування цілісного туристичного продукту, комунікація зі споживачами й посередництво відносин, «доведення» споживача до місця отримання послуги, створення широкого асортименту якісних туристичних та пов'язаних з ними послуг, диверсифікацій й доповнення характеристик послуг місцевим колоритом, закріплення позитивних вражень та ініціювання попиту на нові.

Та все ж провідне місце відводиться заходам спершу з ініціювання, організації, створення, а надалі – управління функціонуванням і розвитком туристичного кластеру. Як вже зазначалося, для цього слід створити відповідний орган, яким, на нашу думку, має стати Координаційна рада туристичного кластеру.

Заснування Координаційної ради туристичного кластеру (організації з комунальною чи змішаною формою власності) дозволить, по-перше, зафіксувати факт утворення кластеру, а, по-друге, створити реальну структуру, яка буде реалізувати наступні завдання:

а) визначення і залучення складу базових учасників кластеру;

б) ідентифікація так званих «*gaps*», іншими словами «прогалин» в системі кластеру, а, відтак, ініціювання політики зі стимулювання створення / залучення економічних агентів з відповідною спеціалізацією;

в) побудова організаційної структури управління співпрацею в межах кластеру;

г) розробка функціонально-технологічних карт перебігу бізнес-процесів та комунікацій між суб'єктами кластерної структури;

д) розробка та втілення в життя заходів з реалізації стратегії і програм розвитку кластеру;

е) пошук і залучення інвестицій, фінансового забезпечення розвитку кластеру, реалізації його інвестиційно-інноваційних проєктів;

є) організація та проведення спільних маркетингових заходів, рекламних кампаній;

ж) лобіювання інтересів учасників кластеру, розвитку туристичної галузі, участь у формуванні та реалізації політики поступу туризму та реалізації його потенціалу, включно зі внеском у сталий та соціально-економічний розвиток територій і регіону;

з) формування й контроль ефективності використання ресурсного забезпечення (головно – інтелектуально-кадрового, техніко-технологічного, інформаційно-комунікаційного) учасників кластеру;

и) моніторинг та контроль перебігу процесів функціонування й розвитку кластеру.

Як можемо констатувати спектр завдань Координаційної ради достатньо вагомий і розлогий, що є доказом того, що без існування відповідної структури туристичний кластер Карпатського регіону України не

буде функціонувати й розвиватися як керована система, а утворення кластеру буде мати лише декларативний характер.

Додатково наголосимо на тому, що фінансово-ресурсне забезпечення Координаційної ради кластеру може формуватися з поступлень туристичного збору. Вважаємо, що позитивні результати від функціонування кластеру будуть значно більшими, а ніж ці витрати. Крім того, одним з цільових орієнтирів діяльності має стати детінізація галузі і її суб'єктів, що лише сприятиме подальшому збільшення обсягів легально наданих послуг, а, відтак, податкових поступлень від діяльності суб'єктів господарювання туристичного комплексу регіону.

Висновки до розділу 3

4. У підсумку ідентифікації потенційних можливостей, викликів та загроз (результати SWOT-аналізу), системних вад публічного управління розвитком туризму в областях Карпатського регіону України встановлено та доведено актуальність і переваги переходу до спільної єдиної і узгодженої міжрегіональної політики в цій сфері. Йдеться про ухвалення та реалізацію Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України, метою якої стане керований вивірений розвиток туризму як комплексу, реалізація його потенціалу в економіці, зростанні якості життя населення. Досягненню визначеної мети сприятиме реалізація наступних стратегічних цілей: (1) формування й популяризація спільного туристичного продукту; (2) досягнення єдиної візії модернізації туристичного комплексу регіону; (3) вплив на нарощення ресурсного потенціалу туристичного комплексу і регіональної економіки; (4) внесок у реалізацію потенціалу соціально-економічного розвитку територій; (5) розумна диверсифікація. Важливо адаптувати інструментарій Стратегії до трьох можливих сценаріїв: оптимістичного (швидке завершення війни, повноцінна євроінтеграція й розвиток), прагматичного («справедливий мир» у підсумку тривалої

виснажливої війни, поступове відновлення), песимістичного (тривала війна з наслідками стагнації, знелюднення, виснаження). У відповідності до вказаних концепційних положень слід формувати й інші структурні елементи Стратегії, якими є оперативні цілі, завдання, механізми й інструменти реалізації, фінансове забезпечення, методологія моніторингу й контролю та ін.

5. Практична апробація положень Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України потребує формування та реалізації відповідного організаційно-економічного механізму. Такий механізм складається з взаємопов'язаних між собою елементів організаційного і економічного блоків та реалізується через послідовну поетапну реалізацію заходів кожного з них, коли завдання організаційного блоку – вибудування ефективно функціонуючої і повноцінної організаційно-управлінської підсистеми керованого розвитку туристичного комплексу регіону, а економічного блоку – формування дієвих економічних стимулів, запобіжників та противаг ініціювання, пришвидшення та перебігу процесів розвитку туристичного комплексу регіону згідно цілей і завдань Стратегії.

Заходами організаційно-управлінського блоку державної політики є створення та інституціалізація організаційної структури управління і координації політики, напрацювання системи нормативно-правових та методичних положень, налагодження співпраці за функціональними напрямами, організація і підготовка «великих» проєктів, налагодження інтерактивного маппінг-моніторингу і контролю процесів керованого розвитку туристичного комплексу. Своєю чергою, заходи економічного (стимулюючого) характеру стосуються стимулювання збереження та покращення ресурсного потенціалу туризму, узгодження (активізації застосування) економічного інструментарію розвитку туризму, подолання депресивності та сталого розвитку територій регіону, підтримки проєктів з модернізації загальної і туристичної інфраструктури на засадах державно-приватного партнерства, стимулювання вертикально-горизонтальної

диверсифікації у туристичному бізнесі та суміжних секторах, видах діяльності, розвитку малого туристичного бізнесу з акцентами на «складних» територіях, специфічних категоріях населення, суспільно-значимих об’єктах.

6. Кластерний підхід слід вважати провідною філософією / ідеєю, концептом розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України. Адже туристичний комплекс – це і є єдиний великий туристичний кластер, утворений сукупністю суб’єктів господарювання різних видів економічної діяльності та галузей, які, з одного боку, створюють та просувають цілісний туристичний продукт, однак, з іншого боку, спільно раціонально й ефективно використовують ресурсний, економічний, інфраструктурний та інший потенціал краю. Управління розвитком туристичного комплексу регіону на засадах кластерного підходу забезпечує низку системний переваг, включно зі зростанням ефективності на мікроекономічному рівні та комплексним і системним, значно керованішим розвитком туризму в регіоні та в окремо взятих дестинаціях.

Стержневим аспектом побудови туристичного кластеру є етапи технологічного процесу формування й надання туристичних послуг, а саме (1) формування туристичного продукту, (2) створення туристичної пропозиції, (3) супровід споживача, (4) споживання туристичних послуг, (5) надання системи суміжних послуг, (6) розвиток попиту на туристичні послуги. Відтак, повноцінний туристичних кластер передбачає систему інституцій, функціонування яких в повній мірі реалізує завдання кожного з цих етапів. При тому, склад учасників кластеру також формується за двома підсистемами, коли першу формують основні інституції, безпосередньо дотичні до створення і надання послуг (інституційна підсистема), а другу – організації, відповідальні за виконання низки важливих функцій (як от – маркетинг, консалтинг, соціалізація, інвестиції та фінансування, аудит, організація і контроль та ін.) та формування ресурсного забезпечення (фінансового, інтелектуально-кадрового, матеріально й техніко-технологічного, інформаційно-комунікаційного та ін.) туристичного

комплексу (підсистема функціонально-ресурсного забезпечення).

Утворення і започаткування діяльності туристичних кластерів передбачає інституціалізацію відповідної структури (Координаційної ради туристичного кластеру), підписання й реалізацію колективної угоди учасниками кластеру, складання інституційно-функціональної схеми – системи і структури туристичного кластеру. При тому, до ключових завдань Координаційної ради входять: залучення учасників, вибудування організаційної структури управління, забезпечення функціонально-технологічних аспектів перебігу бізнес-процесів та комунікацій між суб'єктами система; розробка й реалізація стратегії і програм розвитку кластеру; залучення інвестицій, фінансового та іншого ресурсного забезпечення, проведення спільних маркетингових заходів, лобіювання інтересів учасників, участь у формуванні та реалізації політики розвитку туризму територій і регіону, моніторинг та контроль перебігу процесів.

Основні результати дослідження щодо обґрунтування стратегії, механізмів та інструментів державної політики розвитку туристичного комплексу висвітлено автором у працях [17; 18; 156; 157; 158].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено узагальнення та нові підходи до вирішення науково-прикладного завдання розробки теоретико-методичних засад формування і реалізації державної політики розвитку туристичного комплексу країни. Отримані науково-теоретичні, методичні та практичні результати дозволяють зробити такі висновки.

1. У результаті узагальнення теоретико-методичних засад дослідження туризму, зокрема як галузі, форми, виду економічної діяльності, туристичного сектора економіки, а також на основі диференціації цих понять встановлено, що туристичний комплекс слід трактувати як багатофункціональну цілісну систему, яка поєднує в єдиному складному технологічному процесі різні види економічної діяльності та забезпечує ефективне функціонування, високий рівень вертикально-горизонтальної інтеграції, зокрема міжсекторальної та міжгалузевої, й розвиток національної / регіональної економіки. Це, по суті, інституційно-функціональна система, яка охоплює як підприємства туризму та засоби розміщування, так і суб'єктів таких видів економічної діяльності, як АПК, будівництво, транспорт, тимчасове розміщування й організація харчування, страхова діяльність, охорона здоров'я, мистецтво, розваги та відпочинок, ін. Завдяки цьому вона краще реалізує провідні соціальні (зростання рівня і покращення якості життя, соціальна безпека) та економічні (масштабування макроекономічних ефектів синергізму, підтримка процесів економічного зростання, пожвавлення інвестиційної діяльності в регіоні, ін.) завдання.

2. Встановлено, що вибудування повноцінного туристичного комплексу регіону та реалізація його прямих і опосередкованих завдань потребують врахування відповідної специфіки у межах всього спектру елементів державного регулювання. Так, необхідно, аби в системі суб'єктів управління була передбачена відповідна інституція; мета поступу комплексу враховувала узгодження інтересів населення, бізнесу і суспільства, передбачала повноцінну реалізацію потенціалу на тлі сталого розвитку

територій; цілі і завдання додатково орієнтувалися на синергізм та спільну участь в розвитку і використанні ресурсів. Відповідно, процеси дослідження стану й міри розвитку туристичного комплексу регіону передбачають проходження різнорівневої перевірки на ефективність і задоволення приватно-публічних інтересів (місцевого населення, бізнесу, локально-інтегрованих структур, галузей, громад, регіонів, суспільства), реалізацію свого потенціалу в економіці.

3. Доведено, що області Карпатського регіону України є територіями з високим рівнем туристичного потенціалу, а також гарними передумовами для функціонування й розвитку туристичного комплексу. Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал областей регіону в поєднанні з вигідним географічним положенням слугує переконливим аргументом на користь висновку про існування прямих передумов для розвитку тут туристичного комплексу. Однак, попри наявні позитивні передумови, спершу пандемія COVID-19, а надалі повномасштабна війна послабили можливості для розвитку туризму регіону, зокрема призвели до масового відтоку населення за кордон, зниження рівня доходів та звуження, таким чином, місткості внутрішнього ринку, зокрема туризму, зменшення чисельності діючих турагентств, туроператорів, закладів тимчасового розміщування, погіршення стану об’єктів оздоровчого, лікувального та санаторно-курортного потенціалу.

4. За результатами аналізування чинників розвитку туризму областей Карпатського регіону України встановлено, що реалізація туристичного потенціалу в регіоні є тригером покращення якості життя місцевих громад, збереження культурної спадщини, відновлення історичних пам’яток, музеїв, популяризації місцевих традицій. Потреба у формуванні нових механізмів регіональної політики формування і ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону України є особливо актуальною в умовах нестабільності та соціально-економічної невизначеності. Реалізація адаптивної стратегії сприятиме забезпеченню

соціально-економічного розвитку територій і громад, зростанню підприємницької активності, поступу туризму та індустрії гостинності, модернізації інформаційно-комунікаційної інфраструктури, збільшенню зайнятості і покращенню фінансової самодостатності місцевих бюджетів. Для комплексного аналізу розвитку туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України розроблено й апробовано методичний підхід, який ґрунтується на розрахунку значень природної, соціально-економічної, інституційно-організаційної та інноваційної компонент і композиційного індексу туристичного потенціалу загалом. Встановлено, що розвиток туристичного потенціалу Закарпатської області протягом 2010-2021 рр. був помірний (середнє значення становило 0,671, а середньорічний темп зростання – 0,41 в. п.); у Львівській області – високим (0,807 та 0,72 в. п. відповідно); в Івано-Франківській області – вище помірного (0,752 та 0,64 в. п. відповідно); у Чернівецькій області – нижче помірного (0,599 та 0,08 в. п. відповідно).

5. Результати апробації авторської методики оцінювання якості державної політики забезпечення розвитку туристичного комплексу, згідно з якою міра реалізації відповідних функцій перевіряється на предмет підсилення дії сильних сторін і можливостей та послаблення слабких сторін і загроз поточного стану розвитку туристичного комплексу регіону, дозволили виявити найбільш проблемні аспекти, виклики та перешкоди подальшої реалізації потенціалу аналізованого комплексу. До таких віднесено: відсутність даних про реальний розвиток туризму, прояви тінізації діяльності засобів розміщування; розвиток структурних дисбалансів, відсутність системного поступу комплексу; підміну ініціювально-координуючих функцій управлінь туризму на суто представницькі; хаотичний розвиток приватних садиб, що знижує ефективність; зарегульованість системи дозволів і погоджень при будівництві і відкритті нових готельно-ресторанних об’єктів, що знижує інвестиційну привабливість туризму та регіональної економіки на загал.

6. З метою забезпечення вищого рівня керованості державної політики та перебігу процесів розвитку туризму розроблено елементи Стратегії розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України, а саме визначено її мету (керований стратегічно вивірений розвиток туризму як комплексу, реалізація його потенціалу в економіці, зростанні якості життя населення областей регіону), стратегічні (формування й популяризація спільного туристичного продукту; досягнення єдиної візії модернізації туристичного комплексу регіону; вплив на нарощення ресурсного потенціалу туристичного комплексу і регіону; внесок у реалізацію потенціалу соціально-економічного розвитку регіону; розумна диверсифікація) та операційні цілі, завдання, індикатори їх реалізації, заходи Стратегії. Важливе значення має конвергенція положень стратегічного планування розвитку туристичного комплексу регіону з оперативними цілями стратегій регіонального поступу та програм розвитку туризму в областях регіону.

7. Як доведено в дисертації, планування та реалізація державної політики розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України має відбуватися на засадах відповідного організаційно-економічного механізму, який складається з управлінської підсистеми та взаємопов’язаних організаційного і економічного блоків, які містять заходи, що мають бути поетапно реалізованими. До заходів організаційного блоку включено: (1) створення та інституціалізацію організаційної структури управління і координації політики, (2) напрацювання системи нормативно-правових та методичних положень, (3) налагодження співпраці за функціональними напрямами, (4) організацію та підготовку «великих» проєктів, (5) налагодження інтерактивного маппінг-моніторингу і контролю процесів керованого розвитку туристичного комплексу. Відповідно, заходами економічного блоку визначені: (1) стимулювання збереження та покращення ресурсного потенціалу туризму, (2) узгодження (активізація застосування) економічного інструментарію розвитку туризму, подолання депресивності та сталого розвитку територій, (3) підтримка проєктів з модернізації загальної

та туристичної інфраструктури на засадах державно-приватного партнерства, (4) стимулювання вертикально-горизонтальної диверсифікації у туристичному бізнесі та суміжних секторах, видах діяльності, (5) розвиток малого туристичного бізнесу з акцентами на «складних» територіях, специфічних категоріях населення, суспільно-значущих об’єктах.

8. Встановлено, що найбільш прогресивним і ефективним інструментом державної політики розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України є створення та масштабування діяльності туристичних кластерів. Туристичний кластер, по суті, є певною моделлю туристичного комплексу, що передбачає інтеграцію низки суб’єктів, які безпосередньо надають послуги туризму (турагентства і туроператори, засоби розміщування), пропонують супутні послуги (організація транспортування, харчування, відпочинку і розваг, екскурсійний супровід тощо), а також забезпечують діяльність всіх елементів туристичного комплексу. При формуванні елементного складу учасників туристичного кластеру слід враховувати повноцінний склад суб’єктів першого (підсистема створення і надання послуг) і другого (підсистема функціонально-ресурсного забезпечення) рівнів, вибудуваних у відповідності до належного й повноцінного виконання функцій і завдань на кожному з етапів технологічного процесу створення і надання туристичної послуги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barna M. Yu., Iablon V. D. Substantial characteristics of the tourist complex as an object of the state policy. *Journal of Education, Health and Support*. 2015. № 5 (3). С. 395-405.

2. Herre B., Samborska V., Roser M. Tourism. OurWorldInData.org : website. URL: https://ourworldindata.org/tourism.

3. Krismawintari N. P. D., Susrama I. W., Putri A. N., Utama I. G. B. R. Transformation of The Tourism Business from Competition to Collaboration. Technium Social Sciences Journal. 2021. № 23 (1). P. 636–642.

4. Market cap of leading online travel companies worldwide as of December 2022. Statista.com : website. 2023. URL : https://www.statista.com/statistics/1039616/leading-online-travel-companies-by-market-cap.

5. Number of travel and tourism jobs worldwide from 2019 to 2022, with a forecast for 2023 and 2033. Statista.com : website. URL : https://www.statista.com/statistics/1268465/number-of-travel-and-tourism-jobsworldwide.

6. Pajorska Z. Digital Transformation in the Travel and Tourism Industry. stratoflow.com : website. URL : https://stratoflow.com/digital-transformation-travelindustry.

7. Rakowska J., Iablon V. Characteristics of the state policy regulating the development of tourism in the Carpathian region of Ukraine. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 4. С. 466-471.

8. Smart-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України. К. : Центр Разумкова, 2021. 400 с.

9. Total contribution of travel and tourism to gross domestic product (GDP) worldwide in 2019 and 2022, with a forecast for 2023 and 2033. Statista.com : website. URL : https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism-total-economiccontribution-worldwide.

10. Tourism Driving Trade, Fostering Development and Connecting People.

World Tourism Organization : website. URL : https://www.eunwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284417247.

11. Travel & Tourism Economic impact 2016 world. Wttc.org : website. URL : http://www.wttc.org/media/files/reports/economic%20impact%20research/regions%2 02016/world2016.pdf.

12. UNWTO World Tourism Barometer. Madrid : UNWTO Publications. Vol. 10, May 2012. 26 p.

13. World Tourism Organization (UNWTO). Unwto.org : website. URL : https://www.unwto.org.

14. Азарян О. М., Жукова Н. Л. Ринок туристичних послуг: моніторинг і розвиток комплексу маркетингу : монографія. Донецьк : Вид-во ДонМУ, 2002. 241 с.

15. Атаманчук З. А. Формування мережевої туристичної індустрії як форма глобальної інтеграції країн. *Економічний простір*. 2019. № 141. С. 49–64.

16. Афанасьєв Н. В. Управління розвитком підприємства : монографія. Харків: ВД«ІНЖЕК», 2003. 184 с.

17. Барна М. Ю., Яблонь В. Д. Елементи стратегії розвитку туристичного комплексу регіону. *Development Management of Service Industry*. 2023. № 4. С. 238-242.

18. Барна М. Ю., Яблонь В. Д. Завдання та роль туристичного комплексу в системі соціального й економічного розвитку національної економіки. *Journal of Education, Health and Support*. 2015. № 5 (7). С. 699-709.

19. Бартошук О. В. Еволюційні погляди на розвиток туристичної діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 5. Т. 2. С. 286-291.

20. Безугла Л. С. Формування сталого розвитку екологічного туризму в Україні. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 5. С. 88-91.

21. Білецька І. М. Теоретико-методологічні основи та прикладний

інструментарій розвитку туристичних підприємств на інноваційних засадах : Дис. наук. ступ. д.е.н. за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Львів : ЛТЕУ. 2019. 394 с.

22. Бойко В. О. Екологічний туризм як складова зеленої економіки. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8773.

23. Бондаренко Ю. Г., Кулиняк І. Я., Страхорчук К. О. Зарубіжний досвід функціонування туристичних кластерів. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 31-37.

24. Бордун О. Ю. Формування та оптимізація геопросторової системи туристичних потоків: міжнародний, національний, регіональний та локальний рівні : Монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 344 с.

25. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 62. С. 178–196.

26. Босовська М. В. Інтеграційні процеси в туризмі : монографія. Київ : КНТЕУ, 2015. 832 с.

27. Босовська М. В., Бойко М. Г., Охріменко А. Г. Цифрові технології як драйвери трансформації туристичної системи. Сталий розвиток туризму на засадах партнерства : освіта, наука, практика : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 27-29 жовтня 2021 р.). Львів: ЛТЕУ, 2021. С. 123-127.

28. Босовська М.В. Концепція інтеграційного розвитку туристичних підприємств. *Економіка та держава*. 2015. № 3. С. 43-47.

29. Боярко І. М., Дехтяр Н. А., Дейнека О. В. Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України : Монографія. Суми: Університетська книга, 2013. 165 с.

30. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг : Навч. посіб. Х. : Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.

31. Відділ з питань туризму Чернівецької обласної військової (державної) адміністрації. URL : https://bukoda.gov.ua/chernivecka-oda/structure/departament-regionalnogo-rozvitku.

32. Відділ туризму Івано-Франківської обласної військової (державної) адміністрації. URL : https://www.if.gov.ua/struktura/departament-mizhnarodnoho-spivrobitnytstva-ta-ievrointehratsii-hromad/struktura-departamentu-mzd.

33. Влащенко Н. М. Міжгалузеві зв'язки як забезпечуюча система індустрії туризму. Менеджмент міського і регіонального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 28 – 29 березня, 2013 р.). Х. : ХНУМГ, 2013. С. 15–16.

34. Вовк К. М. Управління розвитком подієвого туризму в регіоні : дис. д-ра філософії : 64.055.015. ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Харків, 2021. 264 с.

35. Волковська Я. В. Економічна сутність підприємств готельно-ресторанного комплексу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2015. Вип. 14. Ч.1. С. 54-58.

36. Воловельська І. В., Толстова А. В. Аналіз проблем та перспектив розвитку організаційно-економічних аспектів підприємств туристичної галузі в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 4. С. 14-17.

37. Ворошилова Г. О. Розвиток міжнародного ринку туристичних послуг в умовах кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Вип. 7. Ч. 1. С. 75-78.

38. Вяткіна Т. Сучасні передумови ефективного функціонування ресурсного потенціалу регіону. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. Вип. 39 (2). С. 176-185.

39. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці. *Економіст*. 2008. № 10. С. 10–11.

40. Герасименко В. Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія. Одеса : Астропринт, 2013. 303 с.

41. Герасимчук М. Тенденції розвитку промисловості України на сучасному етапі. Економіка України. 2002. № 3. С.24-28.

42. Глубоченко К. О., Дорошенко О. М. Аналіз сучасного стану ринку та перспективи туристичних послуг в Україні. *Modern Economics*. 2021. № 30. С. 71-75.

43. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : Монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 340 с**.**

44. Грибова Д. В. Розвиток туристичного бізнесу в Україні: теорія, методологія, практика : Монографія. Мелітополь. Люкс., 2020. 384 с.

45. Гризовська Л. О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. 28-1. С. 115-118.

46. Гудима М.М. Тонкощі порядку укладення договору про надання туристичних послуг. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 78–87.

47. Гуменюк В. В. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери : Монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 372 с.

48. Гуменюк В. В., Угрин М. В. Рекреаційна діяльність як муніципальний важіль оптимізації ринку праці. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка*. 2011. № 8. С. 214–221.

49. Гуменюк Г. М., Польова Л. В., Гуменюк, А. І. Туристичний кластер як форма розвитку та успіху туристичної діяльності Івано-Франківської області. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 5. URL : https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-12-01.

50. Давиденко І. В., Михайлюк О. Л. Індикатори оцінки ефективності функціонування туристичного кластеру. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 42. С. 123–127.

51. Давиденко Л. І. Державне регулювання туризму на обласному рівні : автореф. дис. к.держ.упр. Донецьк : ДДУУ, 2008. 19 с.

52. Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 880 від 20.10.2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF#n12.

53. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua.

54. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text.

55. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції : Монографія / За заг. ред. В. Г. Герасименко, О. Л. Михайлюк. К.: ФОП Гуляєва В.М., 2019. 332 с.

56. Державний веб-портал бюджету для громадян. Місцеві бюджети Львівської області. URL: https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=1310000000.

57. Домбровська С. М., Білотіл О. М., Помаза-Пономаренко А. Л. Державне регулювання туристичної галузі України : Монографія. Х. : НУЦЗУ, 2016. 196 с.

58. Доходи світової туристичної галузі сягнуть $15,5 трлн до 2033 року – прогноз WTTC. URL : https://forbes.ua/news/dokhodi-svitovoi-turistichnoi-galuzi-syagnut-155-trln-do-2033-roku-prognoz-wttc-21082023-15527.

59. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 224 с.

60. Екологічне та соціальне середовище якості життя населення Карпатського регіону України: виклики та інструменти покращення: наукове видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів. 2021. 149 с.

61. Жваненко С. А. Курортно-рекреаційна сфера як чинник економічного зростання національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 5. С.73–78.

62. Журба І., Несторишен І. Аналіз показників індустрії туризму в

Україні та світі: проблеми та перспективи розвитку. *Development Service Industry Management*. 2023. № 1. С. 50-55.

63. Забалдіна Ю. Б., Ліщинський О. Л. Дві адаптивні моделі короткострокового прогнозування туристичних потоків. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2006. № 1. С. 406–410.

64. Забуранна Н. Методика дослідження стану та проблем розвитку національного туристичного ринку. *Вісник ТНЕУ*. 2011. № 4. С. 32–41.

65. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. К. : Кондор, 2006. 355 с.

66. Заячковська Г. Міжнародний туризм як економічна категорія: теоретичні аспекти. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2010. Вип. 14-15. С. 80-85.

67. Іванов А. М., Саламатін С. Є. Теоретичні основи державної політики розвитку туризму на основі маркетингового підходу в управлінні. *Економіка харчової промисловості*, 2016. Т. 8. Вип. 1. С. 33–39.

68. Івченко Л. О., Погуда Н. В., Вовк К. М. Оцінка рівня розвитку туризму методами кваліметрії. Економіка та суспільство. 20212. Вип. 26. URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/333/318.

69. Камінська Н. Щодо питання класифікації договорів у туристичній сфері. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 27–30.

70. Капліна А. С. Розробка ефективних систем управління розвитком підприємств готельного господарства полтавського регіону. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2014. № 1. С. 168–173.

71. Кириченко О. В. Вплив кризових явищ на розвиток міжнародного туризму в країнах ЄС. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. URL : https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1659/1596.

72. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму : підручник. Київ : Знання, 2010. 502 с.

73. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010. URL :

https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text:~:text=5.

74. Ковальва Ю. М., Алишева Н. В. Практичні приклади функціонування кластерів у світі. *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 3 (2). Т. 1. С. 92-100.

75. Кожухівська Р. Б., Саковська О. М. Організація туристичних послуг як складник планування діяльності підприємств та розвитку інфраструктури туризму. Інфраструктура ринку. 2021. № 57. URL : http://www.marketinfr.od.ua/uk/25-2018/

76. Козловський Є. В. Державне регулювання галузі туризму: становлення і розвиток в Україні : автореф. дис. к.держ.упр. К. : Національна академія державного управління при Президентові України, 2008. 19 с.

77. Комплексна програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2021-2023 роки : Рішення Чернівецької обласної ради № 14-2/21 від 30.03.2021 р. URL : https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/Prohramy/Dep-reg/kompleksna-prohrama-rozvytku-turyzmu-v-chernivetskiy-oblasti-na-2021-2023-roky.pdf.

78. Конкурентоспроможність туристично-рекреаційної сфери Карпатського регіону України: Наукове видання. Львів : ДУ «Ін-т регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». 2023. 110 с.

79. Краснодєд Т., Попова Т. Потенціал України у контексті міжнародного туризму. Економіка та суспільство, 2021. № 28. URL : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-8.

80. Кривенкова Р. Ю. Поняття та сутність туристичного потенціалу: державно-управлінський аспект. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 9. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/?n=9&y=2019.pdf.

81. Левицька І. В., Басюк Д. І., Климчук А. О., Тарасюк Г. М., Москвічова О. С. Економіка туризму: Навчальний посібник. Житомир, 2020. 488 с.

82. Левцов С. В. Поняття рекреаційної послуги як продукту рекреаційної діяльності. *Ефективність державного управління*, 2013. Вип.

37. С. 443–450.

83. Леоненко Н. А. Теоретичні аспекти державного регулювання сфери туризму в Україні. *Держава та регіони*. 2018. № 4 (64). С. 91-95.

84. Лишиленко В. І. Регіональна економіка : Підручник. К. : Центр учбової літератури, 2011. 384 с.

85. Любіцева О. О. Методика розробки турів : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2003. 104 с.

86. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). 3- є вид., перероб. та доп. К. : Альтерпрес, 2005. 436 с.

87. Лютак О., Жуков С. Регулювання і співробітництво у сфері міжнародного туризму: інституційна ієрархія та інструментарій. Матер. міжнар. наук.-практ. конфер. «Проблеми та перспективи транскордонного співробітництва: досвід Карпатського єврорегіону». Ужгород : ДВНЗ «УжНУ». 2015. С. 147-155.

88. Макара О., Гарасюк Д. Механізм державного регулювання ринку туристичних послуг в Україні. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 17. С. 178-183.

89. Максим'юк М. Н. Оцінка стану та перспектив розвитку індустрії туризму в Україні. Культура народів Причорномор'я. 2012. № 235. С. 55–61.

90. Максимюк С. О. Обґрунтування теоретико-методичних особливостей функціонування та забезпечення економічної безпеки туристичного комплексу. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 2. С. 164-169.

91. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг : Підручник. К.: Знання, 2008. 661 с.

92. Мамотенко Д. Ю., Безхлібна А. П., Гресь-Євреінова С. В. Ризики та економічна безпека туристичних підприємств : Навчальний посібник. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 244 с.

93. Манів З. О., Луцький І. М., Манів С. З. Регіональна економіка : Навч. посібник. Львів : Магнолія, 2011. 638 с.

94. Марценюк Л. В. Проблеми та перспективи розвитку туризму в

Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 3. С. 76–82.

95. Матюх С. А. Журба І. Є., Несторишен І. В. Економіка підприємств туристичної галузі: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 3. Т.2. С. 7-12.

96. Мельник Л. А. Теоретичні засади державного регулювання курортно-рекреаційної сфери. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1855.

97. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 115–123.

98. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. пос. / С.В. Мочерний. 4-е вид., стереотип. К. : ВЦ «Академія», 2009. 640 с.

99. Орлова М. Л Функціональні складові інфраструктури туризму України. *Геополітика та екогеодинаміка регіонів*. 2014. Т. 10. Вип. 2. С. 685-692.

100. Перегуда Ю., Кривоберець М. Державна підтримка підприємств туристичної галузі в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Підприємництво та інновації*, 2022. № 23. С. 16-20.

101. Перепелюкова О. В. Туристичні кластери як інноваційна форма розвитку туризму в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 5. Т. 2. С. 243-246.

102. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : Колективна монографія за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

103. Підвальна О. Г. Рекреаційно-туристичні комплекси в соціально-економічному розвитку країни та її регіонів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка та управління*. 2019. Т. 30 (69). № 5. С. 150-154.

104. Погорєлов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2012. Вип. 27 (1). С. 30-34.

105. Погуда Н. В., Примак Т. Ю., Івченко Л. О. Дослідження чутливості туристичних потоків до впливу світових та локальних факторів. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія Економіка і управління. 2020. Том 31(70). № 2. С. 119–124.

106. Поколодна М. М. Писарева І. В. Розвиток туристської інфраструктури: регіональний аспект. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 28. С. 209-217.

107. Попадинець Н. М. Лісопромисловий комплекс як складова внутрішнього ринку України. Механізм регулювання економіки. 2011. № 4. С. 242-246.

108. Про внесення змін до Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області на 2021-2025 роки : Рішення Львівської обласної ради № 657/0/5-22ВА від 01.12.2022 р. URL : https://loda.gov.ua/documents/48240.

109. Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки. Постанова Кабінету Міністрів України № 880 від 20.10.2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF#Text.

110. Програма підвищення конкурентоспроможності Львівської області на період 2021-2025 років : Рішення Львівської обласної ради № 364 від 14.02.2017 р. URL : https://archive.lvivoblrada.gov.ua/document.php?doc_id/919.

111. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021-2023 роки : Розпорядження голови Закарпатської обласної державної (військової) адміністрації № 690 від 24.11.2020 р. URL : https://oda.carpathia.gov.ua/sites/default/files/upload/201124_0690.pdf.

112. Програма розвитку туризму та курортів Львівської області на 2021-2025 роки : Рішення Львівської обласної ради № 70 від 23.02.2021 р. URL : https://lvivoblrada.gov.ua/programi-2021-2025-rokiv.

113. Радченко О. П., Горбаченко С. А. Стратегія розвитку туристичної галузі України в умовах невизначеності. Економіка та суспільство. 2021. Вип.

24. URL : file:///D:/BOSS/Downloads/204-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-196-1-10-20210407.pdf.

114. Регіональна цільова програма розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2022-2027 роки : Розпорядження голови Івано-Франківської обласної державної (військової) адміністрації № 710 від 26.08.2021 р. URL : file:///D:/BOSS/Downloads/61278e54cc6c0108046631.pdf.

115. Ринейська Л. С. Туризм як перспективна галузь сучасного міжнародного бізнесу. *Економіка і регіон*. 2009. № 1(20). С. 90-93.

116. Розвиток і відтворення ресурсного потенціалу суб'єктів еколого-економічних, туристичних та екоінформаційних систем : Монографія / за наук. ред. М. Мальованого. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. 340 с.

117. Савіцька О. П., Савіцька Н. В., Погребня Л. В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 122-128.

118. Світлична В. Ю., Александрова С. А. Економіка туризму : Підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. 167 с.

119. Святохо Н. В. Сутність та компоненти туристичного потенціалу території. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 88. С. 95–98.

120. Сисоєва С. І. Механізми державного регулювання ринку туристичних послуг України : Монографія. Харків : Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, 2017. 192 с.

121. Слюсарчук О. П., Кушнірук В. С., Банєва І. О. Місце трудових ресурсів в інтеграційних та глобалізаційних умовах в туристичному та готельно-ресторанному бізнесі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 30. С. 118-127.

122. Статистичний збірник «Регіони України» у 2013 році. Т.1. К. : ДССУ, 2014. 534 с. С.263-265.

123. Статистичний збірник «Регіони України» у 2019 році. Т.1. К. : ДССУ, 2020. 465 с. С.214-271.

124. Статистичний збірник «Регіони України» у 2021 році. Т.1. К. : ДССУ, 2022. 276 с. С.214-219,271.

125. Статистичний щорічник Львівської області за 2021 р. : ГУСуЛО. 2022. 304 с. С.115.

126. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : Підручник. К. : Вікар, 2006. 396 с.

127. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років : Рішення Львівської обласної ради № 948 від 24.12.2019 р. URL : https://loda.gov.ua/documents/49999.

128. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 168-р від 16.03.2017 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text.

129. Тітарчук М. В. Туризм як форма економічної діяльності : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку. Умань : Візаві, 2019. С. 346-348.

130. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. К. : КНТЕУ, 2006. 537 с.

131. Тлумачний словник економіста. URL : http://subject.com.ua/economic/dict1/1104.html.

132. Токмакова І. В., Войтов І. М., Стратієнко Т. І., Давидова К. О. Цифровізація як нова парадигма управління підприємствами туристичної індустрії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2022. №.78-79. С. 167-178.

133. Токмакова І. В., Корінь М. В., Гріневич Ю. П. Формування екологічної стратегії підприємств туристичної індустрії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2023. № 81-82. С. 200-209.

134. Торопова Д. Д., Каличева Н. Є., Політаєв Д. Б. Формування

конкурентного середовища як фактор забезпечення сталого розвитку залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 66. С. 22–28.

135. Торяник В. М., Джинджоян В. В. Безпека туризму: Навчальний посібник. За заг. ред. О.В. Негодченка. Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2018. 284 с.

136. Туризм як національний пріоритет : Колективна монографія за редакцією І.М. Писаревського. Х. ХНАМГ, 2010. 284 с.

137. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах. URL : https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-regionah.

138. Туристичний барометр України. К. : USAID, Національна туристична організація України, 2023. 276 с.

139. Управління туризму та курортів Закарпатської обласної військової (державної) адміністрації. URL : https://carpathia.gov.ua/storinka/informaciya-pro-upravlinnya-turyzmu-ta-kurortiv.

140. Управління туризму та курортів Львівської обласної військової (державної) адміністрації. URL : https://loda.gov.ua/structural-unit/17067.

141. Устименко Л. М., Афанасьєв І. Ю. Історія туризму : навчальний посібник. Київ : Альтерпрес, 2005. 320 с.

142. Функціонування та перспективи розвитку туристичної галузі України : Монографія за заг. редакцією М. Ю. Барна. Львів : ЛТЕУ, 2018. 376 с.

143. Химинець В. В., Цімболинець Х. І. Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2020. № 3. С. 57-64.

144. Чучка І. М., Братюк В. П. Досвід зарубіжних країн у контексті формування державної політики розвитку туризму. *Економіка України*. 2014. № 9 (634). С.83-94.

145. Шевчук А. Етапи розвитку туризму як соціально-економічного й культурно-освітнього явища. *Молодіжний науковий вісник*. 2013. № 9. С. 15-

20.

146. Шенгенська зона та Європейський Союз. migrant.poznan.uw.gov.pl : веб-сайт. URL : https://migrant.poznan.uw.gov.pl/uk/slownik-pojec/shengenskazona-ta-yevropeyskyy-soyuz.

147. Шилепницький П. І., Михайлина Д. Г. Державна пріоритетність туризму як ключова детермінанта його глобальної конкурентоспроможності. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. Вип. 750. С. 15-19.

148. Шиманська В. В. Конкурентоспроможність туристичного комплексу Житомирщини. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21410/1/eui_2010_2_52.pd.

149. Шуплат О. М. Формування поняття туризм у сучасній економічній науці. *Ефективна економіка*, 2015. № 12. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4659.

150. Щепанський Е. В. Організаційний механізм інвестування туристично-рекреаційного комплексу регіону. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 1 (4). С. 194–202.

151. Юхновська Ю. О. Методика оцінки економічної ефективності інтегрованого туристичного кластеру. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48-1. С. 177–182.

152. Яблонь В. Д. Концептуальний базис державного регулювання розвитку туристичного комплексу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Вип. 31. С. 248-255.

153. Яблонь В. Д. Концептуальний базис управління розвитком туристичного комплексу. Зб. матер. XI міжнар. наук.-практ. конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2024. С. 693-695.

154. Яблонь В. Д. Концептуальний базис управління розвитком туристичного комплексу. Зб. матер. II всеукр. наук.-практ. конференції «Актуальні проблеми економіки та підприємництва в умовах викликів і загроз». Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2024. С. 131-132.

155. Яблонь В. Д. Методичні засади формування державної політики розвитку туристичного комплексу. Зб. матер. VIII міжнар. наук.-практ. конфер. «Управління розвитком соціально-економічних систем». Харків : Державний біологічний ун-т, 2024. С. 394-396.

156. Яблонь В. Д. Нові інструменти відновлення потенціалу туристичного комплексу України. Зб. тез III міжнар. наук-практ. конфер. «Innovative development of science, technology and educationa». Ванкувер, Канада : Perfect Publishing, 2023. С. 788-791.

157. Яблонь В. Д. Орієнтири політики відновлення потенціалу туристичного комплексу в умовах війни і повоєнної відбудови. *Академічні візії*. 2023. Вип. 15. С. 184-189. URL : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/699/636.

158. Яблонь В. Д. Положення організаційно-економічного механізму державної політики розвитку туристичного комплексу. *Modeling the Development of Economic Systems*. 2023. № 4. С. 332-338.

159. Яблонь В. Д. Принципи аналізування та управління розвитком суб'єктів туристичного бізнесу. Зб. матер. VII міжнар. наук.-практ. конференції «Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку». Одеса : НУ «Одеська політехніка», 2024. С. 179-181.

160. Як VR-туризм може змінити туристичну індустрію. Aestar.tech : вебсайт. URL : https://aestar.tech/yak-vr-turyzm-mozhe-zminyty-turystychnuindustriiu.

161. Яременко О. Ф. Теоретичні засади трактування поняття «стійкий розвиток» економічної системи. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5 (1). С. 63–68.

162. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 12. С. 174–177.

ДОДАТКИ

Додаток А

Показники діяльності колективних засобів розміщування в областях Карпатського регіону України

Таблиця А.1

Показники діяльності колективних засобів розміщування в областях Карпатського регіону України у 2011-2020 рр. [138,с.31,32,35,38]

Області	Роки									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Частки регіонів у загальній кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	2,74	2,75	2,96	4,07	3,98	4,11	4,70	2,37	2,22	2,13
Івано-Франківська	2,88	3,40	3,04	4,86	4,89	5,21	5,11	3,50	3,62	5,58
Львівська	8,45	8,63	8,65	11,43	12,38	13,16	14,83	11,86	11,59	10,37
Чернівецька	1,32	1,32	1,45	1,97	1,86	1,66	1,80	1,11	1,06	0,50
Динаміка кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	200,6	106,5	113,4	89,8	104,2	117,1	116,3	36,6	89,3	46,2
Івано-Франківська	264,8	125,4	94,2	104,3	107,3	120,7	99,8	49,5	98,9	74,3
Львівська	177,6	108,6	105,4	86,4	115,4	120,4	114,7	57,9	93,3	43,1
Чернівецька	193,9	105,6	116,0	88,5	100,6	101,3	110,4	44,4	91,6	22,6
Динаміка кількості іноземців, що перебували у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	149,0	112,9	92,4	39,4	95,4	225,8	135,3	32,0	60,8	12,8
Івано-Франківська	145,4	102,7	100,7	77,3	131,4	102,2	123,5	95,2	76,9	36,0
Львівська	148,6	116,4	102,1	38,3	134,6	141,6	129,9	93,3	91,3	17,7
Чернівецька	134,8	120,0	103,2	46,7	104,4	146,4	125,2	80,5	69,8	9,2
Динаміка кількості резидентів України, що перебували у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	211,3	105,5	116,7	96,1	104,7	112,0	114,5	37,1	92,1	48,3
Івано-Франківська	280,8	126,9	93,9	106,0	106,2	121,7	98,8	46,9	101,4	77,6
Львівська	186,5	106,7	106,3	98,7	113,5	117,9	112,5	52,1	93,9	50,3
Чернівецька	199,7	104,6	117,0	91,3	100,4	99,7	109,7	42,3	94,1	23,7

Додаток Б

Показники використання ресурсного потенціалу засобів розміщування в областях Карпатського регіону України

Таблиця Б.1

Показники діяльності колективних засобів розміщування в областях Карпатського регіону України у 2011-2020 рр. [138,с.39-44,102]

Області	Роки									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщення, тис. од.										
Закарпатська	1450,1	1366,2	1468,3	1567,7	1375,8	1304,5	1560,2	241,2	227,9	163,9
Івано-Франківська	889,3	980,1	1048,7	1115,2	1213,7	1360,4	1228,9	465,6	399,5	272,4
Львівська	4246,1	4658,3	4998,9	4265,5	3202,6	3217,2	3401,1	1401,6	1334,2	489,9
Чернівецька	426,9	257,3	288,6	233,7	272,4	255,6	273,1	118,4	133,4	48,1
Кількість фактично проведених ліжко-днів іноземцями у колективних засобах розміщення, тис. од.										
Закарпатська	84,9	80,9	85,8	26,7	69,1	58,2	74,3	20,6	10,7	1,5
Івано-Франківська	31,9	27,9	30,9	22,9	37,4	48,1	50,7	36,5	26,8	14,2
Львівська	708,2	813,8	881,7	241,6	322,1	385,1	465,9	269,2	282,4	42,2
Чернівецька	8,3	11,5	12,1	4,8	6,4	11,1	22,7	16,5	11,7	4,4
Кількість фактично проведених ліжко-днів резидентами України у колективних засобах розміщення, тис. од.										
Закарпатська	1365,1	1285,2	1382,6	1540,9	1306,7	1246,3	1485,9	220,6	217,2	162,3
Івано-Франківська	857,4	952,2	1017,9	1092,2	1176,3	1312,3	1178,2	429,1	372,7	258,2
Львівська	3537,9	3844,4	4117,3	4023,9	2880,5	2832,1	2935,3	1132,3	1051,8	447,7
Чернівецька	418,7	245,7	276,5	228,9	266,0	244,5	250,4	101,9	121,7	43,7
Динаміка кількості фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	503,8	94,2	107,5	106,8	87,8	94,8	119,6	15,5	94,5	71,9
Івано-Франківська	505,0	110,2	107,0	106,3	108,8	112,1	90,3	37,9	85,8	68,2
Львівська	496,5	109,7	107,3	85,3	75,1	100,5	105,7	41,2	95,2	36,7
Чернівецька	166,2	60,3	112,2	81,0	116,6	93,8	106,9	43,3	112,7	36,1
Динаміка кількості фактично проведених ліжко-днів іноземцями у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	194,1	95,3	105,9	31,1	258,9	84,2	127,7	27,7	52,1	14,4
Івано-Франківська	218,5	87,6	110,6	74,5	162,6	128,7	105,4	72,0	75,4	52,8
Львівська	449,8	114,9	108,3	27,4	133,3	119,5	121,0	57,8	104,9	15,0
Чернівецька	106,5	139,4	105,1	39,3	134,1	174,3	204,7	72,4	70,9	37,5
Динаміка кількості фактично проведених ліжко-днів іноземцями у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	559,4	94,1	107,6	111,5	84,8	95,4	119,2	14,8	98,5	74,7
Івано-Франківська	530,9	111,1	106,9	107,3	107,7	111,6	89,8	36,4	86,9	69,3
Львівська	507,0	108,7	107,1	97,7	71,6	98,3	103,6	38,6	92,9	42,6
Чернівецька	168,0	58,7	112,5	82,8	116,2	91,9	102,4	40,7	119,4	35,9
Динаміка кількості місць (ліжок) у колективних засобах розміщення, %										
Закарпатська	110,2	88,2	158,4	104,8	93,2	112,6	95,4	36,9	124,7	83,6
Івано-Франківська	101,4	86,4	108,1	108,6	98,0	125,8	102,7	56,2	94,9	84,6
Львівська	130,5	122,2	105,2	103,7	105,7	101,1	101,9	72,1	100,0	91,6
Чернівецька	105,7	103,6	107,5	104,5	99,9	103,2	83,3	40,3	159,1	53,8

Додаток В

Показники діяльності суб'єктів туристичного бізнесу в областях Карпатського регіону України

Таблиця В.1

Обсяги реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів туристичного бізнесу в областях Карпатського регіону України у 2014-2021 рр. [138,с.126,130,137-138]

Області	Роки							
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Обсяги реалізованої продукції у ВЕД «Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування», млн грн								
Закарпатська	66,7	71,6	87,3	136,8	166,9	205,5	201,1	224,6
Івано-Франківська	50,8	78,9	77,1	296,7	327,1	353,3	291,5	537,9
Львівська	435,5	818,3	968,0	1187,9	1348,1	1485,9	700,7	1548,7
Чернівецька	22,3	26,1	к	к	к	29,7	7,4	к
Обсяги реалізованої продукції у ВЕД «Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування», млн грн								
Закарпатська	57,2	70,8	86,2	86,2	111,2	101,0	65,5	66,4
Івано-Франківська	37,3	50,5	63,4	63,4	78,0	82,1	69,9	83,4
Львівська	339,4	461,1	635,2	635,2	958,8	968,9	577,6	908,3
Чернівецька	25,5	19,4	30,5	30,5	45,0	47,9	16,6	26,3
Обсяги реалізованої продукції у ВЕД «Діяльність туристичних агентств», млн грн								
Закарпатська	к	3,9	к	к	к	к	к	к
Івано-Франківська	2,6	4,1	6,0	7,3	7,9	5,9	3,9	10,1
Львівська	57,9	88,2	106,5	142,6	208,9	244,8	115,1	247,8
Чернівецька	4,7	8,8	к	к	14,4	20,9	11,4	15,4
Обсяги реалізованої продукції у ВЕД «Діяльність туристичних операторів», млн грн								
Закарпатська	7,0	к	8,9	10,7	20,4	22,1	9,8	13,4
Івано-Франківська	к	к	324,3	к	к	к	к	к
Львівська	к	к	221,6	к	к	к	к	208,0
Чернівецька	к	к	3,5	к	к	к	к	к

Додаток Г

Таблиця Г.1

Вихідні дані для розрахунку емпіричного показника туристичного потенціалу Закарпатської області, 2010-2021 рр.

Індикатори	Період											
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Природний потенціал												
Використання свіжої води, $м^3$ на 1 особу	26,50	24,80	23,90	23,90	23,80	23,80	23,00	17,50	19,10	23,90	22,36	17,64
Потужність очисних споруд, $м^3$ на 1 особу	33,70	32,80	34,30	34,20	34,10	34,90	39,70	39,70	39,80	39,83	39,14	36,88
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т на 1 тис. осіб	13,90	13,80	6,50	6,10	3,10	3,50	3,90	2,50	3,20	3,00	2,60	2,30
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, у розрахунку на одну особу, євро	3,51	3,95	4,30	3,19	3,60	2,91	3,62	4,35	5,60	7,39	6,72	6,18
Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, %	0,30	0,30	0,26	0,20	0,30	0,31	0,40	0,38	0,43	0,44	0,42	0,41
Частка земель природно-заповідного фонду, %	10,95	11,47	11,47	11,47	11,45	11,45	11,45	10,40	11,45	10,30	10,30	10,30
Частка забудованих земель, %	3,68	3,69	3,70	3,72	3,76	3,78	3,78	4,96	4,96	4,47	4,21	4,36
Частка площі сільськогосподарських угідь, %	36,86	36,87	36,87	36,83	36,80	36,79	36,79	35,39	35,39	31,85	30,56	31,23
Соціально-економічний потенціал												
ВРП на душу населення у фактичних цінах, євро	1554,18	1806,88	2136,00	2130,50	1610,92	1054,54	1004,96	1290,45	1533,31	1893,53	1837,46	1800,72
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, % до всього населення відповідного віку	57,70	56,60	57,50	58,60	56,40	56,20	54,80	53,80	54,50	55,40	53,70	52,80
Середньомісячна номінальна заробітна плата, євро у середньому на одного штатного працівника	175,26	186,53	228,91	240,57	174,60	139,55	151,92	211,80	251,07	317,85	331,06	378,69
Наявний дохід населення, євро у середньому на одного штатного працівника	1537,37	1844,98	1977,22	2239,46	1497,48	979,64	978,42	1255,99	1288,56	1652,92	1701,17	1868,96
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	108,50	103,00	98,80	99,70	125,70	144,00	111,70	113,90	112,20	104,30	105,70	110,10
Прямі іноземні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	219,67	209,29	216,16	244,01	272,67	239,29	223,70	222,65	219,29	288,091	150,5355	269,818
Капітальні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	167,48	209,03	209,61	202,46	131,38	124,60	131,95	256,96	185,66	345,31	250,21	326,89
Кількість малих підприємств, у розрахунку на 10	44	42	43	46	46	47	38	44	49	54	56	54

Індикатори	Період											
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
тис. населення												
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі, євро у середньому на одного штатного працівника	447,36	539,70	590,44	598,55	488,14	401,18	375,29	323,11	335,68	345,49	354,56	270,05
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності, євро у середньому на одного штатного працівника	1553,99	2029,64	2198,97	2212,42	2011,33	1656,14	1829,30	1975,22	2364,13	2547,91	2101,56	1945,8
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал												
Інноваційна продуктивність праці, євро, у розрахунку на одну особу	1652,1	1757,2	1982,8	2520,1	1606,4	1123,0	931,0	721,5	1213,5	272,8	181,0	183,3
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, особи у розрахунку на один заклад колективного розміщення	961,5	942,1	1041,8	865,1	769,0	858,2	1056,1	1252,4	1264,9	1735,6	985,4	1063,0
Кількість колективних засобів розміщування, од, у розрахунку на 10 тис. осіб	0,177	0,173	0,166	0,226	0,228	0,213	0,203	0,199	0,134	0,047	0,038	0,037
Кількість бібліотек, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0,405	0,403	0,398	0,396	0,393	0,391	0,389	0,388	0,386	0,386	0,383	0,373
Кількість клубних закладів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0,380	0,376	0,374	0,372	0,371	0,371	0,369	0,367	0,367	0,354	0,363	0,361
Кількість туроператорів та турагентів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0,090	0,092	0,063	0,057	0,050	0,049	0,048	0,071	0,067	0,057	0,062	0,065
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, особи, у розрахунку на одного туроператора та турагента	199,11	189,57	255,70	276,39	184,13	172,58	193,33	165,17	301,19	388,89	188,46	240,74
Кількість місць у колективних засобах розміщення, од., у розрахунку на одного туриста	0,623	0,619	0,634	0,854	1,543	1,589	1,371	1,041	0,652	0,571	0,803	0,621
Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах розміщення, доби	2,5	2,9	2,7	3,2	2,5	6,7	2,5	2,4	2,1	1,8	1,5	2
Середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення, доби	2,9	3,4	6,9	6,3	7,3	5,9	5,1	5,3	2,1	2,3	2,5	2,9
Частка іноземців-туристів у регіоні, % до всіх туристів в Україні	17,26	12,83	13,61	11,07	4,85	4,43	8,58	10	8,73	5,96	5,99	6,15

Джерело: складено на основі даних державної служби статистики України, Головного управління статистики У Закарпатській області

Таблиця Г.2

Вихідні дані для розрахунку емпіричного показника туристичного потенціалу Львівської області, 2010-2021 рр.

Індикатори	Період											
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Природний потенціал												
Використання свіжої води, $м^3$ на 1 особу	68.80	68.50	62.20	61.80	59.50	47.40	47.00	48.60	49.60	48.47	40.32	52.65
Потужність очисних споруд, $м^3$ на 1 особу	129.70	130.30	130.70	127.20	124.90	106.10	106.60	109.90	110.60	112.04	146.91	125.40
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т на 1 тис. осіб	44.50	50.90	51.40	47.80	39.50	40.40	40.70	43.10	42.30	35.40	30.30	30.30
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, у розрахунку на одну особу, євро	5.71	6.51	8.50	8.57	6.51	5.56	5.35	5.88	7.26	7.15	7.86	7.17
Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, %	0.37	0.35	0.36	0.36	0.36	0.36	0.33	0.30	0.33	0.24	0.26	0.23
Частка земель природно-заповідного фонду, %	2.03	2.03	2.75	2.75	2.77	2.77	2.77	2.77	2.77	2.91	3.26	3.26
Частка забудованих земель, %	5.12	5.14	5.18	5.20	5.26	5.30	5.30	6.61	6.61	6.95	6.99	7.12
Частка площі сільсько-господарських угідь, %	59.28	59.26	59.21	59.18	59.12	59.09	59.09	57.75	57.75	60.64	60.35	60.87
Соціально-економічний потенціал												
ВРП на душу населення у фактичних цінах, євро	2070	2561.2	3048.3	3117.1	2414.3	1712.7	1770.2	2195.5	2579.7	3301.4	3498.4	3684.2
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, % до всього населення відповідного віку	58	58.3	58.4	58.8	55.3	55.5	55.9	56.2	56.8	57.8	56	55.8
Середньомісячна номінальна заробітна плата, євро у середньому на одного штатного працівника	184.33	202.28	251.00	262.81	188.41	150.50	161.12	213.00	248.91	320.23	334.50	387.80
Наявний дохід населення, євро у середньому на одного штатного працівника	1567.85	1731.37	2141.26	2180.32	1501.35	1219.30	1248.59	1499.16	1760.65	2326.53	2373.89	2768.21
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	109.70	104.90	99.30	100.20	126.70	145.20	111.90	113.00	110.10	104.20	105.30	108.90
Прямі іноземні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	336.63	337.11	400.77	392.86	413.87	392.74	370.56	292.75	313.10	389.71	364.21	345.5
Капітальні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	331.52	432.63	431.28	366.91	241.29	219.45	261.40	319.65	422.05	478.31	350.08	463.71
Кількість малих підприємств, у розрахунку на 10 тис. населення	76	62	64	70	70	71	58	68	72	82	79	78
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної	559.96	644.62	754.87	733.78	593.60	474.64	475.90	487.80	713.01	754.71	741.79	735.42

Індикатори	Період											
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
торгівлі, євро у середньому на одного штатного працівника												
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності, євро у середньому на одного штатного працівника	951.02	1324.02	1567.00	1320.87	1272.81	1092.16	1229.01	1498.88	1544.42	1678.49	1578.45	1578.62
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал												
Інноваційна продуктивність праці, євро, у розрахунку на одну особу	349.7	406.5	598.3	769.0	705.0	1145.7	934.5	726.2	1171.7	810.9	1206.1	1253.4
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, особи у розрахунку на один заклад колективного розміщення	2170.00	2175.21	2075.91	2098.83	1823.53	2161.03	2511.08	2842.43	4435.66	4106.92	2072.07	2037.40
Кількість колективних засобів розміщування, од, у розрахунку на 10 тис. осіб	0.126	0.125	0.129	0.135	0.134	0.131	0.135	0.133	0.051	0.052	0.044	0.049
Кількість бібліотек, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.535	0.536	0.536	0.533	0.534	0.528	0.528	0.526	0.517	0.504	0.504	0.510
Кількість клубних закладів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.552	0.556	0.555	0.558	0.556	0.560	0.560	0.560	0.563	0.543	0.568	0.575
Кількість туроператорів та турагентів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.088	0.087	0.084	0.083	0.079	0.073	0.091	0.094	0.115	0.143	0.106	0.108
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, особи, у розрахунку на одного туроператора та турагента	569.196	585.000	432.394	533.175	909.000	941.935	789.177	1043.515	346.392	694.708	687.547	681.343
Кількість місць у колективних засобах розміщення, од., у розрахунку на одного туриста	0.239	0.232	0.343	0.284	0.180	0.192	0.169	0.132	0.131	0.053	0.066	0.068
Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах розміщення, доби	1.9	2.6	5.7	6	4.3	4.3	3.6	3.4	2.1	2.4	2.2	2.6
Середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення, доби	2.6	4.7	7.2	7.2	7.1	4.5	3.8	3.5	2.6	2.5	2.4	2.7
Частка іноземців-туристів у регіоні, % до всіх туристів в Україні	23.47	19.64	21.05	20.38	9.03	10.54	12.4	14.05	22.64	22.14	18.7	19.8

Джерело: складено на основі даних державної служби статистики України, Головного управління статистики у Львівській області

Таблиця Г.3

Вихідні дані для розрахунку емпіричного показника туристичного потенціалу Івано-Франківської області, 2010-2021 рр.

Індикатори	Період											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Природний потенціал												
Використання свіжої води, $м^3$ на 1 особу	62.30	69.60	68.00	67.30	66.50	56.40	53.60	54.40	60.40	59.82	49.10	60.45
Потужність очисних споруд, $м^3$ на 1 особу	95.70	97.10	95.50	93.30	94.70	94.00	79.70	80.60	90.30	82.44	82.08	83.30
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т на 1 тис. осіб	122.60	160.70	142.40	146.80	165.50	162.00	142.50	144.00	161.20	149.80	102.90	127.10
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, у розрахунку на одну особу, євро	10.20	14.71	15.81	13.90	8.60	6.99	6.47	7.64	12.43	15.97	13.96	12.70
Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, %	0.73	0.84	0.69	0.61	0.50	0.51	0.49	0.50	0.70	0.73	0.65	0.59
Частка земель природно-заповідного фонду, %	7.38	7.38	8.21	8.21	9.03	9.03	9.03	9.03	9.03	8.57	8.57	8.69
Частка забудованих земель, %	4.47	4.49	4.52	4.53	4.56	4.53	4.53	5.56	5.56	5.29	5.54	5.69
Частка площі сільсько-господарських угідь, %	46.38	46.37	46.34	46.34	46.31	46.31	46.31	45.23	45.23	42.97	42.85	42.79
Соціально-економічний потенціал												
ВРП на душу населення у фактичних цінах, євро	1875.2	2423.3	2922.4	3002.8	2288.4	1521.6	1453.9	1746.5	2096.7	2451.0	2457.2	2536.7
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, % до всього населення відповідного віку	52.3	52.2	54.1	55.4	53.9	54.8	54.7	55	55.6	56.6	54.1	53.8
Середньомісячна номінальна заробітна плата, євро у середньому на одного штатного працівника	182.95	199.52	247.21	252.45	182.94	140.41	148.52	202.44	234.92	304.56	324.13	371.02
Наявний дохід населення, євро у середньому на одного штатного працівника	1852.40	2158.75	2365.15	2614.79	1775.10	1171.91	1170.19	1482.29	1515.86	1952.12	1984.02	2226.68
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	108.30	102.90	99.30	100.00	125.00	143.40	110.90	113.70	109.10	104.50	105.60	110.20
Прямі іноземні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	346.78	266.75	351.36	350.14	382.93	603.92	547.55	530.25	557.47	561.2	554.12	549.78
Капітальні інвестиції, євро у середньому на	295.87	235.18	366.38	327.26	312.98	286.62	202.39	176.64	251.10	263.14	172.28	331.78

Індикатори	Період											
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
одного штатного працівника												
Кількість малих підприємств, у розрахунку на 10 тис. населення	53	53	53	56	55	55	48	53	58	61	59	58
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі, євро у середньому на одного штатного працівника	326.97	416.47	492.52	505.60	413.34	315.62	298.79	275.87	302.32	320.15	314.78	310.70
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності, євро у середньому на одного штатного працівника	691.46	1088.76	1072.90	616.47	572.10	469.21	682.33	844.59	1099.50	1178.45	1098.65	1085.43
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал												
Інноваційна продуктивність праці, євро, у розрахунку на одну особу	576.6	2199.0	3113.8	1566.7	1612.3	433.4	311.9	188.6	996.9	246.7	434.9	473.1
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, особи у розрахунку на один заклад колективного розміщення	754.06	687.33	1339.00	1122.22	1083.54	1228.26	1326.85	1243.43	2517.91	2606.25	2478.00	2462.75
Кількість колективних засобів розміщування, од, у розрахунку на 10 тис. осіб	0.278	0.274	0.145	0.163	0.176	0.166	0.186	0.199	0.049	0.047	0.037	0.038
Кількість бібліотек, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.559	0.559	0.558	0.558	0.558	0.553	0.552	0.552	0.550	0.419	0.550	0.554
Кількість клубних закладів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.524	0.523	0.524	0.522	0.523	0.523	0.523	0.526	0.526	0.529	0.525	0.529
Кількість туроператорів та турагентів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.071	0.072	0.076	0.075	0.067	0.058	0.067	0.069	0.086	0.085	0.076	0.080
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, особи, у розрахунку на одного туроператора та турагента	671.429	593.000	1049.524	747.115	686.022	823.750	859.140	771.579	472.881	542.735	600.962	590.741
Кількість місць у колективних засобах розміщення, од., у розрахунку на одного туриста	0.164	0.180	0.101	0.152	0.196	0.185	0.180	0.201	0.111	0.093	0.166	0.234
Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах розміщення, доби	1.5	1.9	2	2.2	2.1	2.6	3.2	2.8	2.1	2	1.8	1.9
Середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення, доби	2.3	3.1	3.8	4.3	4.3	4.4	4	3.7	2.8	2.4	2	2.2
Частка іноземців-туристів у регіоні, % до всіх туристів в Україні	11.79	6.5	5.3	5.67	4.21	5.17	4.37	5.4	10.37	8.09	5.5	6.5

Джерело: складено на основі даних державної служби статистики України, Головного управління статистики у Івано-Франківській області

Таблиця Г.4

Вихідні дані для розрахунку емпіричного показника туристичного потенціалу Чернівецької області, 2010-2021 рр.

Індикатори	Період											
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Природний потенціал												
Використання свіжої води, $м^3$ на 1 особу	75.20	77.30	79.40	80.40	87.90	53.90	57.30	55.10	56.40	54.26	38.93	35.81
Потужність очисних споруд, $м^3$ на 1 особу	69.70	109.40	109.10	106.80	106.60	76.90	77.10	77.20	72.90	71.98	32.25	64.91
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т на 1 тис. осіб	4.20	4.20	3.20	3.00	2.70	3.50	3.30	3.60	3.00	2.70	2.00	1.90
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, у розрахунку на одну особу, євро	4.46	4.69	5.55	5.82	4.21	3.12	2.73	3.19	3.48	4.67	5.88	5.20
Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, %	0.43	0.39	0.39	0.41	0.40	0.37	0.33	0.30	0.30	0.29	0.36	0.32
Частка земель природно-заповідного фонду, %	1.38	2.27	3.43	3.43	3.43	3.43	3.43	3.43	3.43	3.61	3.61	3.61
Частка забудованих земель, %	4.87	4.89	4.90	4.93	4.95	4.97	4.97	7.36	7.36	7.73	7.84	7.89
Частка площі сільсько-господарських угідь, %	59.60	59.57	59.55	59.54	59.51	59.50	59.50	58.02	58.02	60.92	61.06	61.54
Соціально-економічний потенціал												
ВРП на душу населення у фактичних цінах, євро	1384.7	1653.5	1816.1	1894.3	1390.9	932.9	912.7	1188.5	1376.6	1788.2	1858.7	1887.6
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, % до всього населення відповідного віку	57.4	57.7	57.9	58.7	55.5	54.9	56.2	56.6	57.2	59	56.5	55.6
Середньомісячна номінальна заробітна плата, євро у середньому на одного штатного працівника	168.23	178.96	226.76	234.07	164.04	125.88	135.30	187.34	217.48	278.62	297.71	346.11
Наявний дохід населення, євро у середньому на одного штатного працівника	1663.38	1957.94	2089.84	2339.55	1590.02	1075.78	1048.87	1335.20	1330.37	1697.48	1759.60	1984.83
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	108.20	102.40	98.80	99.90	123.50	142.00	111.00	112.40	108.70	103.80	105.50	108.40
Прямі іноземні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	51.49	49.12	53.09	53.31	54.86	67.97	58.78	55.65	39.86	48.78	45.57	42.35
Капітальні інвестиції, євро у середньому на	188.96	219.09	236.14	242.68	118.90	127.04	105.12	110.28	151.06	175.85	136.94	175.92

Індикатори	Період											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
одного штатного працівника												
Кількість малих підприємств, у розрахунку на 10 тис. населення	56	39	42	44	43	43	37	41	43	45	44	42
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі, євро у середньому на одного штатного працівника	423.30	486.44	534.98	537.33	449.44	347.42	318.74	264.44	276.60	289.45	285.32	274.50
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності, євро у середньому на одного штатного працівника	179.15	210.88	238.31	251.27	214.35	206.63	235.83	258.19	356.65	361.4	349.87	350.56
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал												
Інноваційна продуктивність праці, євро, у розрахунку на одну особу	402.4	462.0	341.5	255.2	220.4	272.3	194.5	122.1	128.7	68.2	175.8	169.4
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, особи у розрахунку на один заклад колективного розміщення	1186.94	1234.49	1038.00	1242.27	1066.00	1140.43	1262.79	1482.72	4845.45	3761.54	1000.00	1216.67
Кількість колективних засобів розміщування, од, у розрахунку на 10 тис. осіб	0.094	0.098	0.110	0.107	0.110	0.103	0.095	0.089	0.012	0.014	0.012	0.013
Кількість бібліотек, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.450	0.447	0.444	0.443	0.441	0.441	0.438	0.436	0.437	0.429	0.422	0.428
Кількість клубних закладів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.435	0.434	0.425	0.426	0.427	0.425	0.426	0.426	0.427	0.422	0.426	0.431
Кількість туроператорів та турагентів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0.174	0.161	0.154	0.132	0.075	0.071	0.073	0.067	0.084	0.085	0.061	0.073
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, особи, у розрахунку на одного туроператора та турагента	207.006	247.260	135.000	155.000	244.118	241.538	293.939	332.787	389.474	353.247	141.818	150.769
Кількість місць у колективних засобах розміщення, од., у розрахунку на одного туриста	0.225	0.194	0.392	0.285	0.301	0.299	0.247	0.197	0.132	0.158	0.397	0.429
Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах розміщення, доби	1.7	1.8	1.6	1.6	1.3	1.7	2	3.4	3	3.1	2.8	3
Середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення, доби	5.4	3.6	2.5	2.4	2.2	2.6	2.4	2.2	2.1	2.7	2.1	2.8
Частка іноземців-туристів у регіоні, % до всіх туристів в Україні	8.88	6.2	7.12	6.31	3.28	3.45	4.97	5.66	10.3	7.77	4.51	5.9

Джерело: складено на основі даних державної служби статистики України, Головного управління статистики у Чернівецької області

Додаток Д

Факторний вплив детермінант на розвиток туристичного потенціалу областей Карпатського регіону України, 2010-2021 рр.

Індикатори	Області Карпатського регіону України			
	Закарпатська	Львівська	Ів.-Франківська	Чернівецька
Природний потенціал				
Використання свіжої води, $м^3$ на 1 особу	0,505836	-0,172986	0,762533	0,788179
Потужність очисних споруд, $м^3$ на 1 особу	0,778358	-0,481370	-0,62513	0,731903
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т на 1 тис. осіб	0,849063	0,514182	-0,73316	-0,009350
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, у розрахунку на одну особу, євро	0,953163	0,576781	0,020021	0,498509
Частка поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВРП, %	0,949296	0,809430	0,039014	0,676116
Частка земель природно-заповідного фонду, %	-0,399105	-0,731793	0,868499	-0,573400
Частка забудованих земель, %	-0,567964	0,843293	-0,95818	-0,938710
Частка площі сільсько-господарських угідь, %	-0,505799	0,490699	-0,88451	0,079330
Соціально-економічний потенціал				
ВРП на душу населення у фактичних цінах, євро	-0,903147	0,266781	-0,97693	-0,882153
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, % до всього населення відповідного віку	-0,916244	0,390605	0,640015	0,601817
Середньомісячна номінальна заробітна плата, євро у середньому на одного штатного працівника	0,878851	-0,157719	0,467620	-0,232718
Наявний дохід населення, євро у середньому на одного штатного працівника	0,883869	0,858707	0,926690	0,924285
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	-0,365070	-0,202505	-0,21169	0,007681
Прямі іноземні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	-0,705336	0,822083	0,780445	0,983057
Капітальні інвестиції, євро у середньому на одного штатного працівника	0,687015	0,084614	-0,61189	0,788591
Кількість малих підприємств, у розрахунку на 10 тис. населення	0,563061	-0,759155	-0,51253	-0,869681
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі, євро у середньому на одного штатного працівника	-0,941066	-0,710880	-0,92417	-0,946628
Обсяги зовнішньоекономічної діяльності, євро у середньому на одного штатного працівника	0,216190	-0,702319	0,407284	0,886217
Інституційно-організаційний та інноваційний потенціал				
Інноваційна продуктивність праці, євро, у розрахунку на одну особу	0,665704	-0,907021	-0,41067	-0,409032

Індикатори	Області Карпатського регіону України			
	Закарпатська	Львівська	Ів.-Франківська	Чернівецька
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, особи у розрахунку на один заклад колективного розміщення	0,290174	0,642714	0,615058	0,647181
Кількість колективних засобів розміщування, од, у розрахунку на 10 тис. осіб	-0,382535	-0,535455	-0,49172	-0,907347
Кількість бібліотек, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0,369032	0,399785	-0,012392	0,363402
Кількість клубних закладів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	0,922030	-0,246174	-0,463823	-0,160391
Кількість туроператорів та турагентів, од., у розрахунку на 10 тис. осіб	-0,059956	-0,901944	0,878847	-0,783444
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, особи, у розрахунку на одного туроператора та турагента	-0,274015	-0,698035	-0,46597	0,685437
Кількість місць у колективних засобах розміщення, од., у розрахунку на одного туриста	-0,062956	0,938793	-0,02081	0,082500
Середня тривалість перебування іноземців у колективних закладах розміщення, доби	0,657737	0,330352	0,372552	0,874169
Середня тривалість перебування українців у колективних закладах розміщення, доби	-0,662564	0,006829	0,755512	0,750458
Частка іноземців-туристів у регіоні, % до всіх туристів в Україні	0,802599	0,142839	0,056665	0,110123

Джерело: розраховано на основі даних додатку Г

Додаток Е

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Rakowska J., Iablon V. Characteristics of the state policy regulating the development of tourism in the Carpathian region of Ukraine. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 4. С. 466-471. (0,6/0,3 д.а.; особистий внесок: визначено характеристики державного регулювання розвитку туристичного комплексу Карпатського регіону України) (Google Scholar, Index Copernicus).

2. Яблонь В. Д. Положення організаційно-економічного механізму державної політики розвитку туристичного комплексу. *Modeling the Development of Economic Systems*. 2023. № 4. С. 332-338. (0,5 д.а.) (Google Scholar, Index Copernicus).

3. Яблонь В. Д. Орієнтири політики відновлення потенціалу туристичного комплексу в умовах війни і повоєнної відбудови. *Академічні візії*. 2023. Вип. 15. С. 184-189. URL : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/699/636 (0,55 д.а.) (Google Scholar, Cite Factor, Open AIRE).

4. Барна М. Ю., Яблонь В. Д. Елементи стратегії розвитку туристичного комплексу регіону. *Development Management of Service Industry*. 2023. № 4. С. 238-242. (0,6/0,3 д.а.) (Google Scholar, Index Copernicus).

5. Яблонь В. Д. Концептуальний базис державного регулювання розвитку туристичного комплексу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Вип. 31. С. 248-255. (0,7 д.а.) (Google Scholar, Cite Factor, Open AIRE).

Публікації у зарубіжних виданнях:

6. Barna M. Yu., Iablon V. D. Substantial characteristics of the tourist complex as an object of the state policy. *Journal of Education, Health and Support*. 2015. № 5 (3). С. 395-405. (1,0/0,5 д.а.; особистий внесок: визначено характеристики розвитку туристичного комплексу як об’єкта державного регулювання) (Index Copernicus).

7. Барна М. Ю., Яблонь В. Д. Завдання та роль туристичного комплексу в системі соціального й економічного розвитку національної економіки. *Journal of Education, Health and Support*. 2015. № 5 (7). С. 699-709. (1,1/0,6 д.а.; особистий внесок: визначено завдання та роль туристичного комплексу в забезпеченні регіонального розвитку (Index Copernicus).

Публікації за матеріалами конференцій:

8. Яблонь В. Д. Принципи аналізування та управління розвитком суб’єктів туристичного бізнесу. Зб. матер. VII міжнар. наук.-практ. конференції «Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку». Одеса : НУ «Одеська політехніка», 2024. С. 179-181 (0,25 д.а.).

9. Яблонь В. Д. методичні засади формування державної політики розвитку туристичного комплексу. Зб. матер. VIII міжнар. наук.-практ. конфер. «Управління розвитком соціально-економічних систем». Харків : Державний біологічний ун-т, 2024. С. 394-396 (0,25 д.а.).

10. Яблонь В. Д. Концептуальний базис управління розвитком туристичного комплексу. Зб. матер. XI міжнар. наук.-практ. конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2024. С. 693-695 (0,25 д.а.).

11. Яблонь В. Д. Концептуальний базис управління розвитком туристичного комплексу. Зб. матер. II всеукр. наук.-практ. конференції «Актуальні проблеми економіки та підприємництва в умовах викликів і загроз». Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2024. С. 131-132 (0,2 д.а.).

12. Яблонь В. Д. Нові інструменти відновлення потенціалу туристичного комплексу України. Зб. тез III міжнар. наук-практ. конфер. «Innovative development of science, technology and educationa». Ванкувер, Канада : Perfect Publishing, 2023. С. 788-791 (0,3 д.а.).

Додаток Є

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національна Туристична Організація України

Довідка

щодо практичної апробації результатів наукових досліджень у сфері розробки і реалізації політики розвитку туристичного комплексу Яблоня В. Д.

№ _014_ від _____10 липня_2024 року

Підтверджуємо, що результати наукових досліджень Яблоня В. Д, використані у практичній діяльності Громадської спілки «Національна туристична організація України».

Враховано методичний підхід щодо розробки та реалізації (у відповідності до одного зі сценаріїв: оптимістичного (швидке завершення війни, повноцінна євроінтеграція й розвиток), прагматичного («справедливий мир» у підсумку тривалої виснажливої війни, поступове відновлення), песимістичного (тривала війна з наслідками стагнації, знелюднення, виснаження) регіональної Стратегії розвитку туристичного комплексу, метою якої є керований розвиток туризму як комплексу, реалізація його потенціалу в економіці, зростанні якості життя населення.

Досягненню визначеної мети сприятиме реалізація наступних стратегічних цілей:

(1) формування й популяризація спільного туристичного продукту;

(2) досягнення єдиної візії модернізації туристичного комплексу регіону;

(3) вплив на нарощення ресурсного потенціалу туристичного комплексу і регіональної економіки;

(4) внесок у реалізацію потенціалу соціально-економічного розвитку територій;

(5) розумна диверсифікація.

У відповідності до вказаних концепційних положень запропоновано структурні елементи Стратегії, якими є оперативні цілі, завдання, механізми й інструменти реалізації, фінансове забезпечення, методологія моніторингу й контролю та ін.

Президент ГС «НТОУ»
Ліптуга І.Л.

МП

Громадська спілка Національна туристична організація України 42964010

Info@ntoukraine.org
www.ntoukraine.org

01030, Київ, Україна
вул. Рейтарська 19-Б

+38 050 391 39 39
+38 067 100 80 70

Львівська ОДА
№26-460/0/2-24 від 25.09.2024
КЕП: ЛОЗИНСЬКИЙ Т. З. 25.09.2024 09:47
5E984D526F82F38F0400000024426F01020F3705

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ТУРИЗМУ ТА КУРОРТІВ
вул. В.Винниченка, 18,м. Львів,79008, тел./факс: 261-39-13
E-mail: tourism@loda.gov.ua

від _____2022 №_____ на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів досліджень Яблоня Володимира Дмитровича щодо формування і реалізації державної політики розвитку туристичного комплексу регіону

Результати наукових досліджень Володимира ЯБЛОНЯ впроваджені у діяльності Управління туризму та курортів Львівської обласної військової (державної) адміністрації. Зокрема вагоме прикладне значення мають пропозиції щодо концепту розвитку туристичного комплексу регіону, що забезпечує низку системних переваг, більш комплексний підхід до управління розвитком туризму в регіоні та на його окремих дестинаціях.

Враховано нормативно-методичний підхід до визначення складу учасників кластеру за двома підсистемами: (1) основні інституції, безпосередньо дотичні до створення і надання послуг (інституційна підсистема); (2) організації, відповідальні за виконання низки важливих функцій (маркетинг, консалтинг, соціалізація, інвестиції та фінансування, аудит, організація і контроль та ін.) та формування ресурсного забезпечення (фінансового, інтелектуально-кадрового, матеріально й техніко-технологічного, інформаційно-комунікаційного та ін.) туристичного комплексу (підсистема функціонально-ресурсного забезпечення).

Утворення і започаткування діяльності туристичних кластерів передбачає інституціалізацію відповідної структури (координаційної ради), реалізацію колективної угоди учасниками кластеру, складання інституційно-функціональної схеми – системи і структури туристичного кластеру. При тому, до ключових завдань Координаційної ради входять: залучення учасників, вибудування організаційної структури управління, забезпечення функціонально-технологічних аспектів перебігу бізнес-процесів та комунікацій між суб'єктами система; розробка й реалізація стратегії і програм розвитку кластеру; залучення інвестицій, фінансового та іншого ресурсного забезпечення, проведення спільних маркетингових заходів, лобіювання інтересів учасників, участь у формуванні та реалізації політики розвитку туризму територій і регіону, моніторинг та контроль перебігу процесів.

Т.в.о. начальника управління **Тарас ЛОЗИНСЬКИЙ**

Тарас Лозинський 2613919

Львівська ОДА
арк.1 №26-460/0/2-24 від
25.09.2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

про використання в освітньому процесі результатів дисертаційної роботи
Яблоня Володимира Дмитровича

Основні теоретико-методичні положення та результати дисертаційної роботи Яблоня В. Д. щодо формування й реалізації державної політики забезпечення розвитку туристичного комплексу України впроваджено в освітній процес Західноукраїнського національного університету. Теоретико-методологічні узагальнення, результати емпіричних досліджень, прикладні напрацювання з розвитку системи управління в туризмі застосовуються при розробці навчально-методичного забезпечення при викладанні таких дисциплін, як «Менеджмент», «Менеджмент організації», «Регіональне управління», «Управління соціально-економічним розвитком», «Управління інноваціями в публічній сфері».

Проректор
з науково-педагогічної роботи
Західноукраїнського національного
університету — Віктор ОСТРОВЕРХОВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ • ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ • 33680120

Сергій НАДВИНИЧНИЙ
51-75-69

ЗУНУ
№ 126-10/2216 від 24.09.2024

Туристичне агентство «Любий Тур»

м. Івано-Франківськ, площа Привокзальна, 24, офіс 22
+38 (0342) 55-65-22, +38 (050) 631-90-29

№ _____ _____ 20 ____ р.

Довідка

про практичну апробацію результатів

наукового дослідження

Яблоня В. Д.,

з питань формування і реалізації політики розвитку туристичних підприємств та туристичного комплексу регіону

Наукові дослідження Яблоня Володимира Дмитровича щодо забезпечення стійкості функціонування та розвитку підприємств туризму в умовах кризи надзвичайно актуальні та затребувані і були використані в операційній діяльності при розробці нових туристичних продуктів туристичним агентством «Любий Тур».

Прикладне значення мають обґрунтування щодо перспективних сфер та напрямів розвитку туристичної діяльності та туристичних продуктів підприємства.

Особливої уваги заслуговують ідеї щодо розробки та реалізації стратегії розвитку підприємств туризму та туристичного комплексу регіону, а також першочергові заходи з виходу туристичної галузі та туристичних підприємств України з кризи у період повоєнного відновлення.

Директор туристичного агентства «Любий Тур» Кучмій Любомир Ярославович

УКРАЇНА
Фізична особа-підприємець
КУЧМІЙ Любомир Ярославович
№2264616871
м. Івано-Франківськ

Туристична фірма
"Кипарис - Тур"

ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ТУРИСТИЧНА ФІРМА
«КИПАРИС-ТУР»

PRIVATCOMPANY
„TRAVELLING AGENCY
„KYPARYS-TUR"

Україна
76000 м.Івано-Франківськ вул.Пилипа Орлика 7а
тел/факс.: (0342) 54 89 01, (0342) 718395
р/р 26004081826007 в АКБ "Львів"
МФО 325268 код 31790390

Ukraine
76000 Ivano-Frankivsk
str. Pylypa Orlyka 7a
tel/fax: (+380342) 54 89 01
tel/fax: (+380342) 718395
kyparysmanager@gmail.com

_____ 20 ____ р. № _____

Довідка

про апробацію результатів наукового дослідження

Яблоня Володимира Дмитровича

щодо формування і реалізації політики розвитку туристичних підприємств та туристичного комплексу регіону

Цим підтверджуємо, що наукові висновки та рекомендації Яблоня В. Д. є актуальними та були використані в оперативній роботі туристичної фірми ПП «Кипарис-Тур» при обґрунтуванні управлінських рішень стосовно удосконалення методичних підходів до розробки нових концепцій туристичних продуктів та їх просування в умовах кризи.

Практичну значущість також становлять наукові результати, які стосуються створення туристичних комплексів, а також участі суб'єктів туристичної діяльності у розвитку туристичного комплексу регіону.

В поточній діяльності туристичної фірми ПП «Кипарис-Тур» також впроваджені рекомендації щодо розробки стратегії розвитку суб'єкта туристичного бізнесу.

Директор
туристичної фірми ПП «Кипарис-Тур» Кузів М.М.